

Mendelova univerzita v Brně

Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií

**Fakulta
regionálního
rozvoje
a mezinárodních
studií**

**Přímé zahraniční investice do půdy v rozvojových zemích:
dopady na potravinovou bezpečnost a právo na potraviny**

Diplomová práce

Vypracoval: Bc. et Bc. Tomáš Dvořák

Vedoucí diplomové práce: Ing. Ivo Zdráhal, Ph.D.

Konzultant diplomové práce: Dr. Francois Lategan

Brno 2015

Abstrakt:

Předložená diplomová práce se zabývá problematikou přímých zahraničních investic do agrárního sektoru v rozvojových zemích s akcentací konceptu potravinové bezpečnosti a práva na potraviny. Teoretická část práce se věnuje především vymezení pojmů potravinové bezpečnosti, práva na potraviny a přímých zahraničních investic, jež jsou následně diskutovány v kontextu Zambie. V praktické části jsou představeny dvě případové studie, jež se věnují konkrétním dopadům přímých zahraničních investic do půdy na úrovni komunit v Zambii.

Klíčová slova: Přímé zahraniční investice, potravinová bezpečnost, právo na potraviny, zábor půdy, agrární sektor, Zambie

Abstract:

This diploma thesis deals with issue of foreign direct investment (FDI) into agrarian sector in developing countries with focus on the concept of food security and right to food. Initial theoretical part of this paper provides a discussion of its core concepts: the food security, the right to food as well as FDI with related issues. The theoretical analysis is subsequently applied to the context of Zambia. Author's engagement in field research is presented with two case studies which address the resultant effects of FDI in land on the community level in Zambia.

Key words: Foreign direct investment, food security, right to food, land grabbing, agrarian sector, Zambia

Na tomto místě bych rád poděkoval Ing. Ivo Zdráhalovi, Ph.D. za vstřícný přístup, cenné rady a hodnotnou kritiku jak během konzultací, tak v průběhu terénního výzkumu. S výzkumem v Zambii mi pomohlo několik zástupců ZARI a významným kontaktem byl též Dr. Kaoma. Dík patří rovněž Dr. Francoisovi Lateganovi a Ing. Samuelu Darkwah, Ph.D. za jejich expertní komentáře k tématu a Ing. Veronice Jadczačové, Ph.D. za pomoc se zpracováním dat. Práce by nevznikla bez podpory Mendelovy univerzity v Brně a partnerů spolupracujících na platformě projektu EcoFair Trade Dialogue project.

Díky patří také mé rodině a přátelům a zejména **Simoně**, bez jejichž podpory by práce také nemohla vzniknout.

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou na téma „**Přímé zahraniční investice do půdy v rozvojových zemích: dopady na potravinovou bezpečnost a právo na potraviny**“ vypracoval samostatně za použití literatury uvedené v seznamu. Souhlasím, aby moje práce byla zveřejněna v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách ve znění pozdějších předpisů a v souladu s platnou Směrnicí o zveřejňování vysokoškolských závěrečných prací.

Jsem si vědom/a, že se na moji práci vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., autorský zákon, a že Mendelova univerzita v Brně má právo na uzavření licenční smlouvy a užití této práce jako školního díla podle § 60 ods. 1 autorského zákona.

Dále se zavazuji, že před sepsáním licenční smlouvy o využití díla jinou osobou (subjektem) si vyžádám písemné stanovisko univerzity, že předmětná licenční smlouva není v rozporu s oprávněnými zájmy univerzity, a zavazuji se uhradit případný příspěvek na úhradu nákladů spojených se vznikem díla, a to až do jejich skutečné výše.

V Brně, 31. dubna 2015

.....

podpis

OBSAH

1	Úvod	7
2	Cíl práce a metodický postup řešení	9
2.1	Metodika práce	11
2.2	Metodika terénního výzkumu	11
3	Potravinová bezpečnost	16
3.1	Historický vývoj	16
3.2	Konceptualizace pojmu	18
3.3	Teoretická východiska analýzy	20
3.3.1	Přístup potravinové dostupnosti	20
3.3.2	Příjmově orientovaný přístup	21
3.3.3	Přístup základních potřeb	21
3.3.4	Opravnující přístup	22
3.3.5	Přístup udržitelných životních podmínek	23
3.3.6	Přístup lidského rozvoje a schopností	24
3.4	Index globální potravinové bezpečnosti	25
3.5	Alternativní koncepty potravinové bezpečnosti	25
3.5.1	Potravinová suverenita	25
4	Právo na potraviny	28
4.1	Konceptualizace pojmu	28
4.2	Legislativní ukotvení v mezinárodních smlouvách	30
4.3	Konstituční vymezení	34
4.4	Další relevantní právní nástroje	34
5	Přímé zahraniční investice do zemědělství	36
5.1	Přímé zahraniční investice	36
5.2	Přímé zahraniční investice do agrárního sektoru Afriky	38
5.3	Přímé zahraniční investice do půdy v Africe	40
5.4	Zábory půdy	43
5.4.1	Typologie záborů půdy	44
5.5	Land grabbing nebo rozvojová příležitost?	47
6	Charakteristika agrárního sektoru Zambie	49
6.1	Obecný socioekonomický a politický kontext Zambie	49
6.1.1	Společnost	49

6.1.2	Politika	50
6.1.3	Ekonomika	51
6.2	Potravinová bezpečnost Zambie	55
6.2.1	GFSI	55
6.2.2	Domácnosti.....	57
6.3	Agrární sektor Zambie – vybrané ukazatele.....	57
6.4	Přímé zahraniční investice do půdy v Zambii	61
6.4.1	Historický vývoj	61
6.4.2	Struktura vlastnictví půdy	62
6.4.3	Typy držení půdy	64
6.4.4	Způsoby akvizice půdy.....	64
7	Případové studie	68
7.1	Případ „Kazungula“	68
7.2	Případ „Choma“.....	70
7.3	Komparace.....	74
8	Diskuse a závěr.....	90
9	Přehled literárních zdrojů	94
10	Seznam zkratk	104
11	Seznam obrázků a tabulek.....	106
12	Přílohy	108

1 Úvod

Takřka před dvaceti lety, v roce 1996, si na Římském summitu dala OSN za cíl snížení počtu podvyživených osob v rozvojových zemích na polovinu. Tento ambiciózní cíl měl být letos naplněn, i přes příznivý trend¹ však hladem stále trpí nejméně 805 miliónů osob, přičemž nejvíce z nich se nachází v zemích subsaharské Afriky (FAO, 2014).

Stále častější kolísání cen komodit, rostoucí populace, environmentální omezení a obavy z potravinové bezpečnosti rezonují nejen v akademických debatách, ale zejména v mezinárodním obchodě. S potravinovou krizí v letech 2007 a 2008 přišly neočekávané a dále nepředvídatelné výkyvy cen u zemědělských plodin. Okamžitou implikací bylo uvědomění si zranitelnosti na dovozu závislých zemí Severu v oblasti potravinové bezpečnosti.

Snižující se atraktivnost ostatních aktiv v důsledku finanční krize, nejistota vytvořená v zemědělské výrobě v důsledku omezené dostupnosti vody a orné půdy, problémy se zásobováním, skladováním a distribucí potravin, expandující produkce biopaliv, představující významné konkurenční využití půdy a plodin, spolu s dalšími obavami vedly k „znovuobjevení“ zemědělského sektoru různými typy investorů a rozpoutání vlny zájmu o akvizice půdy v rozvojových zemích (Deininger, Byerlee, 2011). Rozvojové země nabízejí vhodné podmínky pro investování zahraničních subjektů do rozsáhlých ploch zemědělské půdy, které často nejsou buď vůbec obdělávány, nebo jsou hluboko pod svým produkčním potenciálem.

Přímé zahraniční investice (PZI) do půdy s sebou přinášejí příležitosti, výzvy a samozřejmě také rizika. Investice mohou přinést výhody na makro úrovni (růst HDP, vládních příjmů) či vytvořit příležitost pro zvýšení místní kvality bydlení. U států Jihu s nízkými hodnotami HDP a relativně vysokou výnosností půdy mohou příchozí investoři přinést kapitál, technologie, know-how či přístup na trh a celkově hrát důležitou roli v ekonomickém rozvoji venkovských oblastí (Cotula a kol., 2009). Na druhou stranu v případech, kdy jsou velké oblasti orné půdy hostitelskými vládami prodány či pronajaty do rukou zahraničních investorů, přičemž místní komunity, jejichž živobytí je závislé na přístupu k půdě, nejsou

¹ Od let 1990-1992 se počet lidí trpících hladem a podvýživou snížil o 20,6 %. Za posledních dekádu se tento počet v absolutních číslech snížil 100 milionu osob (FAO, 2014).

do tohoto procesu vůbec, nebo jsou jen minimálně, zapojeny, hovoříme o fenoménu záboru půdy (tzv. land grabbing²).

Půda v Zambii, stejně jako v dalších státech, a to nejen afrických, je základem mnohých forem socio-ekonomického rozvoje (Hester a Harrison, 2012). Bezesporu je také zdrojem prestiže, identity a obzvláště pro chudé komunity žijící ve venkovských oblastech znamená stěžejní a mnohdy i jediný zdroj obživy.

² V českém prostředí má termín zábor půdy odlišné konotace než v angličtině. V češtině termín reflektuje územně právní legislativu a je chápán jako nevratný proces, který podstatně omezuje nebo úplně odstraňuje základní funkce půdy (například skrz její využití pro stavení účely). Tento text pracuje s anglickou variantou termínu, jež odkazuje na skupování či pronajímání rozsáhlých zemědělských ploch zahraničními subjekty.

2 Cíl práce a metodický postup řešení

Cílem a základním záměrem diplomové práce je *přispět k hlubšímu poznání kontextu a efektů přímých zahraničních investic do půdy v rozvojových zemích*. Na tuto problematiku bude v práci nazíráno skrze koncept potravinové bezpečnosti, úžeji skrze koncept lidských práv na potraviny (Right to Food).

Za tímto účelem autor teoreticky vymezí východiska potravinové bezpečnosti, charakterizuje současné přístupy k fenoménu a bude dále akcentovat koncept lidských práv na potraviny. Vybraná teoretická východiska budou následně aplikována na zvolenou rozvojovou zemi (Zambii), která bude blíže představena z hlediska pro práci příznačných charakteristik.

Ve smyslu uvedeného základního záměru bude praktická část diplomové práce metodicky pojata jako komparativní případová studie (na úrovni komunit) v Zambii. Terénní výzkum ve zvolených lokacích bude proveden za pomoci jak kvalitativních, tak kvantitativních výzkumných metod.

Řešení zkoumané problematiky je v zájmu komplexního naplnění stanoveného cíle metodologicky dekomponováno do několika vzájemně se prolínajících a na sebe logicky navazujících celků. Jednotlivé části textu tak v zásadě determinují strukturu celé práce:

1. Metodologické vymezení práce a terénního výzkumu.
2. Charakteristika potravinové bezpečnosti, její vývoj, dimenze, teoretická vymezení, analýzy a ukazatele.
3. Konceptualizace práva na potraviny, jeho vztah k potravinové bezpečnosti a jeho legislativní ukotvení.
4. Přímé zahraniční investice do zemědělství jako nástroj rozvoje, s akcentací regionu subsaharské Afriky, jejího agrárního sektoru a investic do půdy.
5. Profil agrárního sektoru Zambie z pohledu potravinové bezpečnosti, přímé zahraniční investice do půdy v Zambii.
6. Případové studie dvou vybraných lokalit a jejich komparace.
7. Diskuse a závěry, shrnutí získaných poznatků, vyhodnocení vyslovených hypotéz, přínosy práce a doporučení.

Struktura práce je vymezena cílem práce a z něj vyplývajícími výzkumnými otázkami:

Jak upozorňuje řada autorů, Afrika je v současné době vyhledávaným cílem přímých zahraničních investic mířících do agrárního sektoru a konkrétně právě i do půdy

(Cotula a kol., 2009; Oakland Institute, 2011). Z obecné úvahy se dá předpokládat, že i Zambie má dispozice stát se potenciálním cílem těchto investic, a to z důvodu značného množství velmi úrodné půdy, která není plně využívána místními výrobci/obyvatelstvem. Zambijská vláda navíc obecně uplatňuje proaktivní a motivační přístup pro přilákání zahraničních investorů. V tomto kontextu se tedy nabízí první výzkumná otázka:

Výzkumná otázka č. 1:

Je Zambie cílem přímých zahraničních investic do půdy?

Vyhodnocení výše uvedené otázky poukázalo na opodstatněnost volby této země tak, aby mohla posloužit záměru diplomové práce. U přímých zahraničních investic do půdy a tzv. land grabbingu je často zdůrazňován vztah těchto investic ke korporátní politice zajištění suroviny, ať už pro potravinářské, nebo nepotravinářské užití, spíše než, že by tyto investice formovaly rozměr a strukturu nabídkové strany agrárního sektoru ve smyslu posílení potravinové bezpečnosti (dostupnost potravin) v dané rozvojové zemi.

Hypotéza č. 1.:

Společně s procesem přeměny velkých ploch půdy na produkční oblasti plodin využívaných k produkci zemědělských komodit pro potravinářské či nepotravinářské využití (a ve spojitosti s přímými zahraničními investicemi) lze pozorovat i nárůst agrárně zahraničního exportu.

Výzkumná otázka 1 a s ní spojená hypotéza 1 naznačují nejen, že se Zambie stala cílem přímých zahraničních investic do půdy, ale i to, že efekty, které PZI mají, jsou rozmanitější, než jak naznačují názorové proudy zdůrazňující povahu zahraničních investic do půdy jako land grabbing či tzv. zábor půdy (De Schutter, 2011; Hall 2011)

Proto byla výzkumná práce doplněna o dvě případové studie konkrétních lokalit s přímou zahraniční investicí do půdy v Zambii tak, aby bylo možné hlouběji prozkoumat a pochopit kontext těchto investic a efekty, které tyto investice s sebou nesou. V návaznosti na to byly stanoveny i výzkumná otázka a hypotéza č. 2.

Výzkumná otázka č. 2.:

Jedná se v případě přímých zahraničních investic do půdy ve vybraných případech v Zambii o fenomén záboru půdy, nebo o rozvojovou příležitost?

Hypotéza č. 2.:

PZI do půdy vedou k vytlačení místních zemědělských výrobců pryč z ploch, které jimi byly po generace obdělávány, a tím pádem i k porušení jejich práva na potraviny.

2.1 Metodika práce

Prvním stupněm v pořadí kroků vedoucích k vypracování předkládané diplomové práce bylo vymezení cíle práce z pohledu potravinové bezpečnosti, úžeji skrze koncept lidských práv na potraviny.

Ve druhém stupni byla práce zaměřena na teoretický výzkum primárních a sekundárních zdrojů. Zmíněný výzkum vyžadoval extenzivní literární rešerši ve valné většině zahraničních zdrojů věnujících se potravinové bezpečnosti, potažmo právu na potraviny obecně.

Ve třetím stupni byla zvolena rozvojová země, u které se její výběr jevil z hlediska záměru práce jako opodstatněný (viz. volba první výzkumné otázky). Výzkumné otázky, hypotézy a dílčí závěry, které z nich byly vyvozeny, vymezily zvolený postup práce. Hypotézy mají v práci charakter „zkušebních odpovědí“ na předložené výzkumné otázky, které vycházejí z komplexního cíle práce, tedy přispět k hlubšímu poznání kontextu a efektů přímých zahraničních investic do půdy v rozvojových zemích. Dále byla z pohledu metodologie terénního výzkumu zvolena kombinace kvalitativních a kvantitativních výzkumných metod (tzv. triangulace), která zvyšuje důvěryhodnost získaných informací komparativní případové studie.

Čtvrtým stupněm vypracování práce byl samotný terénní výzkum, jehož přesnému popisu je věnována následující kapitola práce.

V posledním stupni byla provedena syntéza získaných dat do formy prezentovaných výsledků. V rámci diskuse byly vyhodnoceny dosažené výsledky, opětovně provedena syntéza a zformulovány závěry předkládané diplomové práce.

2.2 Metodika terénního výzkumu

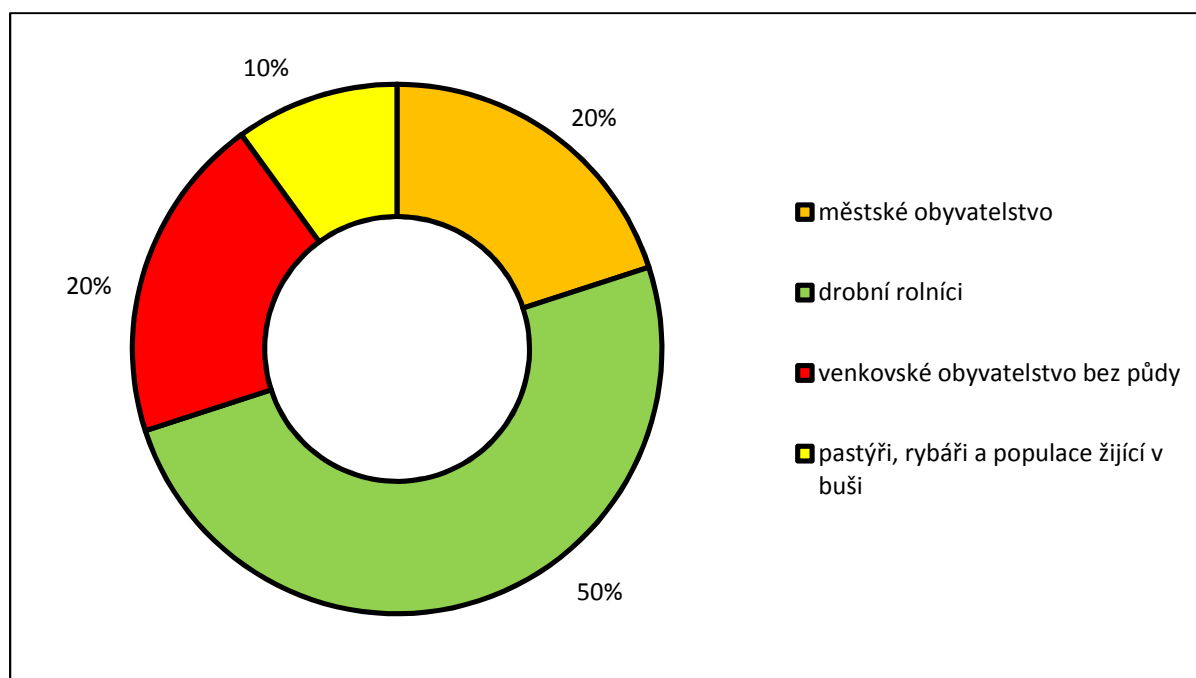
Praktický výzkum proběhl v roce 2015, a to v měsících březnu a dubnu v jižní provincii Zambie. Základem byly zejména kvalitativní metody (terénní výzkum spolu s participačním pozorováním a skupinovými diskusemi), přičemž bylo využito i polo-strukturovaného dotazníku, který zastupoval kvantitativní přístup. Důvodem pro využití obou přístupů je

výzkumníkova snaha o neopomenutí některého z důležitých aspektů zkoumaného problému a navýšení validity výzkumu.

V návaznosti na studium primární a sekundární literatury byla za výzkumnou metodu zvolena triangulace, která kombinuje nejméně dva výzkumné přístupy, tedy kvalitativní a kvantitativní. Uvedená kombinace je nejčastější možnou a splňuje primární účel triangulace, tedy zvýšení validity výzkumu (Denzin, 1978); (Golafshani, 2003). Denzin (1978) rozeznává pět typů strategie triangulace: kombinace různých datových zdrojů, teorií, výzkumníků, analýz a metodologií. Právě u metodologické triangulace, která je primárně využita v předkládané práci, se dle Hendla (1997) rozlišuje její simultánní (paralelní) a sekvenční charakter. Simultánní charakter spočívá v použití kvalitativních a kvantitativních metod ve stejném časovém okamžiku. Interpretace a hodnocení se vzájemně poměřují a vyhodnocují nejčastěji až na konci výzkumu. Oproti tomu sekvenční triangulace je používána v případech, kdy výstupy jedné metody jsou podstatné pro metodu následující, či na ni přímo navazují. Vzhledem k povaze výzkumu, kdy se metodologické přístupy v čase navzájem prolínaly, byla pro předložený výzkum stěžejní triangulace simultánní.

Paralelní (simultánní) triangulace může být dále členěna do dvou schémat v návaznosti na nadřazenost jednotlivých přístupů. Schéma QUAL+quan upřednostňuje kvalitativní výzkum a s pomocí postupů kvalitativní analýzy navrhuje výslednou teorii. Kvantitativní metody (dotazování, měření apod.) jsou použity pro získání doplňujících výsledků, které jsou zahrnuty do primárního rámce kvalitativního výzkumu. Druhé ze schémat simultánní triangulace, QUAN+qual, má ryze deduktivní charakter, kdy výzkum vychází z konceptu práva na potraviny a kvalitativní metody jsou použity pro dokumentaci a vyjasnění otázek souvisejících s provedeným výzkumem (ibid.). Výstupem triangulace pak mohou být čtyři druhy dat: komplementární, konvergenční, rozporující se a navzájem indiferentní.

Výzkumník se také zacílením na nejvíce zranitelnou skupinu aktérů (drobní farmáři viz obr. 1) snaží předejít jedné z nejčastěji uváděných chyb kvalitativního terénního výzkumu, a to tendenci zkoumat a upřednostňovat respondenty patřící pouze k elitním skupinám (Hendl, 1997). Zohlednění názorů jedinců nacházejících se na nižším stupni společenského žebříčku spolu s výše postavenými by mělo opět vést k vyšší validitě výzkumu. Ke kritice triangulace jako takové se věnuje Blaikie (1991), který rozporuje validitu získaných dat při použití více než jednoho metodologického přístupu.

Obrázek 1: Podvýživa podle typu domácnosti (2005, v %)

Zdroj: (OXFAM, 2011)

Samotný terénní výzkum se dá rozdělit do tří navzájem se doplňujících etap, a to činností předcházejících samotnému výzkumu (přípravná fáze), výzkumných aktivit přímo na místě (praktická fáze) a činností následných (fáze zpracování a interpretace dat).

Hlavní náplní přípravné etapy, tedy fáze před odjezdem na místo výzkumu, byl sběr a studium, typické kroky pro kvalitativní výzkum, které následně vedly k vypracování polostrukturovaného dotazníku pro rolníky. V této etapě byly v návaznosti na získané informace o určené zemi výzkumu vytipovány lokace, které odpovídaly záměru výzkumníka.

Následující praktická fáze je charakteristická zúčastněným sběrem dat ve vybraných lokacích. Těmito lokacemi se stala Harmony Farm, okres Choma, ležící zhruba deset kilometrů severně od administrativního centra jižní provincie, zambijské Chomy, a vesnice Siankaba, okres Kazungula, ležící čtyřicet kilometrů západně od Livingstonu. Během této i předcházející etapy proběhlo několik rozhovorů a skupinových diskusí se zástupci jednotlivých zúčastněných stran vedoucí k hlubšímu pochopení zkoumaného fenoménu v řešené zemi. Oslovení a dotazování byli zástupci vládních struktur, a to jak na ministerské úrovni, tak provinční úrovni. Mimo jiné byla navázána spolupráce se Zambijským zemědělským výzkumným institutem ZARI (Zambia Agriculture Research Institute), jehož

zaměstnanci měli podstatný vliv na samotný terénní výzkum. Jmenovitě se jednalo o Crispina Kapundu a Kafulu Chisangu.

Jedním z faktických výstupů praktické fáze, vycházejícím ze skupinové diskuse s terénními pracovníky ZARI ještě před samotným terénním sběrem, byla úprava a finalizace předpřipravených polo-strukturovaných dotazníků. Vybrané otevřené otázky byly modifikovány do uzavřené, případně polouzavřené, formy, která napomohla lepšímu pochopení otázky samotnými farmáři a následně mohla být také výzkumníkem snáze vyhodnocena. Mimo jiné bylo také poupraveno několik výzkumníkem prezentovaných možností odpovědi tak, aby lépe odpovídaly výzkumné realitě zambijského prostředí. Výslednicí byla směsice otázek na kvalitativní a kvantitativní údaje a otázky volné, které napomohly metodologickému záměru triangulace. Hendl (1997) tento postup zlepšování dotazníku pomocí informací získaných kvalitativním výzkumem, tedy formu pilotního testování před samotným statistickým šetřením, vřele doporučuje z důvodů přínosu cenných informací vedoucích k dotazníku adekvátněji reflektujícímu realitu. Dotazník se skládal z 65 otázek rozdělených do pěti sekcí (viz příloha č. 1.) odpovídajících přístupu lidských práv na potraviny, v jehož perspektivě mají drobní rolníci stěžejní význam.

V první z lokací byly provedeny hloubkové rozhovory s čelními představiteli komunity, kteří byli schopni popsat zkoumanou problematiku v anglickém jazyce. Forma skupinové diskuse (25-40 osob) umožnila výzkumníkovi zaznamenávat nejen poznámky, ale i audiovizuální záznamy, které dále posloužily k prohloubení a pochopení výzkumné reality. Dále byly deseti rolníkům předloženy modifikované dotazníky, přičemž tito byli jeden po druhém (one-by-one) dotazováni³ na předložené otázky. Odpovědi byly pečlivě zaznamenávány. Průměrný čas vyplnění jednoho dotazníku dosahoval čtyřiceti pěti minut.

Postup šetření v druhé z vytipovaných lokací probíhal totožně. Opět byly provedeny rozhovory s čelními představiteli komunity, nicméně tentokrát formou dvou skupinových diskusí. První z nich se odehrála na pozemku investora, kde jsou obyvatelé komunity zaměstnáni (10-15 osob). Druhá z nich pak přímo ve vesnici Siankaba, odkud zaměstnanci nejčastěji pocházejí, a jež se nachází pět kilometrů jižně od farmy. Taktéž byly předloženy dotazníky, a to pěti osobám zaměstnaným investorem přímo na pozemku investora a pěti osobám ve vesnici.

³ Dotazování probíhalo v jazyce Tonga, jež patří do nigerokonžské jazykové skupiny. Anglické dotazníky byly na místě překládány zaměstnanci ZARI, překlad jednotlivých otázek byl předem diskutován.

Výzkumník si kladl za cíl udržet co největší genderovou vyváženost výzkumu, kdy byly v obou případech zastoupeny obě pohlaví shodně 50 %. Respondenti byli v obou případech před samotným dotazováním obeznámeni s cílem šetření i způsobem zpracování dat. Taktéž dali ústní souhlas k jejich vlastnímu zapojení se do výzkumu.

Poslední etapou výzkumu, probíhající simultánně s praktickou fází, byla etapa zpracování a interpretace dat. Tento proces probíhal po každém z proběhnuvších rozhovorů, skupinové diskusi či terénním výzkumu spojeném s dotazováním farmářů. V každé z lokací terénního výzkumu bylo provedeno zúčastněné pozorování farmářských usedlostí a infrastruktury k nim náležející, které bylo následně fotograficky zdokumentováno.

Se sběrem dat se rovněž pojilo několik omezení, kterým je v kontextu interpretace výsledků nutné věnovat pozornost. Prvním z nich je časové omezení terénního výzkumu. V delším horizontu by mohlo být provedeno více zúčastněných pozorování a navštíveno více komunit. Druhé omezení se týká samotné lokace, tedy jižní provincie. Pro generalizaci výsledků by bylo potřebné provést tento výzkum i ve zbývajících provinciích. Další možné omezení tkví v socio-ekonomické třídě a rase výzkumníka, jež mohly ovlivnit odpovědi farmářů, kteří mohli částečně věřit, že je výzkumník přímo schopen ovlivnit tvorbu politik, či jim navrátit ztracenou půdu. V neposlední řadě pak musíme brát v úvahu rovněž fenomén interview bias a závislost výzkumníka na překladu otázek výzkumníky ZARI do jazyku Tonga, jež byl v mnoha případech nezbytný.

3 Potravinová bezpečnost

3.1 Historický vývoj

Problematika obstarání a zabezpečení potravin rezonuje napříč lidskými dějinami. Avšak samotný koncept potravinové bezpečnosti se do mezinárodního povědomí dostává až v polovině sedmdesátých let 20. století, kdy je dále rozvíjen, diverzifikován a prohlubován (Gibson, 2012). Ještě před Světovou potravinou konferencí v Římě v roce 1974, kdy byl pojem potravinové bezpečnosti formálně zaveden, lze vyzdvihnout několik stěžejních milníků, které zkoumaný fenomén formovaly.

Z institucionálního hlediska lze vyzdvihnout rok 1944, ve kterém byla založena FAO v rámci vznikajících struktur OSN. Zakládající členové FAO si vytkli za společný cíl boj proti hladu, nebylo však reálně možné nalézt shodu týkající se rolí mezinárodních institucí v oblastech, kde se zájmy FAO střetávaly s národními obchodními zájmy (blíže McKeon, 2009). Prvním generálním ředitelem FAO se stal Lord Boyd Orr, který prosazoval vznik Světové rady pro potraviny (World Food Board). Navrhovaná instituce měla mít klíčový vliv na stabilizaci světových cen zemědělských produktů, management mezinárodních zásob obilovin, spolupráci s odpovědnými organizacemi na mezinárodní obchodní politice a poskytování zemědělských půjček. Ambiciózní projekt se ovšem neshledal s potřebnou odezvou mezinárodní komunity, načež byla FAO zatlačena do úzce technické role a generální ředitel k rezignaci (McKeon, 2011). Odstupující Lord Boyd Orr tehdy pronesl, že: *„potraviny jsou více, než jen pouhou komoditou.“* A dále apeloval na politické elity argumentem *„potřebnosti potravinové politiky založené na potřebách lidí.“*

S „Rokem Afriky“ a vlnou osamostatňování bývalých kolonií došlo na počátku 60. let ke změně statusu quo v rámci OSN. Skupina rozvojových zemí, vytvořená v roce 1964 a označovaná jako G77, usilovala o více rovnostářské pojetí Nového mezinárodního ekonomického řádu (New International Economic Order), v jehož rámci měly být ústřední kompetence svěřeny dvěma novým významným institucím: Konferenci OSN o obchodu a rozvoji (UNCTAD) a Středisku OSN pro nadnárodní korporace (UNCTC). Nově vzniklé státy přikládaly velký význam také FAO, která jimi byla chápána jako klíčová instituce pro zhodnocení jejich zemědělských komodit a potencionální dosažení potravinové bezpečnosti. S potravinovou krizí počátku sedmdesátých let byly naopak pravomoci FAO odejmuty. Stěžejní financování zemědělství bylo včleněno do nově vytvořeného

Mezinárodního fondu pro zemědělský rozvoj (IFAD), ustaveného v roce 1977 (McKeon, 2011).

Následující desetiletí bylo charakteristické dominancí finančních institucí, Světovou bankou (WB) a Mezinárodním měnovým fondem (IMF). Zvolené režimy strukturálních programů značně omezily rozhodování jednotlivých, zejména rozvojových, zemí, které tak byly nepřímo nuceny k liberalizaci svých trhů a opuštění státních zemědělských intervencí. Vycházelo se z teze, že ekonomický růst, celosvětové začlenění a sjednocení národních trhů představuje pomyslný klíč ke globálnímu blahobytu, a to včetně potravinové bezpečnosti (Weis, 2007). Světové potravinové summity několikrát⁴ ve svých deklaracích apelovaly na nutnost řešit problematiku hladu a podvýživy, avšak dominantním paradigmatem uvažování bylo stále pro-růstové neoliberální paradigma. Soustředěná orientace na produkci vytvořila prostor pro koncentraci v rámci potravinového systému a rapidní růst vlivu korporací na světovou politiku (MacMillan, 2005).

Neudržitelnost neoliberálního přístupu v zemědělství vedla ke vzniku množství alternativ. Taktéž občanská si společnost začala uvědomovat negativní důsledky režimů strukturálních programů, a to zejména v oblasti chudoby a hladu. Pro období 90. let je také charakteristické postupné zpochybňování udržitelnosti průmyslového zemědělství. Byla to právě občanská společnost, ze které v druhé polovině dekády vzešli první aktéři usilující o kontrolu potravinové bezpečnosti, akcentující agroekologii, potravinovou suverenitu a právo na potraviny (McKeon, 2009).

Nové tisíciletí s sebou přineslo sebekritické hodnocení WB, která uznala negativní dopady strukturálních programů a dle McKeona (2009) de facto uznala strategický omyl spočívající v zanedbání role zemědělství jako motoru růstu. Není náhodou, že se vyjednávací kolo Světové obchodní organizace (WTO) zaseklo v roce 2005 právě na otázkách spojených se zemědělstvím. S nástupem potravinové krize v druhé polovině roku 2007, vrcholící začátkem roku následujícího, byla jasně prokázána neexistence vhodných institucionálních struktur s dostatečnou autoritou, které by byly schopny globální správy potravinové bezpečnosti. OSN reagovala „tradičním“ způsobem a bylo tak vytvořeno několik mezinárodních institucionálních iniciativ. Výslednicí ovšem zůstala ztráta důvěry v celosvětové trhy a neoliberální paradigma, které nedokáže zajistit potravinovou bezpečnost zejména

⁴ Blíže deklarace Světových potravinových summitů z let 1996 a 2002. Vymýcení hladu se stalo prvním z Rozvojových cílů tisíciletí.

rozvojových zemí. Stále častěji je proklamovaná podpora produkce drobných farmářů určené pro domácí spotřebu. Do popředí se tak dostávají v minulosti často odsuzované koncepty: protekcionismus na trzích rozvojových zemí, agroekologie jako alternativa v oblasti zemědělství, potravinové rezervy, právo na potraviny a další (McKeon, 2009).

3.2 Konceptualizace pojmu

Na koncept potravinové bezpečnosti je možné nazírat z několika úhlů, které se mnohdy navzájem překrývají, či naopak vylučují. Pouhá konceptualizace pojmu potravinové bezpečnosti je samozřejmě možná, avšak různými autory je chápána odlišně. Mechlem (2004) uvádí, že existují zhruba dvě stovky definic a 450 indikátorů potravinové bezpečnosti.

Jak bylo uvedeno výše, první formalizovaná definice potravinové bezpečnosti je spojena s rokem 1974 a Světovou potravinovou konferencí v Římě. Potravinová bezpečnost byla vymezena z hlediska potravinové nabídky a měla zajistit dostupnost a stabilní cenovou hladinu základních potravin na mezinárodní a národní úrovni:

„Dostupnost adekvátních světových potravinových zásob v každé době s cílem udržet rostoucí spotřebu potravin a vyrovnat kolísání produkce potravin a jejich cen (OSN, 1975).“

Dle Maxwella (1996) si definice potravinové bezpečnosti prošla mezi lety 1974 a 1994 vývojovými stádii, charakteristickými sérií tří posunů:

1. Z globální a národní úrovně na úroveň domácností a jedinců.⁵
2. Z perspektivy vnímání potravin na prvním místě (food first) se do popředí dostala perspektiva živobytí.⁶
3. Z objektivního porozumění ukazatelů na subjektivní vnímání pocitu nedostatku.⁷

V roce 1983 přichází FAO s novou definicí, která je založená na rovnováze strany poptávky a nabídky, kdy cílem potravinové bezpečnosti je:

⁵ Posun z makro na mikro úroveň sleduje ve své práci např. Huddleston (1990), jenž jej datuje mezi roky 1975 až 1985.

⁶ Do roku 1985 byla potravinová bezpečnost chápána jako fundamentální potřeba lidského přežití dle Maslowovy hierarchie potřeb. Nicméně výzkum de Waala (1991) prokázal, že lidé jsou ochotni podstoupit určitou úroveň hladu, aby si v budoucnu byli schopni obstarat lepší živobytí.

⁷ Poslední posun odkazuje na výzkumy, které prokázaly, že i přes kvantitativní množství potravin, může člověk čelit potravinové nejistotě (Oshaug, 1985; Maxwell 1996).

„Zajistit, že všichni lidé v každé době mají fyzický i ekonomický přístup k základním potravinám, které potřebují (FAO, 1983).“

O tři roky později přichází s formulací potravinové bezpečnosti také WB, která se ve své Zprávě o chudobě a hladu zaměřuje na dynamiku potravinové nebezpečnosti.⁸ V reportu byl jasně vymezen rozdíl mezi chronickou potravinovou nebezpečností a pomíjivou potravinou nebezpečností. Chronická varianta je charakteristická strukturální chudobou, nízkými příjmy a celkově dlouho trvajících problémy. Pomíjivá potravinová nebezpečnost je způsobena přírodními katastrofami, ekonomickými kolapsy či konflikty, při kterých jsou jedinci po určitou dobu vystaveni nadměrnému tlaku. Definice WB odkazuje na:

„Přístup všech lidí v každé době k dostatečnému množství potravin pro aktivní a zdravý život (WB, 1986).“

Formulace potravinové bezpečnosti přijatá na Světovém potravinovém summitu (World Food Summit) v roce 1996 posiluje multidimenzionálnost konceptu a vychází z ní naprostá většina současných autorů. Definice zahrnuje přístup k potravinám, dostupnost potravin, používání potravin a stabilitu. Potravinová bezpečnost je tedy vymezena jako:

„Stav, kdy všichni lidé mají v kterémkoliv čase fyzický, sociální a ekonomický přístup k dostatečnému množství bezpečných a výživných potravin, které uspokojí jejich stravovací potřeby a potravinové preference pro aktivní a zdravý život (Světový potravinový summit, 1996)“

Právě vymezení potravinové bezpečnosti z roku 1996 představuje jednotlivé části čtyř dimenzí potravinové bezpečnosti:

1. Dostupnost potravin (food availability). Dimenze chápána jako dostatečné množství potravin odpovídající kvality dodávané prostřednictvím domácí výroby nebo dovozu (zahrnující potravinovou pomoc).
2. Přístup k potravě (food access). Přístup jednotlivců k adekvátním zdrojům (nárokové vymezení) pro získání vhodných potravin pro výživnou stravu.⁹

⁸ Ve zprávě je pojem potravinové bezpečnosti vymezen negativně, a to jako potravinová nebezpečnost (food insecurity).

⁹ Nárokové vymezení ve smyslu všech komodit, přes které může osoba ustanovit příkaz k právním, politickým, hospodářským a sociálním opatřením v komunitě, ve které žije (včetně tradičních práv, jako je přístup ke společným zdrojům).

3. Využití potravin (food utilization). Prostřednictvím adekvátní stravy, čisté vody, hygieny a zdravotní péče je dosaženo stavu nutriční „pohody“, ve kterém jsou splněny všechny fyziologické potřeby. Tato dimenze přináší význam pro ne potravinářské vstupy do potravinové bezpečnosti.
4. Stabilita přístupu (stability of access). Chceme-li dosáhnout potravinové bezpečnosti, musí mít obyvatelstvo, domácnost nebo jedinec přístup k vhodným potravinám v kterémkoli čase. Nikdo by neměl být vystaven riziku ztráty přístupu k potravinám v důsledku náhlých šoků (např. ekonomické či klimatické krize) nebo cyklicky se opakujících událostí (tzv. sezonní nedostatek potravin). Pojetí této dimenze může odkazovat na první dvě dimenze potravinové bezpečnosti.

3.3 Teoretická východiska analýzy

Východiska analýzy potravinové bezpečnosti jsou klíčová pro pochopení kontextu celé disciplíny, zejména jejích jednotlivých dimenzí. S prvním uceleným a chronologicky seřazeným srovnáním teoretických východisek analýzy potravinové bezpečnosti přichází až v roce 2015 dvojice autorů Francesco Burchi a Pasquale De Muro.

3.3.1 Přístup potravinové dostupnosti

První z uvedených je historicky nejstarším a dle výše uvedených autorů stále nejvíce vlivným přístupem. Ideově je postaven na pracích Giovanniho Botera (1588) a Thomase Malthuse (1798), díky kterému se dostal do širokého povědomí a je také mnohdy označován jako malthusiánský přístup¹⁰ (Burchi a De Muro, 2015). Referenčními aktéry jsou jednotlivé státy, svět jako celek a agrární sektor.

Přístup (food availability) je zaměřen na vnímání (ne)rovnosti mezi populací a potravinami. V případě, že má být zachována rovnost, musí populační růst korespondovat s dostupným množstvím potravin. V uzavřených ekonomikách je toho docíleno pomocí spoléhání se na produkci a zásoby potravin. V ekonomikách otevřených se spoléhá na trh. Definice potravinové bezpečnosti z roku 1974 přesně reflektovala výše uvedené a korespondovala s tehdy aktuálním socioekonomickým děním.

¹⁰ Malthusiánský přístup, nebo též malthusiánství, vychází z předpokladu, že biologické potřeby jsou silnější než schopnost lidí opatřit si potravu. Implikací je zaostávání výroby potravin za populačním přírůstkem, který se stává dlouhodobě neudržitelným (viz Malthus, 1798).

Přestože byla všeobecná víra v neoliberalní pro-růstové paradigma důkazově vyvrácena, rezonuje dnes práce T. Malthuse zejména na půdě ekologie (ekologická stopa).

3.3.2 Příjmově orientovaný přístup

V druhé polovině 70. let se začínají množit kritické argumenty vůči přístupu potravinové dostupnosti, které hovoří o přílišném zaměření se pouze na zemědělskou produkci. Autoři jako Griffin a Khan (1977) či Reutlinger (1976) argumentují nutností analyzovat širší spektrum proměnných, a to zejména ekonomického charakteru (HDP). Potravinová nebezpečnost¹¹ je chápána jako sub-kategorie chudoby a je k ní obdobně přistupováno. Odlišné potraviny jsou převáděny na kalorické hodnoty, přičemž je identifikována prahová hodnota, pod kterou lze již stav považovat za potravinově nebezpečný. Potravinová nebezpečnost je autory mnohdy chápána jako tzv. potravinová chudoba, tedy nedostatek příjmů potřebných k zakoupení dostačujícího množství potravin nutného pro přežití v daných podmínkách (Sibrian, 2008). Referenčním objektem příjmově orientovaného přístupu (income-based) jsou domácnosti sdílející příjem, u nichž jsou počítány kalorické hodnoty, dle kterých se následně určuje stav potravinové nebezpečnosti. Přepočet na jednotlivé členy domácnosti se stal hlavním kritickým bodem přístupu. Problematika redistribuce, ať už rovnostářské, nebo dle biologických potřeb, vystupuje obzvláště ve vztahu rodič a dítě. S dalším kritickým argumentem přichází Frankenberger (1992), který hovoří o neaplikovatelnosti přístupu v nízko příjmových zemích. Většina obyvatel je zde totiž odkázána na samozásobitelské zemědělství (subsistence agriculture), v jehož rámci jsou potraviny shromažďovány lokálně a příjem z nich není zaznamenáván.

3.3.3 Přístup základních potřeb

Taktéž v druhé polovině 70. let byl Mezinárodní organizací práce (ILO) vytvořen nový rozvojový model akcentující záměr postihnout i neekonomické dimenze rozvoje. Tento byl nazván přístupem základních potřeb (basic needs) (ILO, 1976). Práce ekonomů jako Streeten (1981) a Stewart (1985) chápaly rozvoj jako proces uspokojující lidské potřeby, což se stalo klíčovým parametrem přístupu. Oproti předcházejícím přístupům je za referenční objekt považován jedinec. Hluběji je rozvíjen koncept vnímání potravin na prvním místě (Maxwell, 1996). Je znatelný odklon od makro úrovně chápání potravinové bezpečnosti a příklon k mikro úrovni. Potraviny, jež jsou v analytickém konceptu vnímání na prvním místě, jsou takřka jediným elementem potravinové bezpečnosti (Burchi a De Muro, 2015).

¹¹ Opět negativní vymezení pojmu (srovnejte s definicí WB, 1986).

Výzkumný rámec nabízí dvě odlišné cesty souvislého hodnocení potravinové bezpečnosti. První z nich je posuzování potravinové frekvence (food frequency assessment), jež je prováděno jednoduchým dotazováním obyvatel na četnost, druh a frekvenci spotřebovávaných potravin. Druhou možností je zúčastněné sledování členů domácnosti přímo při konzumaci jídla. Cílem je získat přímé a ne zprostředkované informace o všech konzumovaných druzích potravin. Nedávno byly k tomuto hodnocení potravinové bezpečnosti přidány ukazatele monitorující kvalitu a různorodost stravy, které doplňují analytický rámec potravin na prvním místě (Hoddinott a Yohannes, 2002).

Největším kladem přístupu základních potřeb oproti příjmově orientovanému přístupu je možnost zaměření se přímo na danou potravinovou komoditu spíše než na příjem nutný k jejímu zakoupení. V tomto ohledu tak nemusíme znát informaci o aktuální ceně komodity a také nemusíme věnovat pozornost problematice obstarání komodity (fyzické či sociální problémy osob). Soustředěním se na pouze na to, co je ve skutečnosti konzumováno, umožňuje přístup rozpoznat potraviny vypěstované v rámci samozásobitelského zemědělství (Burchi a De Muro, 2015).

Celkově lze přístup základních potřeb označit za teoretické východisko analýzy umožňující zachytit krátkodobou potravinovou bezpečnost na úrovni jedinců, potažmo domácností. Z výstupů dokážeme definovat, zda měla domácnost dostatek jídla k nakrmení všech svých členů, a to jak v minulosti, tak v současnosti. Nicméně na základě získaných informací je složité predikovat potenciální potravinové strádání v budoucnu (Burchi a De Muro, 2015).

3.3.4 Opravňující přístup

Základním kamenem opravňujícího či nárokového přístupu (entitlement approach) jsou práce A. Seny z počátku 80. let. Opět prohlubují odklon od chápání potravinové bezpečnosti¹² na úrovni států a vyzdvihují individuální úroveň. „*Opravňující přístup se koncentruje na nárok každého člověka na komodity, včetně potravin, a považuje hladovění za výsledek selhání nárokování těchto komodit* (Sen, 1981: 434).“ Nároky vycházejí ze dvou základních elementů. V první řadě je to osobní vlastnictví, které odkazuje na legální držení zdrojů, jako jsou půda, dobytek, půda a další nehmotné statky (Osmani, 1995). Druhým elementem je soubor komodit, ke kterým má osoba přístup prostřednictvím obchodu a produkce.¹³

¹² A. Sen ve svých pracích nehovoří přímo o potravinové bezpečnosti, neboť mu implikuje přístup základních potřeb. Autor pracuje s pojmy jako je hlad, podvýživa či nutriční deprivace (Burchi a De Muro, 2015).

¹³ Sen (1981) tento element nazývá jako „exchange entitlement mapping“.

Výchozím bodem je situace, kdy má jedinec dostatek prostředků na obživu. Pokles v jednotlivých nárocích může vést k hladovění. Nicméně i bez poklesu v jednotlivých nárocích může jedinec trpět hladověním, a to v případech, kdy je v důsledku vnějších příčin snížena jeho produkce nebo nákupní kapacity (Burchi a De Muro, 2015).

K všeobecné diskusi o potravinové bezpečnosti přispívá nárokový přístup tím, že místo problematiky hladu jako problému nabídky potravin adresuje spíše relevantnější socioekonomické podmínky lidí. Dále nárokový přístup rozšířil chápání potravinové bezpečnosti o dimenzi přístupu k potravě (viz FAO, 1983; WB, 1986, FAO, 1996).

Ve srovnání s přístupem základních potřeb je benefitem možnost předpovídat budoucí potravinou nouzi. Přezkumem velkého množství souborů nároků je možné vysledovat, že problémy spojené s pitnou vodou a zdravotní péčí jsou stejně důležité pro potravinovou bezpečnost jako potraviny samy o sobě. Právě velké množství souborů nároků klade důraz na multidimenzionálnost výzkumu (Drèze a Sen, 1989).

3.3.5 Přístup udržitelných životních podmínek

V roce 1983 publikoval R. Chambers text představující obecný přístup (sustainable livelihoods approach) nejen k analýze potravinové bezpečnosti, ale obzvláště k rozvoji zemědělství a potlačování chudoby. V letech následujících si získal široký zástup sympatizantů z řad akademiků, NGO a organizací OSN, kteří jej dále modifikovali¹⁴. De facto se jedná o syntézu dvou předcházejících přístupů, přičemž tato je zaměřena na aktiva, ať už hmotná nebo nehmotná, která jsou k dispozici domácnostem, což odkazuje na opravňující přístup. S přístupem základních potřeb sdílí akcentaci naplňování lidských potřeb. Aktiva jsou rozdělena do pěti kategorií kapitálu:

1. přírodního,
2. fyzického,
3. lidského,
4. finančního a
5. sociálního.

Obecně lze sledovat dva charakteristické rysy, které vedly k preferování zkoumaného přístupu v analýze potravinové bezpečnosti před předešlými koncepty. Jsou to dlouhodobá perspektiva

¹⁴ Např. pro OSN se stal tento přístup základem pro vypracování množství příruček a návodů (Burchi a De Muro, 2015).

a zaměření se na širší kontext (dle kategorií kapitálu). K těmto dvěma rysům přidává rozměr domácnosti, který je doplňkem celkového analytického rámce. Ideově koncept staví, jak název napovídá, na myšlenkách udržitelnosti, úzce provázaných se zranitelností a odolností. Dle zastánců tohoto přístupu je živobytí udržitelné, pakliže se dokáže vyrovnat a zotavit z otřesu a zachovat či zlepšit si svoje schopnosti a aktiva jak nyní, tak v budoucnu. Strategie vedoucí k zvládnutí otřesů vycházejí z přesného pořadí jasně vymezených kroků jednotlivých domácností (viz Curtis, 1993).

Přestože lze označit přístup udržitelných životních podmínek za zatím nejkompexnější s možnými projektovými i politickými implikacemi, je nutné uvést také jeho nedostatky. Stejně jako nároková varianta je přístup udržitelných životních podmínek vhodnější pro analýzu potravinových krizí a mimořádných událostí spíše než pro obecnější popis situace potravinové bezpečnosti. Stále není brána v potaz dimenze využití potravin. Přístup také nereflktuje otázky svobody a agenturních problémů, které jsou nadále přehlíženy. Referenčním objektem jsou domácnosti nebo obce, z tohoto důvodu nelze vysledovat nerovnosti v distribuci a přístupu k potravinám v rámci domácnosti, v souvislosti s ženami a dětmi (Burchi a De Muro, 2015).

3.3.6 Přístup lidského rozvoje a schopností

Posledním z Burchim a De Murem představovaných přístupů (human development and capability approach) vychází z novějších prací autorského kolektivu A. Sena a J. Drèze (1989), které rozpracovávají častěji citovaný opravňující přístup. Stěžejní je myšlenkový posun od nároků na komodity k lidským schopnostem. Cílem je snaha o vybudování takových schopností, které by vedly k předcházení podvýživy, a dopomohly tak uniknout deprivacím spojeným s hladem. Ideově jde tento přístup ještě za dimenzi přístupu k potravě, a to záměnou „kontroly nad potravinami“ (command over food) za „nutriční schopnosti“ (nutritional capabilities), jejímž prostřednictvím otvírá dimenzi využití potravin (blíže Sen a Drèze, 1989).

Dimenze využití potravin se tak stává kruciální, kdy vztah mezi příjmem potravy (food intake) a dosažením nutričního uspokojení může variovat nejen díky znakům, jako jsou věk, pohlaví, klimatické podmínky či aktivita, ale také kvůli doplňkovým vstupům (zdravotní péče, zdravotnická zařízení, čistá pitná voda, sanitační prostředí, vymýcení epidemických infekcí, základní vzdělání a další) (Ibidem). Přístup je dále rozpracováván.

V neposlední řadě přijímá tento přístup také čtvrtou a poslední dimenzi potravinové bezpečnosti, tedy dimenzi stability přístupu. Dimenzi stability však chápe širěji než pouhou stabilitu cen potravin. Přístup se také snaží akcentovat pojem lidské bezpečnosti (human security) představený ve Zprávě o lidském rozvoji, vydané Rozvojovým programem OSN (UNDP) v roce 1994.

3.4 Index globální potravinové bezpečnosti

V roce 2012 sestavila analytická skupina The Economist Intelligence Unit Index globální potravinové bezpečnosti (GFSI, 2014) za účelem komparace potravinové bezpečnosti napříč státy. Definice potravinové bezpečnosti v rámci GFSI vychází z definice přijaté na Světovém potravinovém summitu v roce 1996 a posuzuje klíčové otázky přístupu, dostupnosti, kvality a bezpečnosti (GFSI, 2014). V roce 2014 bylo hodnoceno 109 zemí na základě 27 kvantitativních a kvalitativních indikátorů, které jsou aktualizovány každé tři měsíce.

Index sleduje 27 faktorů rozdělených do tří hlavních skupin:

1. cenová dostupnost (affordability),
2. dostupnost potravin (availability) a
3. kvalita a bezpečnost potravin (quality and safety).

Všech 109 zemí je rozděleno do čtyř skupin v návaznosti na hodnoty potravinové bezpečnosti a dle prostředí se dělí na státy s nejlepším prostředím (best environment), s dobrým prostředím (good environment), země s průměrným prostředím (moderate environment) a státy, jejichž potravinovou bezpečnost je třeba zlepšit (needs improvement).

3.5 Alternativní koncepty potravinové bezpečnosti

V návaznosti na probíhající diskuse se stále více probírají alternativní přístupy k potravinové bezpečnosti. V práci budou představeny dva z nich, které se navzájem prolínají a je pro ně společný referenční objekt, samotný jedinec. Prvním z nich je potravinová suverenita, druhým koncept práva na potraviny

3.5.1 Potravinová suverenita

Souběžně s konáním Světových potravinových summitů svolaných FAO v letech 1996 a 2002 představovala občanská fóra silný impuls pro vytváření globálních venkovských sociálních hnutí. Jedním z nich se stalo v roce 1996 i fórum Via Campesina, kde byl také poprvé představen koncept potravinové suverenity (Mulvaney, 2007):

„Potravinová suverenita je právo lidí na zdravou a kulturně přiměřenou potravu vyráběnou prostřednictvím ekologických a udržitelných metod a jejich právo vytvořit si své vlastní potravinové a zemědělské systémy.“

V roce 2002 byla vytvořena autonomní samosprávní globální síť – Plánovací výbor pro potravinovou suverenitu (IPC), který se zabývá realizací Akčního programu. Program byl založen na čtyřech navzájem se doplňujících pilířích:

1. Právo na potraviny a potravinová suverenita.
2. Posílení role agroekologických rodinných farem.
3. Obrana přístupu lidí k přírodním zdrojům.
4. Jejich kontrola a obchod (McKeon, 2011).

IPC je tvořena cca 45 lidovými hnutími a NGO, které jsou napojeny na dalších 800 organizací po celém světě. V roce 2007 se v malijském Nyéleni sešlo více než 500 delegátů lokálních hnutí, kteří deklarovali šest pilířů potravinové suverenity:

1. Potraviny pro lidi – odmítnutí premisy, že potraviny jsou jen jednou z mnoha komodit či složek mezinárodního agrobiznisu; cílem zemědělských, chovatelských a rybolovných politik se stává naplňování práva na potraviny.
2. Oceňování a respekt k právům producentů potravin – odmítnutí politik a programů, které producenty znevýhodňují, ohrožují jejich obživu nebo je přímo likvidují.
3. Přesun potravinových systémů na lokální úroveň – premisa nejkratší vzdálenosti mezi producenty potravin a jejich konzumenty na nejnižší, lokální úrovni; odmítnutí jakýchkoliv rozhodovacích struktur mezinárodního obchodu, které podporují nerovnost a posilují neodpovědné korporátní chování
4. Kontrola na lokální úrovni – kontrola nad půdou, pastvinami, vodními zdroji, osivy, hospodářskými zvířaty, populacemi ryb aj.; odmítnutí privatizace přírodních zdrojů prostřednictvím zákonů, komerčních smluv a režimů ochrany práv duševního vlastnictví.
5. Důraz na know-how – znalosti a dovednosti uchovávané, rozvíjené a řídicí místní systémy produkce potravin a sklizně; odmítnutí technologií, které je narušují, ohrožují či kontaminují, jako např. genetické inženýrství.
6. Respektování životního prostředí – respekt vůči rozmanitým agroekologickým produkčním a sklizňovým postupům, které maximalizují funkce ekosystémů a zlepšují odolnost i schopnost adaptace s ohledem na probíhající změny klimatu; odmítnutí

energeticky náročných průmyslových metod poškozujících životní prostředí a přispívajících ke změně klimatu, potažmo globálnímu oteplování (Nyéleni, 2007).

Není náhodné, že se venkovská hnutí soustředila kolem FAO, hledajíc alternativu k bretton-woodským institucím nebo WTO. Princip přijímání rozhodnutí ve formě jedna země – jeden hlas a relativní otevřenost ve spolupráci s občanskou společností a sdružením obyvatel venkova představovaly hlavní důvody pro realizaci spolupráce IPC a FAO. Od roku 2003 zprostředkoval IPC účast více než 2000 zástupců malých organizací sdružujících producenty potravin na fórech FAO, kde prosazovali pilíře Akčního programu IPC (McKeon, 2011).

4 Právo na potraviny

Pojetí práva na potraviny vychází z problematiky lidských práv obecně, jejichž vlastnosti pramení ze Všeobecné deklarace lidských práv (1948):

1. vrozená – člověk má lidská práva, protože je člověkem,
2. nezcizitelná – člověk bude mít lidská práva, i když budou potlačována, porušována či nerespektována,
3. univerzální – lidská práva náleží všem, bez ohledu na rasu, pohlaví, náboženství, politické vyznání, národnost, příslušnost k určité sociální skupině a
4. nedělitelná – lidská práva není možno dělit, protože jsou vzájemně propojená.

Jednotlivá lidská práva mohou být kategorizována do jednotlivých generací, představených v 70. letech českým lidsko-právním expertem Karlem Vašákem. Rozdělení do tří generací lidských práv reflektovalo diskusi o lidských právech mezi globálním Západem, Východem a Jihem v období studené války (FORS, 2011). Západem byla zdůrazňována lidská práva tzv. první generace – občanská a politická práva; Východ vyzdvihoval práva vycházející z potřeby harmonizace mezi individuálními a kolektivními zájmy, tj. práva tzv. druhé generace – ekonomická, sociální a kulturní práva. V neposlední řadě státy tzv. Jihu usilovaly o prosazení kolektivního práva – tzv. třetí generace lidských práv, aby tak do lidsko-právní debaty doplnily třetí rozměr vycházející z myšlenky universalismu a globální solidarity (Vašák, 1990).

Právo na potraviny je svoji sociální povahou řazeno do lidských práv druhé generace. Jedná se o lidsko-právní přístup, jehož základním elementem je snaha o odstranění hladu a zajištění potravinové bezpečnosti.

4.1 Konceptualizace pojmu

Právo na potraviny chrání práva všech lidí tak, aby mohli žít důstojně, netrpěli hladem, podvýživou či nedostatkem potravin obecně. Právo na potraviny není chápáno jako charita, ale usiluje o to, aby všichni lidé měli dostatečné kapacity k zajištění odpovídajícího množství potravin (Right to Food, 2012).

Přestože se s konceptem práva na potraviny pracuje od 50. let 20. století (viz následující kapitola), jeho přesné vymezení nabízí až dokument Výboru pro ekonomická, sociální a kulturní práva (CESCR) z roku 1999:

„Právo na potraviny je realizováno v situaci, kdy každý muž, žena a dítě, sami nebo v komunitě s ostatními, mají za každých okolností fyzický i ekonomický přístup k adekvátnímu množství jídla či prostředkům k jeho obstarání. Právo na dostačující potraviny by nemělo být interpretováno v úzkém slova smyslu jako minimální množství kalorií, proteinů a dalších specifických živin (CESCR, 1999).“

Na základě této definice představil zvláštní zpravodaj OSN pro právo na potraviny (UN Special Rapporteur on the Right to Food)¹⁵ svoji vlastní definici práva na potraviny:

„Právo mít pravidelný, trvalý a neomezený přístup, ať už přímý nebo skrze nákupy, ke kvantitativně a kvalitativně adekvátnímu jídlu dostatečného množství odpovídá kulturním tradicím lidí, k nimž spotřebitelé patří, a zajišťuje, z hlediska fyzického i mentálního, individuálního i kolektivního, naplňující a důstojný život bez strachu (Ziegler, 2008).“

Další z definic nabízí občanské sdružení Right to Food and Nutrition Watch¹⁶, které chápe právo na potraviny takto:

„Všichni lidé mají nárok na plné zachování lidských práv v oblasti jídla a výživy. Toto právo zaručuje informovanou účast na rozhodovacím procesu a tvorbě veřejných politik směřujících ekonomicky, politicky, sociálně a ekologicky k udržitelné přiměřené nabídce nutričně hodnotných potravin v rámci potravinové a lidské suverenity (Right to Food and Nutrition Watch, 2013)“

Pakliže budou naplněny požadavky definic, měly by mít všichni lidé právo na potraviny, které jsou dostupné v dostatečném množství, nutričně i kulturně adekvátní a fyzicky i ekonomicky dostupné. Třemi základními složkami¹⁷ tohoto práva pak bude (Right to Food, 2012):

1. Dostupnost (Availability) – vztahuje se k dostatečnému množství potravin produkovaného pro současnou i budoucí generaci, proto pracuje s pojmy jako je udržitelnost, dlouhodobá dostupnost a ochrana životního prostředí.

¹⁵ Funkce zvláštního zpravodaje OSN pro právo na potraviny vznikla v roce 2010. Náplní jeho práce je získávat informace a následně upozorňovat na porušování práva na potraviny, spolupracovat s OSN, mezinárodními organizacemi a NGO a identifikovat problémy spojené s právem na potraviny. Prvním zvláštním zpravodajem se stal Jean Ziegler (blíže k dalším funkcím Right to Food, 2012).

¹⁶ Jedná se o celosvětovou síť organizací, založenou v roce 2013, rozvíjející teze práva na potraviny a potravinové soběstačnosti.

¹⁷ Srovnajte s dimenzemi potravinové bezpečnosti dle FAO (1996).

2. Přiměřenost (Adequacy) – odkazuje na stravovací potřeby jednotlivce, které musejí být naplněny z hlediska kvantity, ale také z hlediska nutriční kvality dostupného množství potravin. Taktéž zahrnuje důležitost brát v úvahu ne nutriční hodnoty spojené s potravinami, ale zejména kulturní rozměr a obavy spotřebitelů.
3. Přístupnost (Accessibility) – znamená, že finanční náklady (ekonomický rozměr) vynaložené na pořízení potravin pro adekvátní stravování neohrozí realizaci dalších základních potřeb (např. bydlení, zdraví a vzdělání). Fyzická dostupnost znamená, že každá lidská bytost, včetně fyzicky nejvíce zranitelných osob (kojenci, malé děti, starší osoby, tělesně postižení, nevyléčitelně nemocní a osoby s přetrvávajícími zdravotními problémy, včetně mentálně nemocných), by měla mít zajištěn přístup k adekvátní stravě.

Obecně implikuje právo na potraviny tři druhy státních závazků (Right to Food, 2012; De Schutter, 2011):

1. závazek respektu,
2. závazek ochrany a
3. závazek naplňování.

4.2 Legislativní ukotvení v mezinárodních smlouvách

Stejně jako další lidská práva si i právo na potraviny prošlo historickým vývojem. Pomyslným prvotním konceptem bylo právo na „adekvátní stravu“, jeho počátky spadají do roku 1948 a Všeobecné deklarace lidských práv. Samotné právo na potraviny se dá tedy označit za historicky starší koncept než potravinová bezpečnost. Následující subkapitoly představí jeho vývoj na mezinárodní půdě.

Všeobecná deklarace lidských práv

Jak bylo uvedeno výše, prvním multilaterálně uznávaným dokumentem zmiňujícím právo na adekvátní potraviny je Všeobecná deklarace lidských práv, která ve svém 25. článku uvádí:

„Každý má právo na takovou životní úroveň, jež je adekvátní pro zdraví a blaho jak jeho vlastní, tak i jeho rodiny, včetně potravin, oblečení, bydlení, lékařské péče a potřebných sociálních služeb, a právo na bezpečnost v případě nezaměstnanosti, nemoci, invalidity, ovdovění, ve stáří nebo v jiném případě nedostatku obživy, jenž nastal v důsledku okolností nezávislých na jeho vůli (Všeobecná deklarace lidských práv, 1948).“

Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech

Posléze bylo právo na „adekvátní stravu“ potvrzeno Mezinárodním paktem o hospodářských, sociálních a kulturních právech (ICESCR) z roku 1966, který vešel v platnost o deset let později. Konkrétně v 11. Článku ICESCR se píše:

1. Státy, které jsou smluvní stranou paktu, uznávají právo každého jednotlivce na přiměřenou životní úroveň pro něj a jeho rodinu, včetně dostatečné výživy, ošacení a bydlení, a na neustálé zlepšování životních podmínek. Smluvní státy podniknou odpovídající kroky k zajištění tohoto práva, uznávajíce přitom zásadní důležitost mezinárodní spolupráce založené na svobodném souhlasu.

2. Státy, které jsou smluvní stranou paktu, uznávajíce základní právo každého na osvobození od hladu, učiní jak jednotlivě, tak prostřednictvím mezinárodní spolupráce, opatření, včetně zvláštních programů, která jsou potřebná:

a) ke zlepšení způsobů výroby, uchovávání a distribuce potravin plným využitím technického a vědeckého poznání, šířením znalostí o zásadách výživy a rozvíjením nebo reformováním zemědělských systémů takovým způsobem, aby se dosáhlo co nejúčinnějšího rozvoje a využití přírodních zdrojů;

b) k zajištění spravedlivé distribuce světových zásob potravin v poměru k potřebě, a to s přihlédnutím k problémům jak zemí dovážejících potraviny, tak těch, které potraviny vyvážejí (ICESCR, 1966).

V květnu 2015 byl pakt ratifikován 164 státy¹⁸. Zambie ICESCR ratifikovala 10. dubna 1984, nicméně nikdy jej nepodepsala.

Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen

¹⁸ Ratifikací mezinárodní smlouvy se rozumí závazné plnění smlouvy odsouhlasené příslušným zákonodárným orgánem a potvrzené podpisem nejvyššího představitele státu (prezident Zambie). Podpisem mezinárodní smlouvy vyjadřuje stát souhlas s jejím zněním.

Další mezinárodní smlouvou zmiňující problematiku práva na potraviny je Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen (CEDAW) z roku 1979. Signatáři CEDAW se ve 12. článku zavazují k:

1. Státy, které jsou smluvní stranou této úmluvy, přijmou veškerá příslušná opatření k odstranění diskriminace žen v oblasti péče o zdraví, a to s cílem zajistit na základě rovnoprávnosti mužů a žen rovný přístup ke zdravotnickým službám včetně těch, jež se vztahují na plánování rodiny.

2. Státy, které jsou smluvní stranou této úmluvy, zajistí ženám příslušné služby související s těhotenstvím, šestinedělím a poporodním obdobím, přičemž dle potřeby budou tyto bezplatné, a rovněž ženám zajistí odpovídající výživu během těhotenství a kojení.

K hledisku rovného přístupu mužů a žen ke zdrojům se vyjadřuje 14. článek CEDAW:

1. Státy, které jsou smluvní stranou této úmluvy, vezmou v úvahu zvláštní problémy, před kterými stojí venkovské ženy, a významnou úlohu, kterou hrají v hospodářském životě a zachování jejich rodin, včetně jejich práce v nevýdělečných sektorech hospodářství, a přijmou veškerá příslušná opatření k zajištění provádění ustanovení této úmluvy na ženy ve venkovských oblastech.

2. Státy, které jsou smluvní stranou této úmluvy, přijmou veškerá příslušná opatření k odstranění diskriminace žen ve venkovských oblastech s cílem zajistit jim, na základě rovnoprávnosti mužů a žen, účast na rozvoji venkova a na prospěchu z něj a zejména těmto ženám zajistí právo:

a) účasti na vypracování a provádění plánování rozvoje na všech úrovních;

b) na přístup k přiměřeným zařízením péče o zdraví, včetně informací, poradenství a služeb v oblasti plánování rodiny;

c) mít přímý prospěch z programů sociálního zabezpečení;

e) organizovat svépomocné skupiny a družstva s cílem získat stejný přístup k hospodářským příležitostem prostřednictvím zaměstnání nebo nezávislých povolání;

g) mít přístup k zemědělským úvěrům a půjčkám, tržním zařízením, vhodné technice a na stejné zacházení při pozemkových a agrárních reformách, jakož i v programech osidlování země;

h) mít přiměřené životní podmínky, zejména pokud jde o bydlení, sanitární zařízení, dodávky elektřiny a vody, dopravu a spoje (CEDAW, 1979).

K 5. květnu byla smlouva ratifikována 189 státy. Zambie se připojila k CEDAW 17. července 1980. Ratifikace proběhla o pět let později, 21. června 1985.

Úmluva o právech dítěte

Na půdě OSN vznikla v roce 1989 další mezinárodní konvence zmiňující problematiku práva na potraviny, a to Úmluva o právech dítěte (CRC). V jejím 24. a 27. článku se státy zavazují k uznání práv na dosažení nejvyšších možných standardů zdravotní péče a adekvátních životních podmínek. Do obou těchto článků jsou zahrnuty potraviny a výživa viz níže:

24. článek

2. Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, sledují plné uskutečňování tohoto práva a zejména činí potřebná opatření:

c) k potírání nemocí a podvýživy též v rámci základní lékařské péče, mimo jiné také využíváním snadno dostupné technologie a poskytováním dostatečně výživné stravy a čisté pitné vody, přičemž se bere ohled na nebezpečí a rizika znečištění životního prostředí.

27. článek

3. Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, v souladu s podmínkami daného státu a v rámci svých možností, činí potřebná opatření pro poskytování pomoci rodičům a jiným osobám, které se o dítě starají, k uskutečňování tohoto práva a v případě potřeby poskytují materiální pomoc a podpůrné programy, zejména v oblasti zabezpečení potravin, šatstva a bydlení. (CRC, 1989).

Na počátku května 2015 byla CRC ratifikována 195 státy. Zambie ji podepsala 30. srpna 1990 a ratifikovala 6. prosince 1991.

Úmluva o právech osob se zdravotním postižením

Poslední mezinárodní konvencí z pera OSN zmiňující problematiku práva na potraviny je Úmluva o právech osob se zdravotním postižením z roku 2006:

25. článek (Zdraví)

f) Státy, které jsou smluvní stranou této úmluvy, zamezují diskriminačnímu odepření poskytnutí zdravotní péče a služeb nebo potravy a tekutin na základě zdravotního postižení.

28. článek (Přiměřená životní úroveň a sociální ochrana)

1. Státy, které jsou smluvní stranou této úmluvy, uznávají právo osob se zdravotním postižením na přiměřenou životní úroveň pro ně a jejich rodiny, včetně dostatečné výživy, ošacení a bydlení, a na neustálé zlepšování životních podmínek, a podniknou odpovídající kroky, aby zabezpečily a podpořily realizaci tohoto práva bez diskriminace na základě zdravotního postižení.

K 5. květnu byla úmluva podepsána 159 státy. Zambie připojila svůj podpis 9. května 2008, ratifikace proběhla 1. února 2010.

4.3 Konstituční vymezení

V celosvětovém měřítku existuje několik států, které právo na potraviny implementovaly přímo do své nejvyšší právní normy právního řádu, tedy ústavy. Právo na potraviny může být v ústavě vymezeno čtyřmi způsoby (Knuth a Vidar, 2011):

1. Explicitní uznání práva na potraviny jako lidského práva sama o sobě.
2. Právo na potraviny jako součást jiného širšího lidského práva.
3. Explicitní uznání práva na potraviny jako cíle nebo přímého principu v ústavním pořádku
4. Nepřímé uznání skrze interpretaci dalších lidských práv soudní mocí.

Knuth a Vidar (2011) uvádějí, že států, které jedním z výše uvedených způsobů implementovaly právo na potraviny do své ústavy, je 56. Dalších 51 zemí se k respektování, ochraně a plnění práva na potraviny zavázaly podpisem či ratifikací mezinárodních smluv. Jak uvádí případová studie Right to Food and Nutrition Watch (2010), v zambijské legislativě nenajdeme vlastní zákon, který by se právu na potraviny věnoval. Jako taková tak tato země spadá do druhé námi zmiňované skupiny států, a to konkrétně skrze ratifikaci ICESCR.

4.4 Další relevantní právní nástroje

Normativní obsah, státní povinnosti a důsledky pro právo na potraviny byly dále rozpracovány v sérii zpráv a publikací jak FAO, tak Výboru pro hospodářská, sociální a kulturní práva (CESCR), Úřadu vysokého komisaře OSN pro lidská práva (OHCHR),

zvláštního zpravodaje OSN pro právo na potraviny a dalšími. Klíčovými body k vyzdvižení jsou zejména dobrovolné nástroje vydané FAO ve formě pokynů (guidelines):

1. Dobrovolné pokyny na podporu postupné realizace práva na adekvátní stravu v kontextu národní potravinové bezpečnosti (Voluntary Guidelines to support the progressive realization of the right to adequate food in the context of national food security) tzv. **Pokyny k právu na potraviny** (Right to Food Guidelines)
2. Dobrovolné pokyny pro odpovědnou správu ve věcech řízení držby půdy, rybolovu a lesů v kontextu národní potravinové bezpečnosti (Voluntary Guidelines on the Responsible Governance of Tenure of Land, Fisheries and Forests in the Context of National Food Security)

V pokynech k právu na potraviny vydaných v roce 2004 je v sedmi krocích rámcově vymezen proces implementace práva na potraviny do národních legislativ (FAO, 2004):

1. identifikovat a zacílit osoby trpící hladem a chudobou,
2. provést důkladné posouzení stávajících politik, institucí a legislativy,
3. adoptovat strategie vedoucí k zajištění potravinové bezpečnosti,
4. vypracovat legislativní rámec,
5. vymezit institucionální role a zodpovědnost,
6. vyhodnotit pokrok vzhledem ke zvoleným kritériím a
7. zřídit odvolací mechanismy.

5 Přímé zahraniční investice do zemědělství

5.1 Přímé zahraniční investice

Jak uvádí Dicken (2011) jednou z hlavních charakteristik globální ekonomiky je její provázanost mající tři rozměry. Zaprvé, v ekonomice existují vážné strukturální nerovnováhy, zadruhé, mezinárodní obchod roste rychleji než výstupy a zatřetí, PZI svým růstem předstihují obchod samotný.

Ještě před popisem PZI do zemědělství, partikulárně na africkém kontinentu, je nutné uvést obecný rámec přímých zahraničních investic. Dle ČNB¹⁹ (2003) se o přímou zahraniční investici jedná pakliže:

„Přímá zahraniční investice odráží záměr rezidenta jedné ekonomiky (přímý investor) získat trvalou účast v subjektu, který je rezidentem v ekonomice jiné než ekonomika investora (přímá investice). Trvalá účast implikuje existenci dlouhodobého vztahu mezi přímým investorem a přímou investicí a podstatný vliv na řízení podniku. Přímá investice zahrnuje jak původní transakci mezi oběma subjekty, tak všechny následující kapitálové transakce mezi nimi a mezi afilovanými podniky, zapsanými i nezapsanými v obchodním rejstříku.“

Státy si stanovují vlastní hranice minimálního podílu (% akcií) pro získání kontroly nad podnikem. V ČR je tato hranice stanovena na 10 a více procent²⁰. Dle vlastnictví minimálního podílu zahraničním investorem můžeme společnosti rozdělit na (Wokoun a Tvrdoň, 2010):

1. přidružené (10-50 %),
2. dceřiné (nad 50 %) a
3. pobočky (100 %).

Vlastnictví (míru kontroly) jako jeden z rysů PZI uvádí také Srholec (2004), dalšími jsou motiv pro vstup, způsob vstupu a specializace mateřské firmy. Dle motivu rozdělil PZI již Helpman (1984), a to na tři druhy:

1. vertikální,
2. horizontální a
3. investice sledující efektivitu (efficiency-seeking).

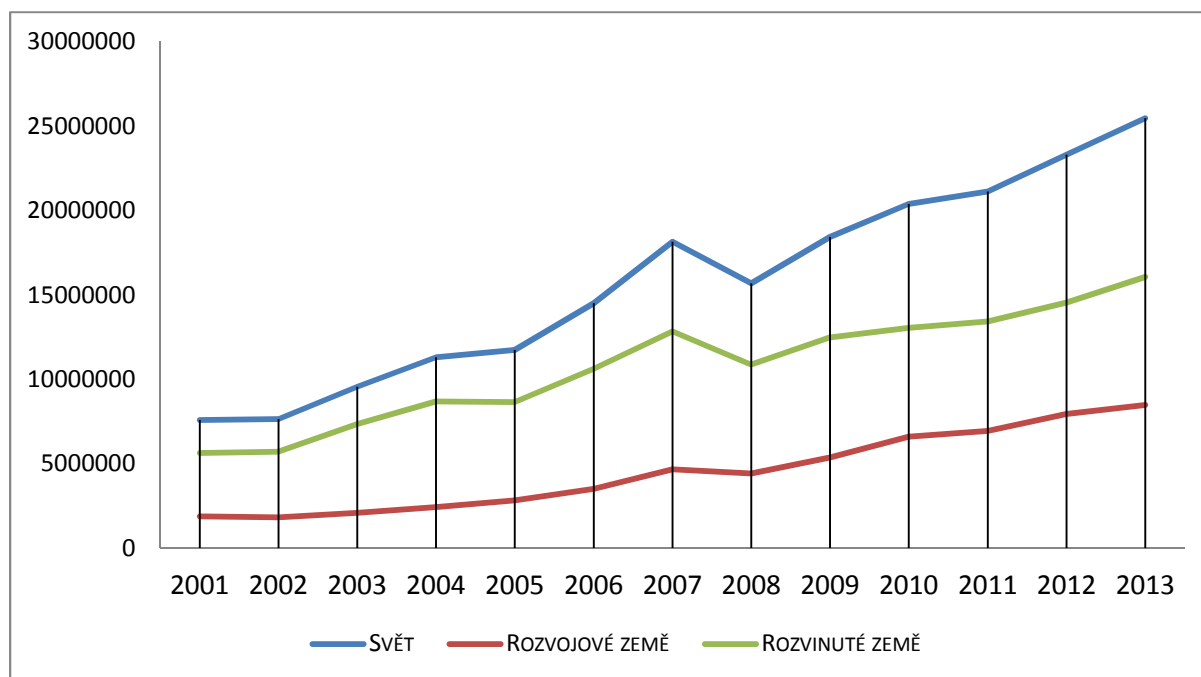
¹⁹ Definice ČNB koresponduje s definicemi IMF, EUROSTATu, OECD a dalších.

²⁰ Pakliže je hranice pod 10 % jedná se o investici nepřímou.

Srholec (2004) rozděluje způsob vstupu investora na trh hostitelské země:

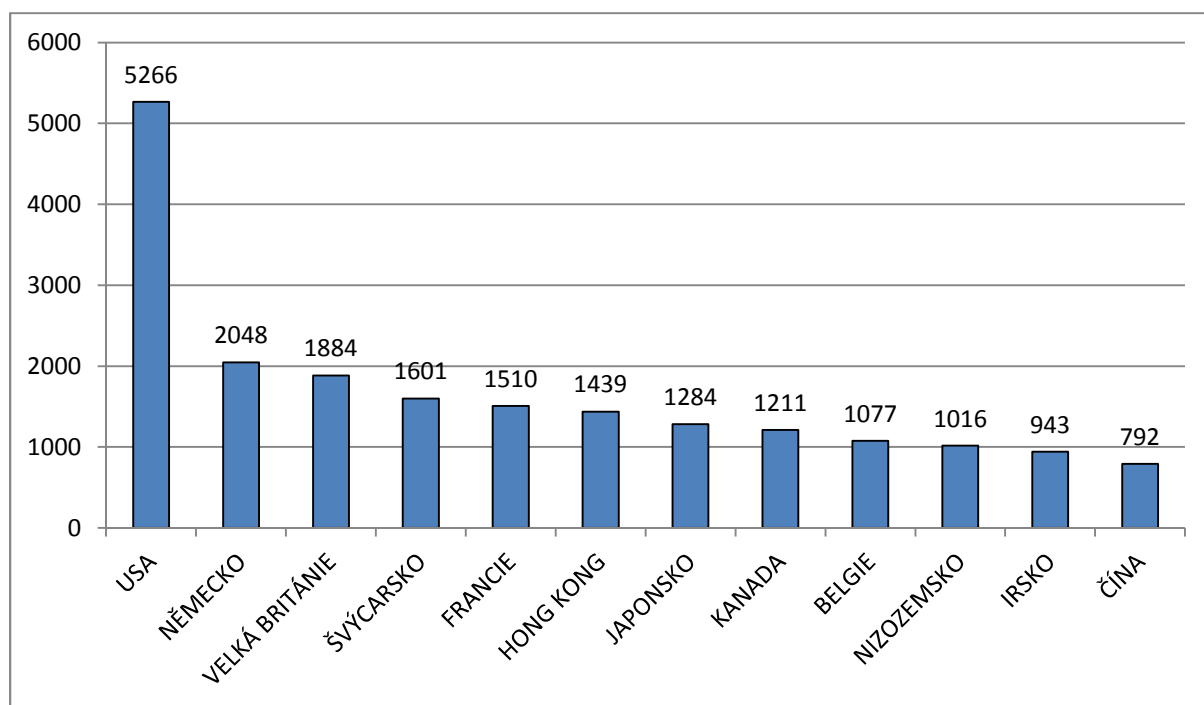
1. investice na zelené louce (greenfield),
2. investice na hnědé louce (brownfield) a
3. akvizice a fúze (mergers and acquisitions).

Vůbec zrod zahraničních investic a transnacionálních korporací je vysvětlován pomocí modelu OLI (ownership, location, internalization), který zahrnuje kombinaci několika různých faktorů: vlastnictví, výhody spojené s místní lokalizací, přenášení některých aktivit do zahraničí pro zachování vlastní kontroly a jejich následné udržení vně firmy (Fárek, 2005). Přímé zahraniční investice jsou tedy neodmyslitelnou součástí globalizovaného světa mající zásadní vliv na rozvojové země (Diaz-Bonilla a Frandsen, 2006). Mezi roky 2003 až 2013 vzrostly o 16 bilionu USD (10^{12}) na téměř 25, 5 bilionu USD. V roce 2012 šlo poprvé více přímých zahraničních investic do rozvojových zemí než do zemí rozvinutých (viz následující graf). Obecně PZI podporují ekonomické prostředí a výměnu mezi státy, nicméně s sebou přinášejí pozitivní i negativní efekty.

Obrázek 2: Příliv a odliv přímých zahraničních investic 2001-2013 (v mil. USD)

Zdroj: (UNCTAD, 2014)

Obrázek 3: Nejvíce investující státy v Zambii (v mld. USD)

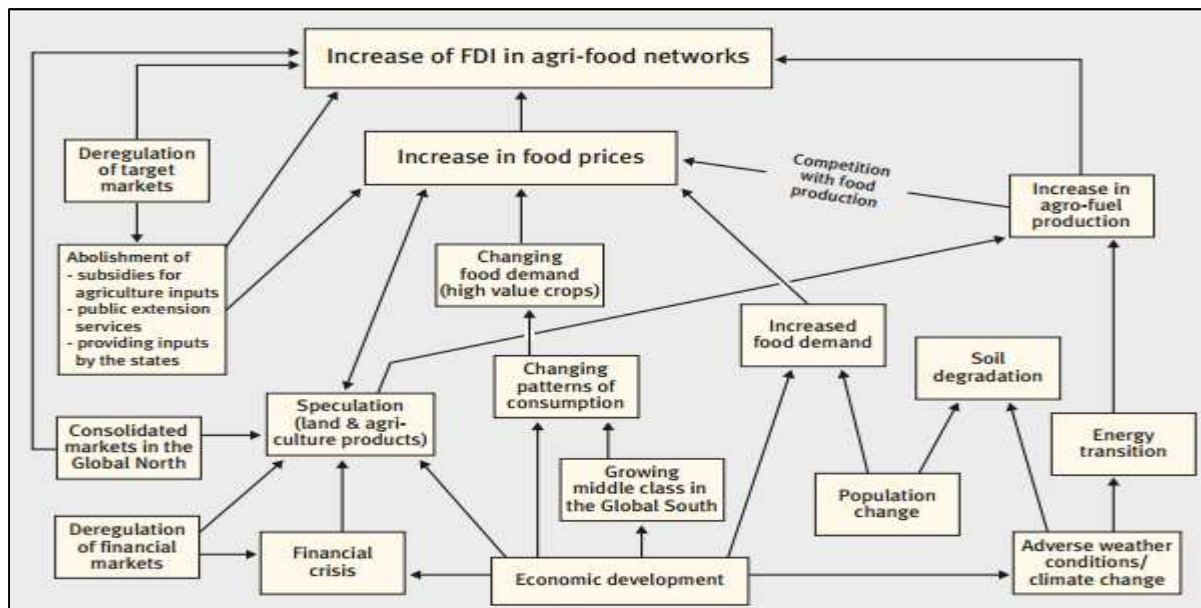
Zdroj: (World Factbook, 2014)

5.2 Přímé zahraniční investice do agrárního sektoru Afriky

Dle dat UNCTAD (2014) vzrostl příliv zahraničních investic do subsaharské Afriky mezi lety 1996 až 2012 z 6,3 mld. USD na 50 mld. USD. Příliv přímých zahraničních investic do zemědělství představuje v Africe pouhých 7 % jejich celkového objemu v rozvojových zemích, ve srovnání se 78 % v Asii a 15 % v Latinské Americe. Tato čísla odrážejí vysokou rizikovou prémie, jež se pojí s investicemi v afrických státech, a tedy i jejich zemědělském sektoru. Nicméně v reakci na rostoucí ceny komodit a intenzivní tržní růst, poptávka po proniknutí do afrického agrobiznisu ze strany investorů rok od roku roste. Nejméně 31 v agrobiznisu působících investičních fondů s kapitalizací v rozmezí 8 mil. až 2,7 mld. USD dnes cílí na Afriku. Několik dalších globálních a multi-sektorových fondů, stále častěji alokovaných v rozvojových ekonomikách, taktéž investuje do místního zemědělství. S cílem vytvořit lepší investiční prostředí, jež by přilákalo domácí i zahraniční investory, poskytují mnoha těmto investorům záruky soukromí sponzoři, z části též mezinárodní finanční instituce. (WB, 2013).

Mezivládní iniciativy podporují především přímé zahraniční investice na bázi Jih-Jih. Motivy investorů, stejně jako jejich úspěchy, jsou smíšené, každopádně nelze upřít, že někteří z nich přinášejí kontinentu významné finanční zdroje jako i ohleduplný styl řízení. Vazby

globalizovaného systému vedoucí ke zvýšenému zájmu o PZI do zemědělství představuje následující obrázek.

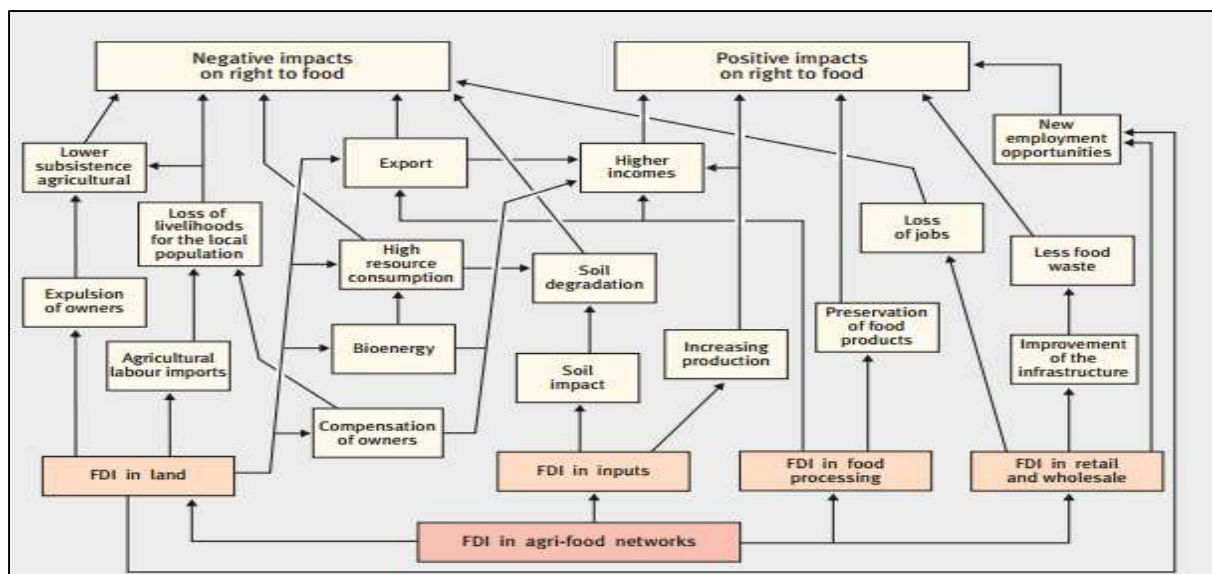

Obrázek 4: Schéma důvodů pro PZI v agrárním sektoru

Zdroj: (Franz a Müller, 2014)

Například investice společností z jiných, z hlediska rozvoje agrobiznisu vyspělejších, států stejného klimatického regionu přinášejí významné příležitosti k předávání znalostí a technologii²¹. Na druhou stranu intenzivní zájem ze strany soukromých investorů často vyvolává rovněž negativní publicitu, a to zejména s ohledem na rozsáhlé akvizice půdy a porušování práva na potraviny. Předkládané schéma slouží k pochopení dopadu PZI do agrárního sektoru na právo na potraviny.

²¹ Příkladem budiž transfer znalostí z Brazílie a JAR (cukrová třtina), Brazílie a Thajska (maniok), Indonésie a Malajsie (palmový olej), Indie (bavlna), Keni a andských zemí (květinářství).

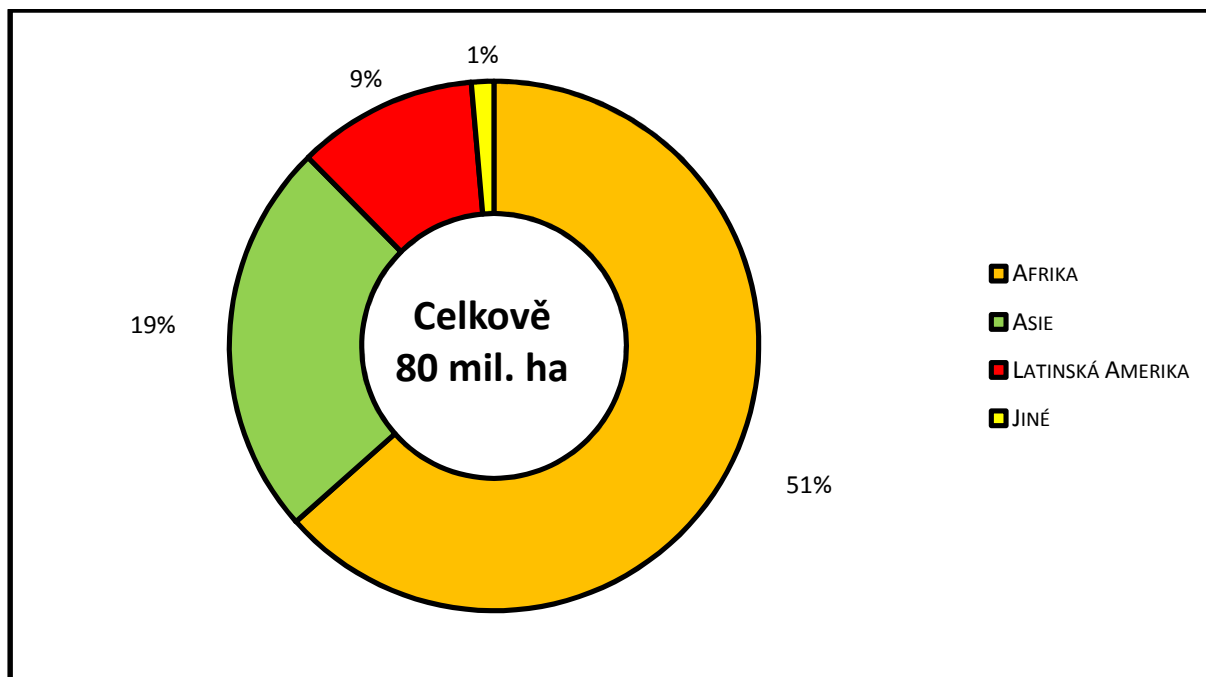
Obrázek 5: Schéma negativní a pozitivních dopadů PZI na právo na potraviny

Zdroj: (Franz a Müller, 2014)

5.3 Přímé zahraniční investice do půdy v Africe

Relativně velké množství investic do zemědělské půdy v Africe bylo nastartováno potravinovou krizí, která donutila státy Perského zálivu, Čínu a Jižní Koreu k řešení vlastní potravinové bezpečnosti (GRAIN, 2008). Soukromí investoři z EU a USA jsou v investicích do africké půdy taktéž aktivní, avšak jejich počínání je v médiích věnována menší pozornost (Cotula a kol., 2009). Dalšími významnými hráči poptávajícími půdu jsou finanční instituce jako například soukromé banky a penzijní fondy. Stranou nezůstávají ani univerzity investující prostřednictvím hedgeových fondů skrze investiční společnosti (Vidal a Provost, 2011) a samozřejmě společnosti lokální. Důvodem pro investování do půdy však nejsou pouze obavy z potravinové bezpečnosti, důležitým aspektem je také spekulování s půdou či nárůst produkce biopaliv²². Dle odhadů OXFAMu (2011) je Afrika v současné době nejčastějším cílem investic do zemědělské půdy (viz následující graf).

²² Mezi biopaliva spadá bionafta a bioethanol. Bionafta se vyrábí z rostlinných olejů (palmový olej), bioethanol ze základních plodin, jakými jsou kukuřice a pšenice. Zvýšená poptávka po kukuřici a pšenici pro energetickou spotřebu žene jejich tržní cenu nahoru. Headey a Fan (2010) odhadují, že zvýšení poptávky po biopalivech mělo na svědomí až 70 % z celkového nárůstu cen kukuřice v roce 2008.

Obrázek 6: Celková plocha zveřejněných dohod mezi roky 2001-2011 (v mil. ha; odhad)

Zdroj: (OXFAM, 2011)

Mezi cílové země investorů v subsaharské Africe patří především Demokratická republika Kongo, Etiopie, Kamerun, Madagaskar, Mali, Mosambik, Súdán, Tanzanie a Zambie (Makutsa, 2010). Dle dokumentace projektu Land Matrix (2015) pocházejí investoři nejčastěji z USA, Malajsie a Singapuru. Cílovými lokacemi, kde bylo pronajato či prodáno nejvíce půdy, jsou Papua-Nová Guinea, Indonésie a Jižní Súdán (viz následující tabulka).

Tabulka 1: Státy vystupující nejvíce v procesu akvizic půdy

(Zdroj: Land Matrix, 2015)

	Země investora	Cílová země
1.	USA	Papua-Nová Guinea
2.	Malajsie	Indonésie
3.	Singapur	Jižní Súdán
4.	Spojené arabské emiráty	DRK
5.	Velká Británie	Mozambik
6.	Kanada	Kongo
7.	Indie	Rusko

8.	Rusko	Ukrajina
9.	Saudská Arábie	Libérie
10.	Čína	Severní Súdán

Dle Nolteho (2013) je možné definovat několik skupin aktérů vystupujících v procesu akvizice půdy jako i jejich zdroje, preference a strategie (viz následující tabulka), jež odpovídají také zambijskému prostředí. Investice do půdy nemusejí mít pouze negativní konsekvence ve formě záborů půdy, ale může se jednat také o rozvojovou příležitost.

Tabulka 2: Skupiny aktérů vystupujících v procesu akvizice půdy

Zdroj: (Nolte, 2013)

Skupina aktérů	Zdroje	Preference	Strategie
Investoři	Finanční zdroje, know-how, právní povědomí	Návrat investice skrze využití půdy, spekulace	Nabídnutí peněžních plateb nebo využití dalších kontaktů k přístupu k půdě
Komunity	Žádné zdroje, nedostatek informací	Půda slouží k udržení úrovně živobytí, navýšení blahobytu, další výhody skrze investiční projekty	Buď být proti investici, nebo spolupracovat s investory
Lokální autority	Silná pozice v administraci půdy	Osobní zisky, regulační opatření a ochrana místních zájmů (navýšení blahobytu komunity skrze přístup k půdě)	Buď být zvláště otevřený a spolupracovat s investory, nebo zamítnat investice
Stát	Vlastník půdy, politická moc	Osobní zisky, regulační opatření a ochrana národní zájmů (příjmy z daní, snížení chudoby, rozvoj venkovských oblastí)	Přilákání investorů pobídkami

5.4 Zábory půdy

S rostoucím počtem akvizic půdy v hostitelských zemích zahraničními subjekty se stále více hovoří o negativních aspektech těchto přímých zahraničních investic. Jedním, patrně nejvíce skloňovaným, z nich se stál aspekt tzv. land grabbingu:

„Koupě nebo pronájem rozsáhlých ploch půdy v převážně rozvojových zemích jednak bohatšími státy, které mají problém se zajišťováním potravin, jednak soukromými investory za účelem pěstování plodin pro export (Okland Institute, 2011).“

Zábory půdy nejsou ovšem fenoménem 21. století. De facto můžeme říci, že jako takové byly a jsou pevnou součástí lidských dějin, zejména koloniálního období. Začátkem druhé poloviny první dekády 21. století začali zahraniční investoři získávat úrodnou půdu v zemích napříč africkým kontinentem²³. Tento tzv. globální zábor půdy měl devastující dopady na místní komunity. Akvizice půdy vedly k růstu lokálních cen potravin, vytvořily méně pracovních míst, než bylo slibováno, donutily mnohé obyvatele opustit půdu jejich předků, zničily přírodní zdroje a zvyky, zhoršily již probíhající spory o půdu a nerovnoměrně ovlivnily zranitelné skupiny obyvatelstva včetně žen a dětí (Daley, 2011). Nejběžnější formou záboru půdy se stalo pronajmutí půdy lokální vládou, a to až na 99 let. Dohody jsou nejčastěji uzavírány mezi soukromými subjekty a vládou cílové země. Transparentnost dohod bývá často problematická, neb se samotné dohody často vůbec nezveřejňují, což poskytuje prostor pro korupční jednání²⁴ (Vidal a Provost, 2011).

V souvislosti s fenoménem záboru půdy jsou často zmiňovány i další problémy. Jednoznačné propojení je zde s potravinovou bezpečností, právem na potraviny, vlastnickými právy a životním prostředím. Jako příklad zde uvedme například tyto:

1. Pakliže je celá produkce alokovaná půdy zaměřená striktně na export, mohou vznikat případy, kdy cílová (hostitelská) země investice je zároveň čistým dovozcem potravin

²³ S potravinovou krizí v roce 2008 celosvětově vzrostl zájem o potenciální investice do zemědělské půdy. Světová banka uvádí, že v tomto roce vyjádřili zahraniční investoři zájem až o 79 miliónů hektarů zemědělské plochy, z toho 40 miliónu ha se mělo nacházet v subsaharské Africe (WB, 2011). Jiní autoři, např. Geary (2012), odhadují, že se celosvětově jednalo o více než 200 mil. ha.

²⁴ Von Braun a Meinzen-Dick (2009) uvádějí, že: „některé z dohod se netýkají přímé akvizice půdy, ale snaží se o zajištění dodávek potravin formou smluvního farmářství a investic do venkovské a zemědělské infrastruktury, včetně zavlažovacích systému a cest.“

nebo příjemcem potravinové pomoci. Zajištění potravinové bezpečnosti v hostitelských zemích se pak stává více než problematické.

2. Rozsáhlé akvizice půdy mají dopad především na drobné zemědělce, kterým je jejich prostřednictvím odejmut přístup k půdě, vodě a dalším přírodním zdrojům, což vede ke ztrátě jejich schopnosti produkovat potraviny a akumulovat kapitál. Tradiční vlastnická struktura je na africkém kontinentu často založena na zvykovém právu, které je jen problematicky implementováno v jednotlivých právních systémech zemí subsaharské Afriky. I v případě, kdy je vlastnické právo týkající se pozemků zaneseno do lokálního právního rámce, vzniká obrovský rozdíl mezi teoretickým vymezením práva a jeho vymahatelností v praxi. Je jasné, že díky rozsáhlým akvizicím půdy podstatně slábne kontrola místních obyvatel nad přírodními zdroji a půdou, v horších případech o tuto kontrolu mohou místí zcela přijít.
3. Tržní orientace na monokultury zemědělsky výnosných plodin, tzv. cash crops, implikuje intenzivní zemědělskou velkovýrobu, mnohdy degradující půdu a poškozující životní prostředí. Je logické, že investoři se nejčastěji zaměřují na lokality úrodné, se zavlažovacím potenciálem a snadným přístupem na trh (Smaller a Mann, 2009).

V říjnu 2014 se konalo Africké sociální fórum v Dakaru, kde byla vydána tzv. Dakarská deklarace proti záborům půdy a vodních zdrojů. Deklarace staví na konceptu práva na potraviny a žádá parlamenty a národní vlády, aby okamžitě upustily od všech stávajících i budoucích masových záborů půdy a všechnu půdu navrátili²⁵.

5.4.1 Typologie záborů půdy

Tradiční typologii záborů půdy přináší Hallová (2011), která rozpracovala práci Borrassa a Franca (2010):

Tabulka 3: Typy záborů půdy dle Hallové

Zdroj: (Hall, 2011)

	Na potraviny	Na biopaliva	Na ne potraviny
Z potravin	Typ A	Typ B	Typ C
Z (ne) potravin	Typ D	Typ E	Typ F

²⁵ Celý text k nahlédnutí na Farmlandgrab (2015).

Půda v typu A je stále využívána k produkci potravin, nicméně tato je zintenzivněna a orientována daleko více na export, ať už do okolních regionů nebo na mezinárodní trh. Druhý typ je charakteristický přeorientováním z potravin na biopaliva. Typ C je dle Hallové (2011) často spojován s přesídlením lokálních komunit. Nejčastěji tento typ záboru půdy nastává kvůli těžbě, projektům spojených s turismem či pěstování tzv. cash crops, které neslouží jako potraviny (viz tabák). Rozdíl mezi variantami C a F je ten, že zatímco u typu C byla výchozí plocha zemědělsky využívána, u typu F nikoliv. U obou typů (C a F) je možná přeměna půdy na lesy, doly či místa pro ekoturistiku. Typ D a E odkazuje na variantu, kdy na dříve neobdělávanou půdu přichází investor a produkuje buďto potraviny (typ D) nebo biopaliva (typ E).

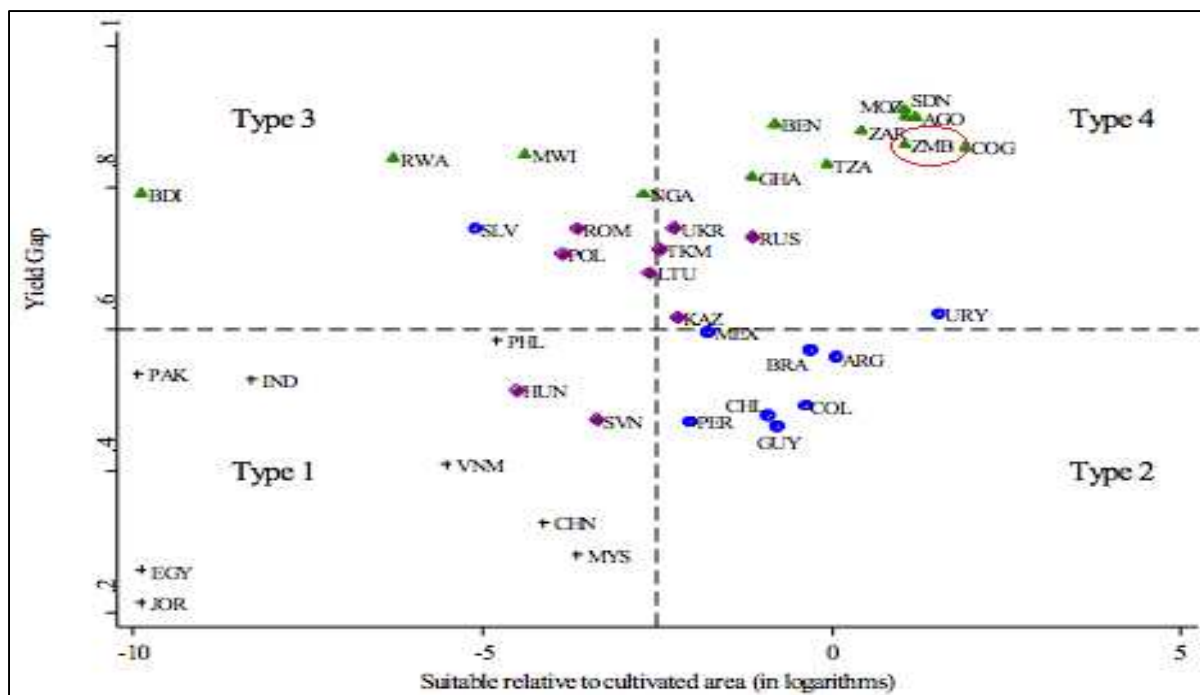
Typologie R. Hallové jasně ukazuje rozdíly ve využívání jednotlivých ploch. Díky zaměření se na úroveň individuálních projektů můžeme jejím prostřednictvím sledovat vývoj potravinové bezpečnosti v čase. Kritiku sklízí typologie kvůli nerozdělení produktivních a neproduktivních ploch (typologie pracuje pouze s kategorií ne potravin). Příkladem budiž turismus, který i přes neproduktivní charakter země může vytvářet pracovní příležitosti nebo příjem obyvatelstva. Obdobně není typologií reflektováno např. spekulativní investování (Starr, 2013).

Svoji vlastní typologii záboru půdy představila v práci Deininger a Byerlee (2011) Světová banka. Typologie zkoumá zejména dvě měřitelné kategorie:

- 1) dostupnost neobdělávané půdy (availability of uncultivated land) a
- 2) výnosové rozdíly²⁶ (yield gaps).

Výhodou a zároveň omezením typologie Světové banky je referenční objekt, kterým je stát. Typologie tak není aplikovatelná na individuální projektovou úroveň.

²⁶ Výnosový rozdíl je chápán jako rozdíl mezi možným výkonem a tím, čeho je v současné době dosaženo. Jako takový reflektuje rozsah mezer v oblasti technologie, institucí či jiných veřejných statků (infrastruktura), které brání realizaci možného potenciálu území (Deininger a Byerlee, 2011).

Obrázek 7: Typologie záborů půdy dle WB

Zdroj: (Deininger a Byerlee, 2011)

Z obrázku je patrné, že Zambie spadá do typu 4, který je charakteristický vysoce úrodnou dostupnou půdou s vysokými výnosovými rozdíly. Dle dokumentů projektu Land Matrix se až 58 % záborů půdy týká typu 4, jež je podle autorů (Anseeuw a kol., 2012) charakteristický pro subsaharskou Afriku. Ke kritice typologie, vycházející zejména z metodologických omezení, blíže Starrová (2013).

Samotná autorka kritiky dvou předcházejících teorií, tedy Starrová (2013), rozšiřuje typologii Hallové o další typy záborů půdy:

Tabulka 4: Typologie záboru půdy dle Starrové

Zdroj: (Starr, 2013)

	Potraviny	Biopaliva	Ne potraviny (těžební průmysl)	Ne produkce
Z potravin	Typ A	Typ B	Typ C	Typ D
Z (ne) potravin	Typ E	Typ F	Typ G	Typ H

Starr (2013) kategorizuje Typ D na další tři subkategorie, dle charakteru jejich následného využití (finanční investice, chráněné krajinné celky a ekoturistika). Typ H nabízí tři kategorie vycházející z lesních oblastí (opět finanční investice, chráněné krajinné celky a ekoturistika) a další tři varianty vycházející z marginálních nevyužívaných oblastí (totožné s předcházejícím).

Autorka dále obohacuje akademickou diskusi týkající se akvizic půdy o typologii interakcí mezi investorem a hostitelskou zemí. Typologie opět pracuje na úrovni individuálních projektů a má dvě proměnné:

- 1) typ investora a
- 2) právní regulace.

Tabulka 5: Typologie interakcí investor-hostitelská země

Zdroj: (Starr, 2013)

	Žádné nebo minimální regulace	Státem vynucené regulace	Regulace občanské společnosti
Zahraniční veřejný investor²⁷	Typ A	Typ B	Typ C
Zahraniční soukromý investor	Typ D	Typ E	Typ F
Smíšený investor²⁸	Typ G	Typ H	Typ I

Autorka sama diskutuje možnost budoucího rozšíření typologie o mezinárodní regulace a regulace společností samotných. Celkově lze považovat předkládanou typologii za vhodný výzkumný rámec jednotlivých projektů.

5.5 Land grabbing nebo rozvojová příležitost?

S procesem akvizice půdy ovšem nejsou spojena pouze negativa, ale i pozitiva ve formě rozvojových příležitostí.

²⁷ Do této kategorie Starr řadí vlády suverénních států, suverénní fondy nebo státem vlastněné společnosti.

²⁸ Jedná se o domácího investora se zahraničním kapitálem nebo joint venture.

Tabulka 6: Možné výstupy z investic do půdy

Zdroj: (Vlastní návrh)

	Zábor půdy	Rozvojová příležitost
Výstupy pro lokální uživatele	<ul style="list-style-type: none"> • ztráta půdy bez adekvátní kompenzace • ztráta obživy • sociální vykořevenění • porušování lidských práv • ztráta přístupu k přírodním zdrojům 	<ul style="list-style-type: none"> • tvorba nových pracovních míst • zlepšení stávající nebo vybudování nové infrastruktury • přenos znalostí a know how do zemědělství • zlepšení životní úrovně
Výstupy na národní úrovni	<ul style="list-style-type: none"> • nulové daně • osobní zisky pro státní úředníky • nemožnost zasahovat do projektu • degradace životního prostředí • extrapolace přírodních zdrojů 	<ul style="list-style-type: none"> • daňové výnosy • investice vedoucí k rozvoji zemědělského sektoru a venkova • růst HDP

6 Charakteristika agrárního sektoru Zambie

6.1 Obecný socioekonomický a politický kontext Zambie

6.1.1 Společnost

Obyvatelstvo a chudoba

Zambie má populaci 14 638 505 obyvatel (k červnu 2014). Lidé žijí zejména v rurálních oblastech, odhady z roku 2005 hovoří až o 65 %. Mediánový věk je 16, 8 let. Rozloha je 752 618 km², přičemž země patří k nejméně obydleným státům subsaharské Afriky (méně než 20 osob/km²). Zambie sousedí s osmi jihoafrickými státy: Angolou, Botswanou, Demokratickou republikou Kongo, Malawi, Mosambikem, Namibií, Tanzanií a Zimbabwe (The World Factbook, 2015).

Z hlediska Indexu lidského rozvoje²⁹ se Zambie v roce 2013 umístila na 141. pozici ze 187 států, a to při hodnotě 0,561 b. (UNDP, 2014). Giniho index³⁰ dosahuje hodnoty přes 0,5 a více než 63 % žije pod úrovní chudoby, tedy pod 1 USD/den (World Site Atlas, 2015). Světová banka (2010) udává, že přes 97 % obyvatel žije pod hranici 5 USD/den. Oproti tomu 10 % nejbohatších Zambijců alokuje více než 41 % celkových příjmů. Uvedená data jasně dokazují obrovské rozdíly v příjmech chudých a bohatých obyvatel Zambie (WB, 2002).

HIV/AIDS

Více než 1,1 milionu obyvatel je nakaženo virem HIV/AIDS, v celosvětovém srovnání patří Zambii deváté místo. V populačním vzorku od 15 do 49 let trpělo v roce 2014 zmíněným onemocněním 13 % obyvatelstva (WB, 2015). Trendově je prokázáno snižování počtu obyvatel nakažených virem HIV/AIDS, a to díky zvýšeným možnostem přístupu k anti-retrovirové terapii. Nicméně HIV/AIDS má pokračující a nedozírné negativní dopady na zambijskou společnost a dále prohlubuje chudobu. UNAIDS (2011) odhaduje, že se v Zambii nachází

²⁹ Index lidského rozvoje (Human Development Index - HDI) je geometrickým průměrem tří parametrů lidského rozvoje. Těmito parametry jsou dlouhý a zdravý život, přístup ke vzdělání a životní standard. Index je používán v každoroční zprávě OSN a rozděluje státy na rozvinuté a rozvojové. Index nabývá hodnot v intervalu od 0 do 1, kdy státy přibližující se hodnotě 1 považuje index za rozvinuté. Zambie spadá do zemí rozvojových (UNDP, 2014).

³⁰ Giniho index měří nerovnost v distribuci příjmů. Je odvozen z Lorenzovy křivky a nabývá hodnot v intervalu od 0 do 1, přičemž 0 znázorňuje dokonalé rozdělení příjmů. Pakliže Giniho index dosáhne 1, mluvíme o dokonalé nerovnosti v distribuci příjmů. Index může být vyjádřen jako procentuální podíl mezi Lorenzovou křivkou a hypotetickou linií absolutní rovnosti (WB, 2015).

takřka sedm set tisíc sirotků, jež se s obtížemi dokážou zapojit do funkčních sociálních struktur společnosti. Vznikají tím náklady veřejného sektoru, rozvoj ekonomického sektoru je pozastaven a zemědělská produkce snížena.

Lidská práva

Zambie dosahuje z hlediska hodnocení lidských práv lepších hodnot než mnozí její sousedé a další země subsaharské Afriky. Přesto je zde několik znepokojivých trendů, kterým je třeba věnovat pozornost. Nejčastěji zmiňovaným problémem je nezákonné převádění zemědělské síly (žen a dětí) do Zambie. Zdrojovými zeměmi jsou Mosambik a Malawi. Uvádí se, že Zambie plní funkci tranzitní země pro další jihoafrické státy, jako jsou Angola a Namibie (blíže k tématu USDS, 2008).

6.1.2 Politika

Zambie patřila do britského koloniálního panství od roku 1888, přičemž byla spravována Britskou Jihoafrickou společností. Zambie získala nezávislost v roce 1964, kdy se jí vyhnuly pro subsaharskou Afriku natolik charakteristické státní převraty. Světová banka označuje Zambii jako politicky stabilní zemi.

Členství v mezinárodních organizacích

Zambie je členem OSN, AU, Hnutí nezúčastněných, skupiny G-15, Commonwealthu, Mezinárodního měnového fondu, Světové banky, Africké rozvojové banky. Dalšími z hospodářského hlediska významnými organizacemi pro Zambii jsou Jihoafrické rozvojové společenství (Southern African Development Community – SADC), Společný trh východní a jižní Afriky (Common Market for Eastern and Southern Africa – COMESA) a vzhledem ke smlouvě o preferenčním přístupu na trhy EU také Sdružení afrických, karibských a tichomořských států (African, Caribbean and Pacific countries – ACP). Dále je Zambie členem FAO, WTO, WHO a dalších (celkový výčet World Factbook, 2015)

Korupce

V tzv. Indexu vnímání korupce³¹ (Corruption Perceptions Index) vydávaného NGO Transparency International se Zambie v roce 2013 umístila na 83. místě ze 177 států,

³¹ Index vnímání korupce (Corruption Perceptions Index) je zaměřen na vnímání existence korupce mezi úředníky veřejné správy a politickými elitami států. Korupce je definována jako zneužívání veřejné pravomoci k osobnímu prospěchu. Index dosahuje hodnot mezi 0 až 100, kde hodnota 100 značí nejnižší míru korupce (Transparency International, 2014).

s bodovým skóre 38 (Transparency International, 2014). Asi nejznámější korupční aféra je spojena s bývalým prezidentem Chilubou, který byl spolu s dalšími shledán vinným z přijetí úplatku ve výši 41 mil. USD (Globoledge, 2015). Často je poukazováno na korupci v nejvyšších patrech oficiálních vládních struktur, nejvíce zmiňovanou institucí je Ministerstvo půd (Ministry of Lands).

Na nižší úrovni je poukazováno především na kmenové náčelníky, kteří mohou být uplaceni za schválení možného alokování pozemků do rukou zahraničních investorů (Ibid).

6.1.3 Ekonomika

Ačkoliv Zambii stále náleží nejnižší patra světových žebříčků národního bohatství a rozvoje, země bezpochyby vykazuje jasnou a stabilní růstovou tendenci. Od roku 2000 roste místní ekonomika průměrným tempem 5,4 %, přičemž počínaje rokem 2011 přesahuje tempo jejího růstu 7 % (s výjimkou roku 2012, kdy se následkem špatné sklizně hospodářský růst propadl na 6,6 %) (Businessinfo, 2013). Podle zprávy Doing Business Report se v zemi kontinuálně zlepšuje politická situace a s ní i podnikatelské prostředí. Základní makroekonomické ukazatele shrnuje následující tabulka.

Tabulka 7: Základní makroekonomické ukazatele Zambie

Zdroj: (Trading Economics, 2015³²)

Rok	2009	2010	2011	2012	2013
HDP (v mld. USD) v běžných cenách	12,81	16,19	19,2	20,6	22,38
HDP na obyvatele (v USD) ve stálých cenách	710	741,44	767,93	797,93	821,56
Růst reálného HDP (%)	6,3	7,6	6,6	7,3	7,1
Roční míra inflace (v %) ve spotřebitelských cenách	9,9	7,9	6	7,3	7,1
Roční míra nezaměstnanosti (v %)³³
Státní dluh (v % HDP)	50	38,9	31,2	35,5	34,1

Bezesporu hlavním tahounem zambijského hospodářství je těžební průmysl. Nejvýznamnější je v jeho kontextu především těžba měděné rudy, zahájená v oblasti Copperbeltu, neboli tzv. Měďného pásu, již v roce 1928, která v současné době zabezpečuje 75 % vývozních příjmů

³² Údaje jsou vždy k 31. 12. daného roku.

³³ Oficiální údaje o roční míře nezaměstnanosti neexistují, neoficiální odhady hovoří kolem 15 %.

a představuje 15 – 18 % zambijského HDP. Země disponuje významnými zdroji i dalším nerostných surovin, jako jsou kobalt, zinek, olovo, uhlí, zlato, stříbro, drahé kameny (smaragdy, diamanty, malachit, ametysty, turmalíny) či uran. Kromě těžbařství se v Zambii stále rychleji rozvíjejí i pokročilejší průmyslové obory navázané např. na stavebnictví či výrobu potravin a spotřebního zboží.

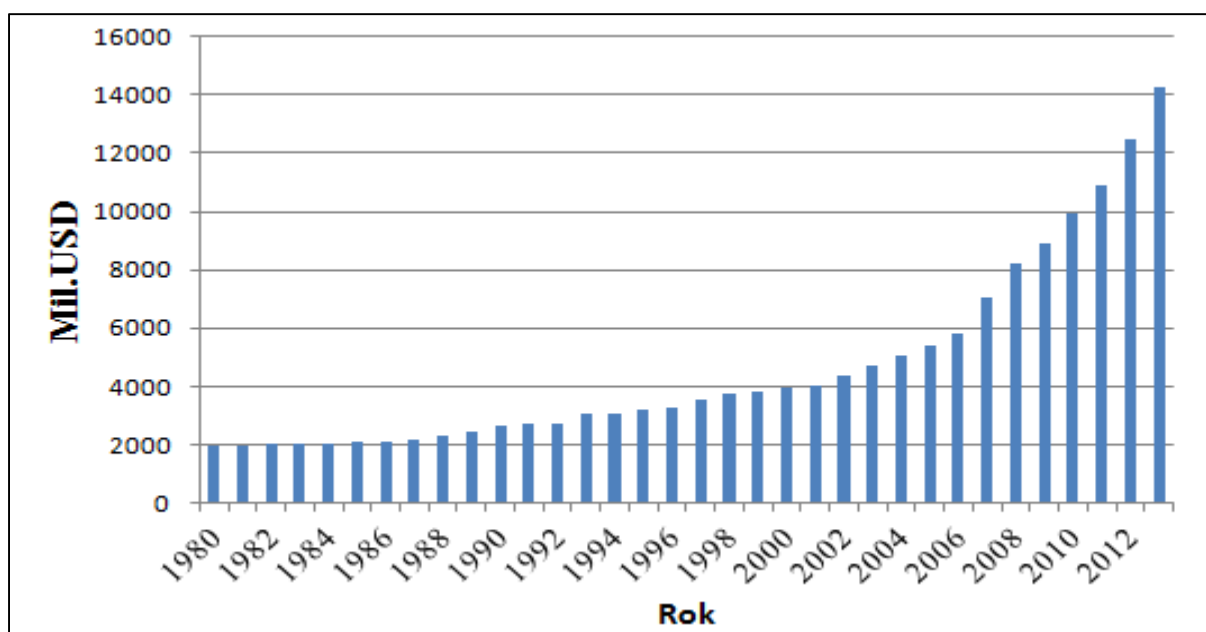
Kromě primárního zpracování přírodních surovin má průmyslová činnost v Zambii stále spíše nízký podíl na tvorbě národního bohatství, obdobná situace přitom platí i pro sektor služeb. Zambie tak stále spíše kopíruje ekonomickou strukturu většiny zemí subsaharské Afriky, jež se vyznačují přetrvávající orientací na málo produktivní subsistenční zemědělství (Businessinfo, 2013). Za hlavní překážku stojící v cestě dalšímu rozvoji zambijského hospodářství lze považovat nedostatečně rozvinutou infrastrukturu a s ní související vysoké dopravní náklady, jež představují až 40 % nákladů finální produkce (African Development Bank Group, 2015).

Zambie je dlouhodobým příjemcem prostředků rozvojové pomoci. V roce 2011 obdržela od všech donorů více než 1, 073 mld. USD. Největšími dárci jsou EU, USA, VB, Nizozemsko, Norsko, Dánsko, Německo a Japonsko. Taktéž Česká republika se na rozvojové pomoci aktivně podílí (Businessinfo, 2013).

Investiční prostředí

Z hlediska přílivu přímých zahraničních investic můžeme sledovat jednoznačně rostoucí trend. V dekadě mezi lety 2002 a 2012 se příliv kapitálu více než ztrojnásobil. Celkové investice zahraničních subjektů do Zambie se mezi lety 2003-2013 vyšplhaly na sumu 92,7 mld. USD (viz následující graf). Ve sledované dekádě bylo ročně v průměru proinvestováno přes 9 mld. USD. Státem nejvíce investujícím v Zambii je Čína. Z celkového objemu čínských investic do země však nelze jednoznačně určit, jaká jeho část plyne přímo do zemědělství (Cotula a kol., 2009). Nicméně dle rozhovoru s vládním úředníkem na Ministerstvu Zemědělství v Lusace jsou to právě čínští investoři, kteří nejčastěji skupují neobdělávanou půdu a dále ji kultivují. Tento fenomén nebyl úředníkem označen jako vážný,

ale jako přímo nebezpečný. Dle dat uveřejněných v databázi Land Matrix³⁴ patří mezi nejčastější investory do zambijské půdy jihoafričtí investoři, následováni zástupci Velké Británie a Zimbabwe. Přesně určit finanční stránku jejich projektů je však z důvodů chybějící dokumentace a zmiňované netransparentnosti takřka nemožné, přesto lze dle počátečních prohlášení investorů uvažovat v desítkách až stovkách milionů USD. V případě Zambie databáze eviduje 21 zrealizovaných akvizic půdy o průměrně rozloze 16 724 ha. Co do rozlohy je největším projektem jihoafricko-německý projekt v Mpice (191 000 ha), v jehož rámci se pěstuje dávivec. Celkově můžeme říci, že projekty, ve kterých je pronajato či koupeno několik tisíc hektarů půdy, jsou převážně orientovány na pěstování plodin pro výrobu biopaliv. Dalšími pěstovanými plodinami jsou tradiční kukuřice, sója a pšenice (Land Matrix, 2015).

Obrázek 8: Přímé zahraniční investice v Zambii (v mil. USD)

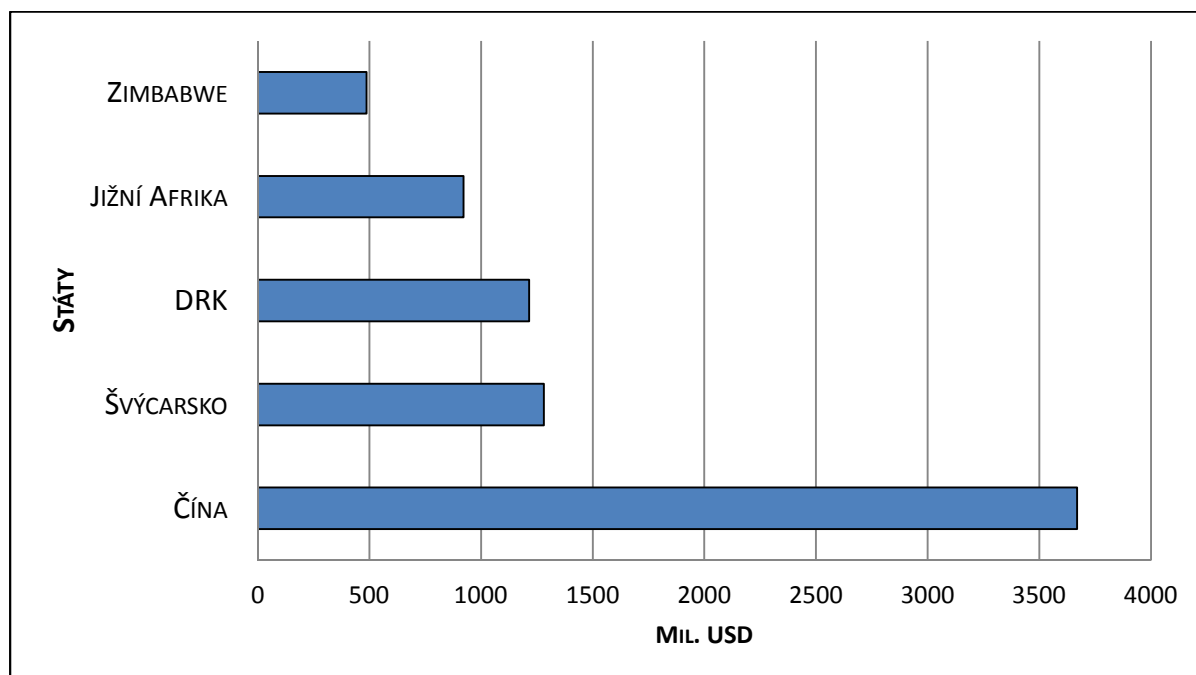
Zdroj: (UNCTAD, 2014)

Zambii se od počátku 90. let podařilo vytvořit poměrně pozitivní investiční klima pro zahraniční investory. Tento stav byl především důsledkem přechodu od vlády jedné strany k multipolární demokracii. Politické elity následně podnikly značné úsilí vedoucí

³⁴ Projekt Land Matrix je nezávislou globální iniciativou zabývající se problematikou investic do půdy, jejímž hlavním cílem je podpořit transparentnost a zodpovědné rozhodování v tomto procesu. Pro uvedení do databáze Land Matrix musí investice splnit několik kritérií (změna vlastnických práv, iniciace po roce 2000, akvizice pozemku o rozloze větší než 200 ha aj.).

k liberalizaci trhu zahrnující privatizaci státem vlastněných společností, liberalizaci obchodu a odstranění obchodních bariér. V daném kontextu se zambijská vláda rovněž rozhodla poskytnout investorům do zemědělství řadu pobídek. Mezi nejvýznamnější z nich patří (Oakland Institute, 2011):

- Nulová daň ze zisku po dobu pěti let od prvního roku generujícího zisk. Mezi šestým a osmým rokem zdaněna polovina zisku. Mezi devátým a desátým rokem zdaněno 75 % zisku.
- Nulová daň z dividend po dobu pěti let od prvního roku výplaty dividend.
- Výjimka z odvodu cla na kapitálové vybavení a zařízení.
- Snížené nebo nulové clo na dovozy některých surových materiálů včetně organických a anorganických hnojiv a pesticidů.
- Možnost odepsání 50 % hodnoty zemědělské techniky během prvních dvou let používání.

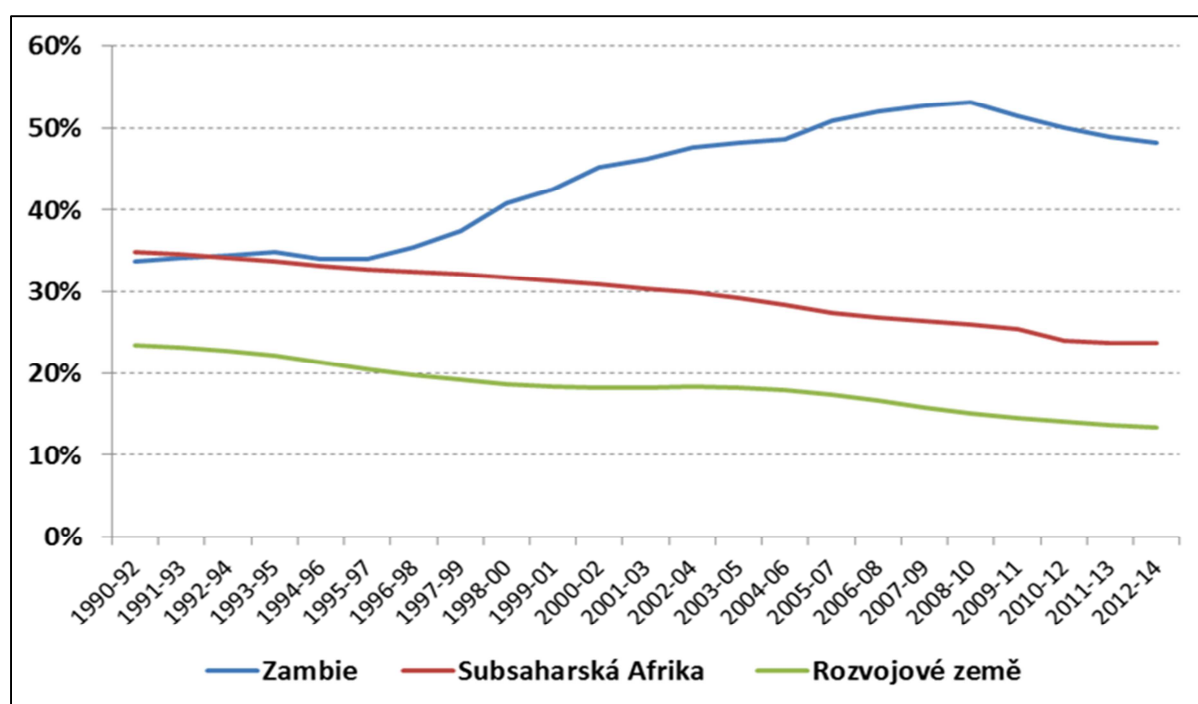
Obrázek 9: Nejvíce investující země v Zambii 2013 (v mil. USD)

Zdroj: (UNCTAD, 2014)

Zambijská vláda zahraničním investorům rovněž garantuje, že jejich majetek nemůže být znárodněn. Další garance vycházejí z participace Zambie v Mnohostranné agentuře pro investiční záruky Světové banky a Mezinárodním centru pro řešení investičních sporů (ZDA, 2015).

6.2 Potravinová bezpečnost Zambie

Nejvíce problematickým obdobím, kdy jsou obyvatelé vystaveni možné potravinové nejistotě, je interval mezi listopadem a dubnem. V těchto měsících je cena kukuřice obvykle vysoká, neboť produkce zemědělských komodit je v tomto období nízká. Nízká produktivita zambijského zemědělství je obecně dána směsicí čtyř faktorů: nedostatečným přístupem na trh, nedostatkem vzdělání a technologií, chybějící infrastrukturou a nedostatečným přístupem k zemědělským vstupům (Oakland Institute, 2011). Bohužel od poloviny 90. let rostl počet podvyživených v Zambii, a to i přes pozitivní vývoj v subsaharské Africe a rozvojových zemích (viz následující graf).

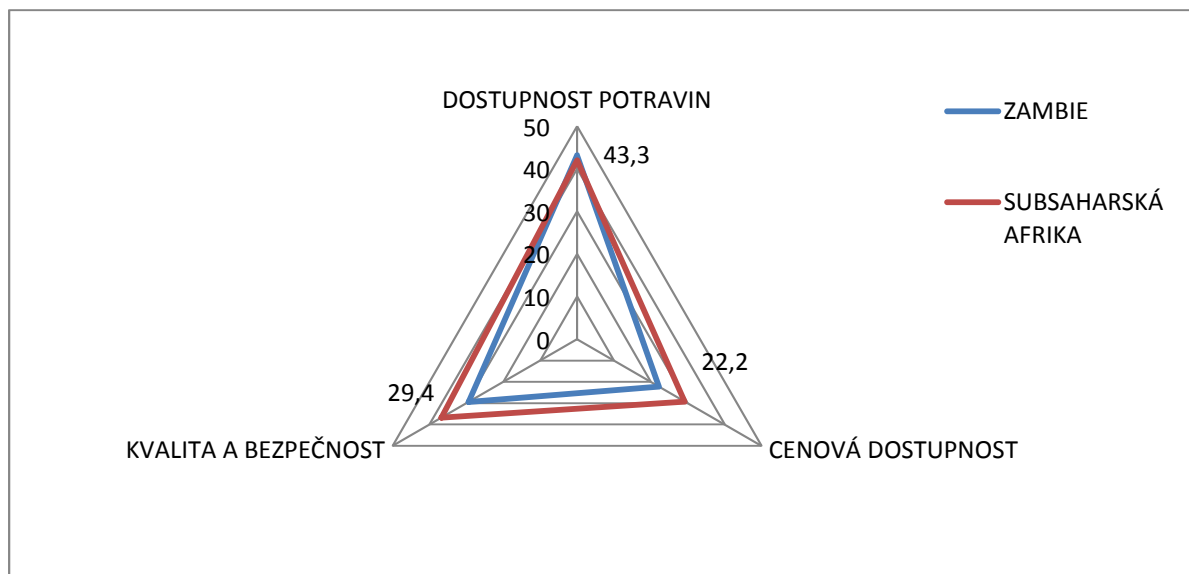

Obrázek 10: Srovnání % podvyživených v populaci

Zdroj: (FAO, 2015)

6.2.1 GFSI

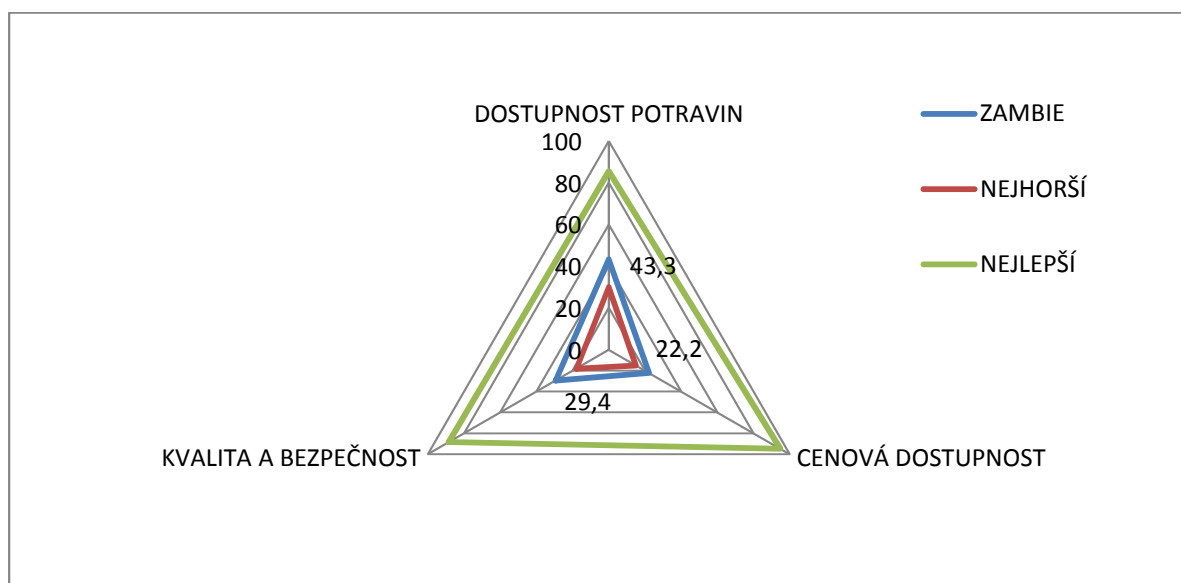
V roce 2014 se Zambie umístila na 98. místě v celkovém hodnocení GFSI, s hodnotou 32, 6 bodu tedy spadá mezi země, jejichž potravinovou bezpečnost je třeba zlepšit. V regionu subsaharské Afriky, potažmo její jižní části, není tento výsledek nikterak neobvyklý. Z osmi států, s nimiž Zambie sousedí, dosahuje pouze Botswana vyšších hodnot (60,7 b.), dalších šest států nepřesahuje hranici (34,4 b.). Zimbabwe nebyla v rámci GFSI zkoumána (GFSI, 2015).

Obrázek 11: Potravinová bezpečnost Zambie (srovnání se státy subsaharské Afriky)

Zdroj: (GFSI, 2015)

V ostrém protikladu působí 74,6 b. České republiky, která se umístila na 23. místě celkového žebříčku (GFSI, 2015). Z hlediska jednotlivých kritérií potravinové bezpečnosti dosahuje v případě Zambie nejvyšších hodnot dostupnost potravin (43,3 b.), následována kvalitou a bezpečností potravin (29,4 b.) a cenovou dostupností (22,2 b.). V každoročním srovnání oscilují hodnoty potravinové bezpečnosti okolo 32 b., v roce 2013 dosáhly 30,9 b. a v roce 2012 33,3 b.

Obrázek 12: Potravinová bezpečnost Zambie (srovnání s nejlepšími a nejhoršími státy)

Zdroj: (GFSI, 2015)

Z přiložených grafů je patrné, že se v oblasti potravinové bezpečnosti Zambii nabízí velký prostor ke zlepšení. Ve srovnání s ostatními státy subsaharské Afriky dosahuje Zambie, i přes mnohdy klimaticky výhodnější podmínky pro zemědělství, pouze průměrných hodnot, jež jsou na míle vzdálené např. od hodnot evropských.

6.2.2 Domácnosti

V Zambii trpí vysoký podíl domácností potravinovou nejistotou. Jedná se jak o venkovské, tak městské domácnosti, přičemž jsou doloženy obě varianty potravinové nebezpečnosti dle Světové banky, tedy pomíjivá i chronická. V případě venkovských domácností je stěžejní provázanost zemědělství s jeho samozásobitelskou variantou. Není proto překvapením, že hlavními faktory potravinové nejistoty jsou zde nedostačující produkce potravin, nediverzifikované příjmy a nepříznivost klimatických podmínek. U městských domácností je patrná závislost mezi výší platu a cenou potravin. V posledních letech jsou známy příklady spojené s městskou podvýživou (Right to Food and Nutrition Watch, 2010).

6.3 Agrární sektor Zambie – vybrané ukazatele

Mezi lety 1995 až 2005 podíl zemědělství na HDP v Zambii rostl nebo stagnoval (okolo 20 %), což svědčí o nerozvíjející se ekonomice. Mezi roky 2005 až 2010 však můžeme pozorovat prudký pokles tohoto podílu (o více než 50 %), což na jednu stranu může být vysvětleno významným růstem HDP v tomto období, na stranu druhou k tomuto propadu pravděpodobně přispěla i potravinová krize let 2007 a 2008.

Podíl venkovanů na celkovém obyvatelstvu Zambie je téměř 60%. Co se týče genderové stratifikace pracovní síly v zemědělství, jsou pohlaví takřka vyrovnaně zastoupena (muži 54 %, ženy 46 %) (FAO, 2015). Zemědělství je hlavním zdrojem zaměstnanosti, pracuje v něm takřka 85 % práceschopného obyvatelstva (Businessinfo, 2013).

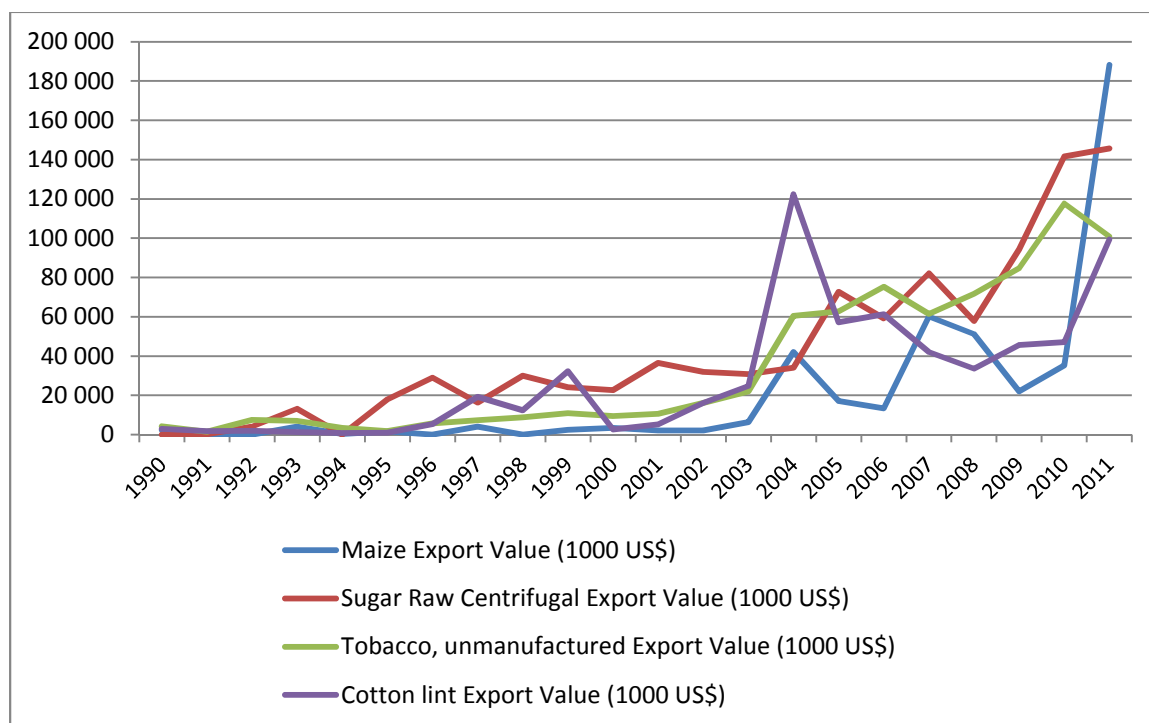
Základní plodinou Zambie je kukuřice. Její průměrná spotřeba na hlavu dosahuje ročně 133 kilogramů. Kukuřici pěstuje 87 % všech farmářů a více než 67 % farmářů obdělávajících okolo 1 ha svoji produkci kukuřice dále neprodává. V letech, kdy je dobrá úroda, je kukuřice vyvážena do okolních zemí, v letech nepříznivých je naopak dovážena. Průměrná výnosnost je celostátně 2 tuny na hektar, což je nad průměrem zbytku Afriky (WB, 2013). Za zmínku také stojí skokové nárůsty v pěstování zemědělských komodit, jako jsou pšenice, olejninu a neloupaná rýže³⁵.

³⁵ Tyto tři komodity zaznamenaly v letech 2006-2011 více než 20% nárůst (FAO, 2015).

Tabulka 8: Deset nejvíce pěstovaných plodin v Zambii v roce 2012

Zdroj: (FAO, 2015)

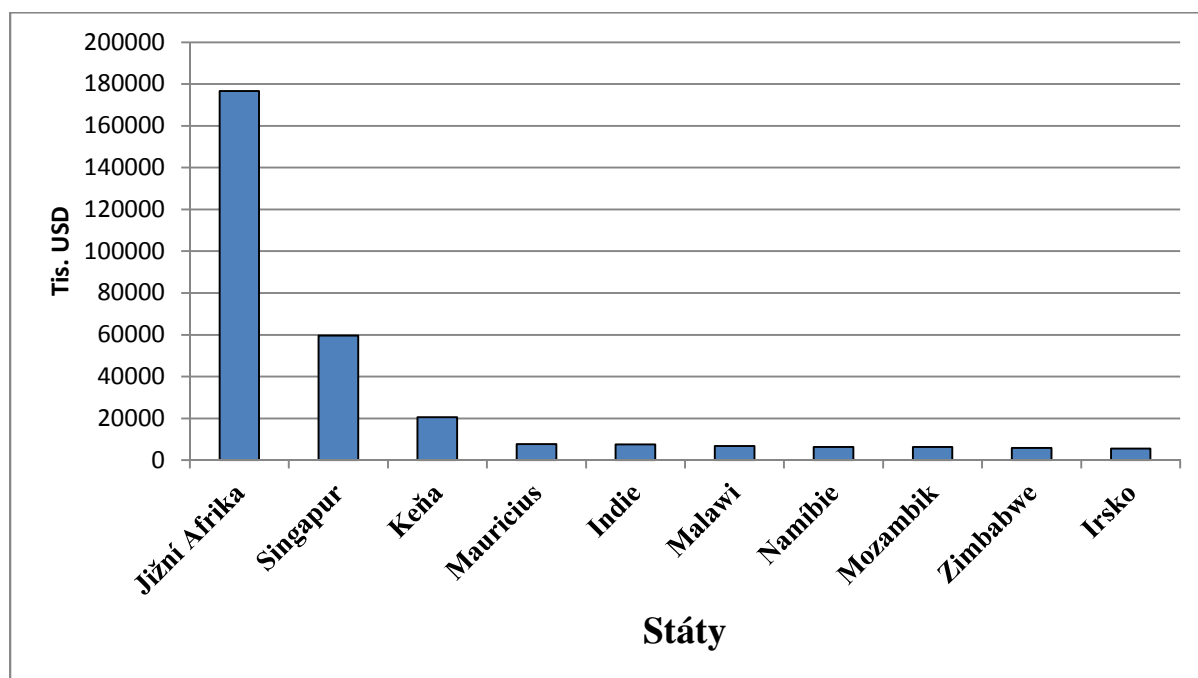
	KOMODITA	MNOŽSTVÍ [t]
1.	Cukrová třtina	3900000
2.	Kukuřice	2852687
3.	Kasava (maniok)	1062040
4.	Zelenina	350000
5.	Pšenice	253522
6.	Sója	203038
7.	Bavlna	177870
8.	Sladké brambory	163484
9.	Podzemnice olejná	113025
10.	Mléko	88500

Obrázek 13: Vývoj exportu významných komodit (v 1000 USD)

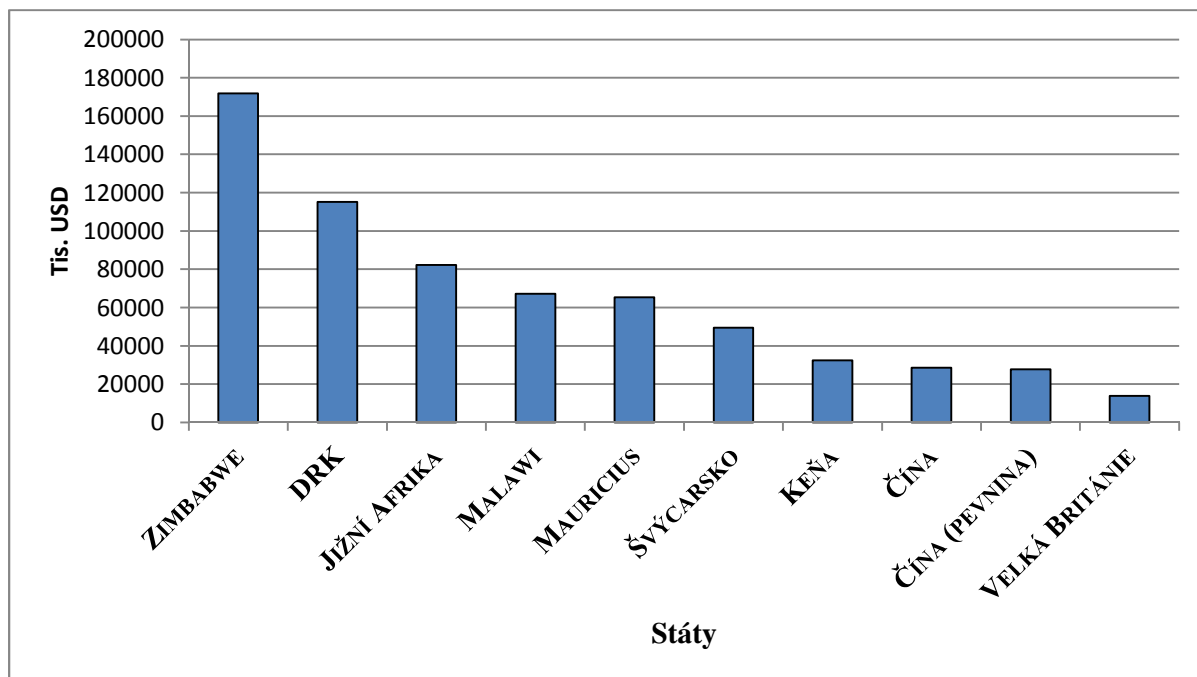
Zdroj: (FAO, 2015)

Mezi nejvýznamnější dovážené zemědělské komodity patří (sestupně): palmový olej, pšenice, sója, ječmenové pivo, slad, jablka a pomeranče. K nejvíce vyváženým komoditám patří kukuřice, cukrová třtina, melasa, pšeničná mouka a bavlna (k jednotlivým státům viz následující grafy).

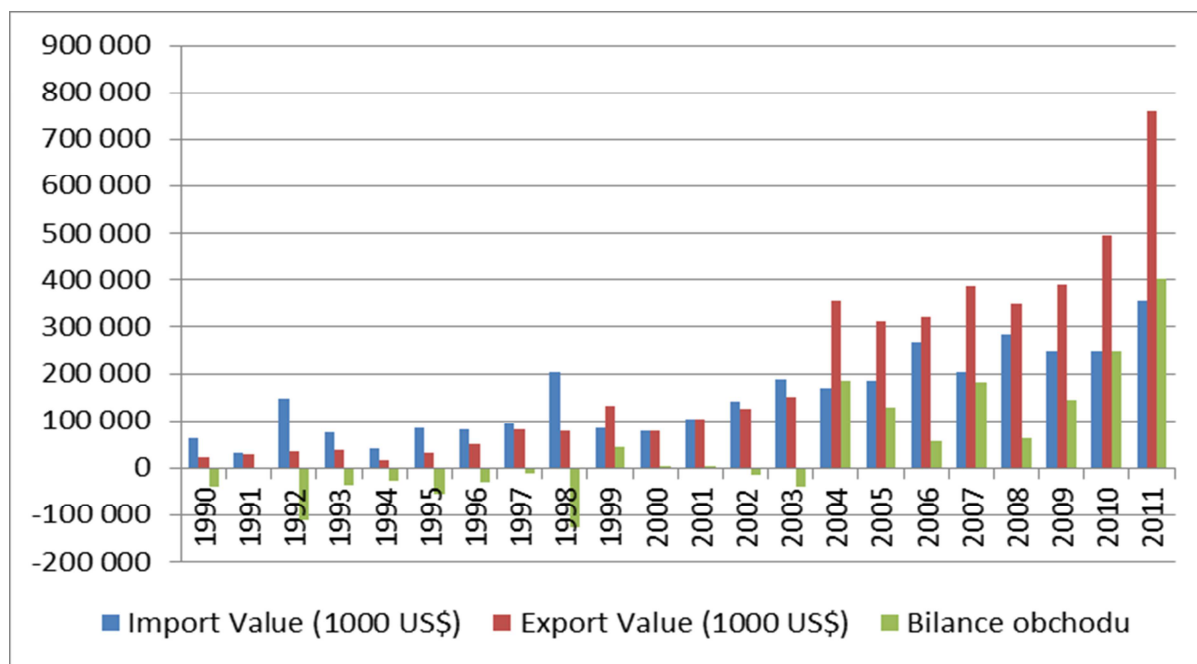
Obrázek 14: Nejvýznamnější importéři zemědělských komodit a potravin do Zambie v roce 2011 (v tis. USD)

Zdroj: (FAO, 2015)

Obrázek 15: Teritoriální struktura exportu Zambie u zemědělských komodit a potravin (v tis. USD)

Zdroj: (FAO, 2015)

Obrázek 16: Bilance agrárního obchodu Zambie (v 1000 USD)

Zdroj: (FAO, 2015)

6.4 Přímé zahraniční investice do půdy v Zambii

Proces akvizice a držení půdy je předmětem jak veřejných, tak soukromých diskusí napříč zambijskou společností. Jedná se o kritickou složku procesu investování do zemědělské půdy, která se v Zambii dělí na státní (state land) a zvykovou (customary land).

6.4.1 Historický vývoj

V před koloniálních časech byla půda vlastněna tradičními kmenovými strukturami v tzv. zvykovém držení. Nad to mohli samotní jedinci vlastnit kousky půdy pouze s povolením lokálních autorit, tedy náčelníků. Půda byla chápána jako volná komodita, přičemž v rámci přerozdělování náčelníkem nebylo využito peněžní směny (Hansungule a kol., 1998). S koloniálními změnami byl představen pronájem půdy, který směřoval na separaci bílých osadníků od místních komunit (Mwiche, 2013). Se spojením Západní a Východní Rhodesie v roce 1911 byla vytvořena Severní Rhodesie (dnešní Zambie), kde se hlavní oficiální autoritou v rámci přerozdělování půd stala Britská Jihoafrická společnost. Půda byla rozčleněna do dvou kategorií - rezervy původních obyvatel (native reserves) a svěřenecká půda (trust land). V roce 1928 byla vytvořena kategorie nová, korunní půda (crown land), která byla rezervována pro britské osadníky, a to jak pro zemědělské využití, tak pro rozvoj těžby (blíže k jednotlivým nuancím Palmer, 1973). Veškerý půdní fond byl administrován britskými politikami až do roku 1964.

Stěžejním rokem z pohledu vlastnictví půdy v Zambii byl rok 1995, kdy vešel v platnost Zemský zákon (Land Act). Ten umožňuje konverzi zvykové půdy do státního držení a její následný pronájem. Nejméně 10 % půd v tradičním zvykovém držení bylo zprivatizováno a následně pronajato, tyto pronájmy se týkaly zahraničních investorů, lokálních elit, politiků a spekulantů s pozemky. Investoři si tak nejčastěji pronajali pozemky z důvodu vybudování podniků v agrobiznisu, průmyslu či turismu. Jsou známy případy, kdy zejména investoři v agrobiznisu vytvořili svými pobídkami příležitosti pro zvýšení místní zaměstnanosti, rozvoj infrastruktury a sociálních služeb či přenos know how (Brown, 2005).

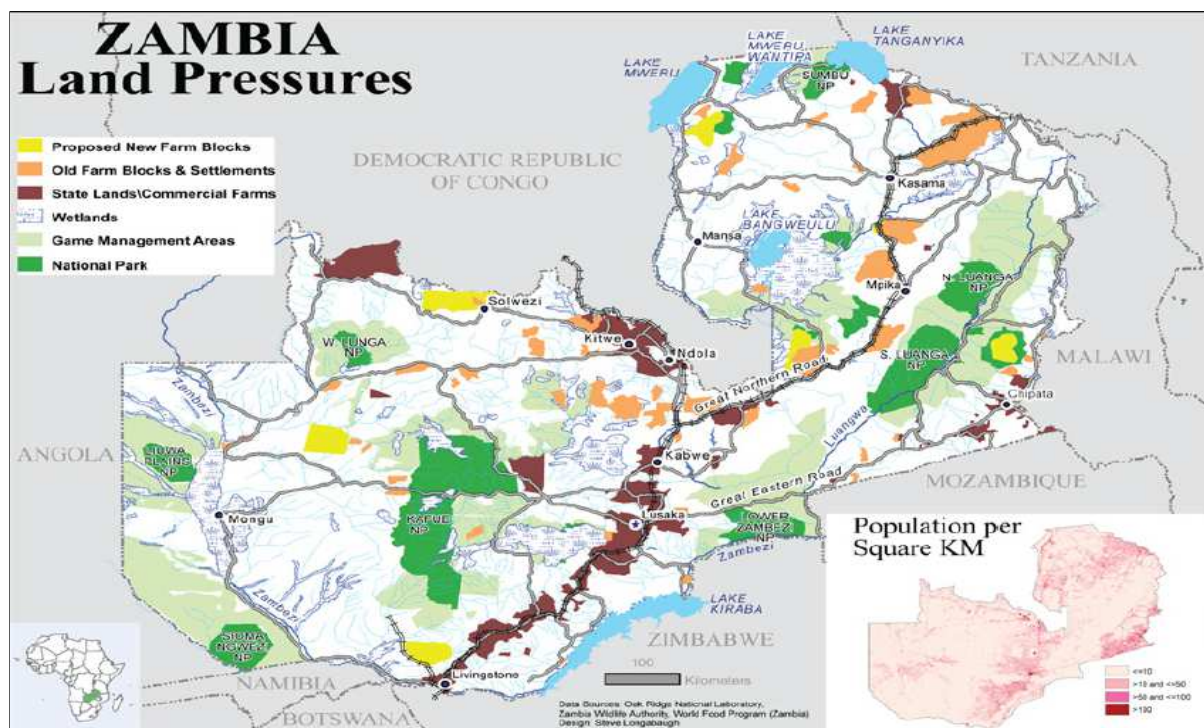
Na základě Zemského zákona vznikla v roce 1996 Zambijská rozvojová agentura (ZDA), jejímž hlavním úkolem je spravovat soukromé investice, privatizovat státní majetek a asistovat investorům prostřednictvím různých vládních programů (Oakland Institute, 2011).

Vláda na provinční úrovni rozvíjí projekty tzv. rozvojových farmářských celků (development farm blocs), v jejichž rámci jsou nejen zahraničním investorům nabízeny rozsáhlé zemědělské

plochy, které by měly napomoci rozvoji agrobyznysu napříč celým územím státu (Brown, 2005; Nyondo, 2009, Adams, 2003). Jejich dalšími cíli jsou:

- Komerencializace zemědělské půdy a využití jejího plného potenciálu k dosažení ekonomické diverzifikace a růstu.
- Podpořit potravinovou bezpečnost skrze produkci dostatečného množství jídla pro spotřebu i export.
- Nastartovat růst nedostatečně rozvinutých rurálních oblastí, omezit chudobu a minimalizovat migraci z vesnic do měst.

Rozvojový farmářský celek zaujímá rozlohu nejméně 100,000 ha.

Obrázek 17: Rozvojové farmářské celky

Zdroj: (Oakland Institute, 2011)

6.4.2 Struktura vlastnictví půdy

Okolo 82 % veškerých farmářů v Zambii jsou drobní rolníci kultivující plochu o rozloze pěti hektarů a menší, přičemž tito jsou závislí na sezonních srážkách. V roce 2008 bylo v Zambii 1,1 milionů drobných rolníků, kteří obdělávali plochu okolo jednoho hektaru. Zhruba 44 tisíc farmářů obdělávalo plochy mezi 5 až 20 ha. Farmářů vlastnících více než 20 ha bylo v Zambii přes dva tisíce. V roce 2004 měly tři čtvrtiny drobných rolníků průměrný příjem okolo 219

USD, 23 % farmářů okolo 514 USD a dvě procenta okolo 2282 USD (FAO, 2009b; Thurlow a kol. 2008). V jižní provincii, kde proběhl výzkum, žije v 13 okresech takřka 336 tis. farmářů, průměrná rozloha pozemku na jednoho farmáře je 1,14 ha (viz následující tabulka).

Tabulka 9: Počet farmářů v jižní provincii

Zdroj: Rozhovor s provinčními zástupci Ministerstva Zemědělství v Chomě (23/3/2015)

	Okres	Počet farmářů	Odhadovaná rozloha (v ha)	Průměrná rozloha na 1. farmáře (v ha)
1.	Choma	49485	48115	1,03
2.	Pemba	18852	.	.
3.	Monze	56356	42286	1,33
4.	Namwala	17443	33806	0,52
5.	Siavonga	5294	8875	0,60
6.	Kalomo	56232	93231	0,60
7.	Zimba	18001	.	.
8.	Gwembe	13058	8259	1,58
9.	Kazungula	35090	23148	1,52
10.	Livingstone	2119	511	4,15
11.	Sinazongwe	17237	8875	1,94
12.	Mazabuka	31897	26701	1,19
13.	Chikankata	14864	.	.

Zemědělsky nejméně produktivní půdy jsou ve zvykovém držení drobných rolníků na severu a západě země. Na 88 % zemědělsky nejvíce produktivní půdy (centrální a jižní provincie) jsou pěstovány finančně výhodné plodiny, tzv. cash crops, mezi které patří tabák, bavlna a květiny. V těchto lokacích je smíšený systém držby půdy. Na jedné straně jsou zde malí a střední farmáři specializující se na cash crops, kteří vlastní pozemky na základě zvykové držby a řídí své vlastní podnikání. Na straně druhé je zde i největší koncentrace velkých komerčních farem (FAO, 2009b; Chisala a kol., 2006; Aregheore, 2006).

6.4.3 Typy držení půdy

Předkládaná klasifikace vychází ze Zemského zákona z roku 1995.

Zvykové držení

Majorita pozemků v Zambii (okolo 84 % v roce 2005) je ve zvykovém držení (customary tenure). Dle zvykového práva je zvyková půda (customary land) v držení jednotlivců, rodin, klanů nebo komunit předávaná z generace na generaci bez časového omezení. Zvykové držení se vztahuje na jednotlivé pozemky, lesní půdu, společně obdělávanou půdu v rámci vesnice a obecní pastviny. Většina drobných farmářů obdělává půdu v držení komunity, přestože jsou jejich práva individualizována. Tento druh držení nemá formální dokumentaci (certifikace, oficiální název) a není na něj uvalena daň z půdy (blíže Brown, 2005).

Pronájem státní půdy

Veškeré pozemky, které nespádají pod zvykové držení, jsou považovány za státní půdu. Spadá sem většina městských oblastí, těžařské oblasti, chráněná území, pozemky podél železničních tratí a pozemky, které byly během koloniálních časů zamořeny výskytem mouchy tse-tse. Všechny tyto pozemky jsou určeny k privatizaci formou pronájmu. Zambijská legislativa rozlišuje čtyři druhy pronájmu dle jeho délky od 10 do 99 let (viz ZLA, 2008). Převod zvykové půdy na státní a její následný pronájem investorovi vyžaduje schválení náčelníkem a jedincem, jehož zájem bude tímto převodem ovlivněn (Brown, 2005; ZLA 2008).

Squatting

Většina městské populace žije v neformálních osadách. Tyto osady jsou nejčastěji vystavěny na veřejných pozemcích, ve strukturách splňujících stavební normy. Práva obyvatel těchto osad mohou být legalizována na základě obnovitelné licence (Land Occupancy Licence). V dalších neformálních osadách nemají rezidenti dle práva nárok na pozemek. Zvykové právo často rozeznává práva rezidentů, kteří chrání pozemek vůči ostatním možným rezidentům, ale neposkytuje žádnou ochranu před vystěhováním z úředního rozhodnutí (Hansungule a kol., 2008).

6.4.4 Způsoby akvizice půdy

Dědictví

Zambijská zvyková půda, stejně jako ve většině dalších zemí subsaharské Afriky, byla tradičně držena v rukou rodu či kmene. Zejména v Zambii převládajících patrilineárních

komunitách byla půda předávána po mužských členech kmene. Typicky dostávají mužští členové kmene přednost před ženami, přesto jsou oblasti, ve kterých je půda předávána po matrilineární linii, a to v komunitách na severu země. S určitou individualizací zvykové půdy a nárůstem důležitosti nukleární rodiny se upouští od tradičních dědických struktur a půda je předávána v rámci nukleární rodiny (Chileshe, 2005).

Přidělení

Zvyková půda je přerozdělována autoritami kmene, náčelníkem (chief), či vesnice, (headman). Nejčastěji o přidělení půdy usilují mladí muži z důvodu založení rodiny, mladé ženy získávají přístup skrze manželství s nimi. V lokacích, kde je nedostatek půdy, jsou pozemky rozděleny ploty. Náčelník může přidělit půdu pro zemědělství svobodným matkám. Migranti do území s tradiční zvykovou strukturou alokace půdy si musí vyžádat svolení místních autorit. Často je migrantům vyhověno a pozemky přiděleny, neboť se tím rozšiřuje populace a zejména mocenský vliv přidělující autority. Nový farmář následně deklaruje a jsou mu potvrzena jeho práva na přidělený pozemek (Chileshe, 2005; Unruh a kol., 2005).

Nákup

Ve zvykovém právu může být půda prodána subjektům vně komunity, historicky však byly prodeje půdy mimo komunitu zakázány. Vše změnil Zemský zákon z roku 1995, který umožnil prodej půdy subjektům mimo komunitu. Často se však hovoří o různých formách restrikcí prodeje investorům, zejména v oblastech s úrodnou či jinak hodnotnou půdou (Hansungule a kol., 1998; Chileshe, 2005).

Pronajmutí

Zemědělské pozemky mohou být pronajaty jak v rámci větších entit, tak individuálně, a to několika způsoby. Buďto může být pozemek převeden ze zvykového držení a pronajat investorovi, nebo musí být místní autoritou identifikována státní půda vhodná k pronájmu, nebo je pozemek převeden ze zvykového držení, do rukou samotné komunity. Jak bylo uvedeno výše, Zemský zákon z roku 1995 požaduje při převodu zvykové půdy autorizaci náčelníka a jedince, jehož zájem bude tímto převodem ovlivněn. Lokální autority žádají o pronájmy skrze instituci Zemského komisaře (Commissioner of Lands), který je autorizován rozhodovat ve věcech pronájmu půdy jménem prezidenta. Stát může garantovat pronájem půdy na 14 let, přičemž v tomto případě může vycházet pouze z náčrtu (sketch) území.

Pakliže nájemce dodá zbývající dokumentaci, může být pronájem prodloužen až na 99 let (Hansungule a kol., 1998; Van Loenen, 1999).

Historicky byla původními obyvateli Zambie půda ve zvykovém držení chápána jako relativně bezpečná (USAID, 2009). Existence dostatku pozemků, které skrze kmenové a lokální autority byly redistribuovány potencionálním zájemcům, nevytvářela pocit nejistoty. Od roku 1995 se však situace mění a vlna zájmu zahraničních entit, investorů a dalších spekulantů o zambijskou půdu usiluje o formalizaci svých práv skrze převod a následný pronájem. Vzniknuvší střední a větší zemědělci čelí možné nájemní nejistotě ze strany náčelníka, neboť sami často nebyvají členy klanu ani komunity. Tito „nováčci“ na území plně spoléhají na právní úpravy vyplývající z převodu pozemku a nejsou nikterak závislí na osobních vztazích s autoritami komunity (Hansungule a kol., 1998; Brown, 2005; Adams, 2003).

Valná většina pronájmů byla dosažena středními až velkými komerčními farmáři, politiky a dalšími lokálními elitami. Minimum drobných rolníků zabezpečilo svoji půdu dle zákona získáním názvu (title), a to z několika důvodů. Prvním je minimální povědomí o Zemském zákonu z roku 1995. V druhé řadě si drobní zemědělci často nemohou finančně ani časově dovolit administraci převodu pozemku ze zvykového držení a v poslední řadě neexistují státní pobídky, které by drobné farmáře motivovaly či jim usnadnily konverzi pozemku (FAO, 2009b). Zmiňovaná konverze půdy na 14-letý pronájem vyžaduje souhlas náčelníka, zaplacení správního poplatku a vícečetné návštěvy okresních center a ústředí Ministerstva půdy (Ministry of Lands), které se nachází v Lusace, Ndole a Livingstonu. Správní poplatek pronájmu na 14 let se pohybuje okolo 100 USD a více (USAID, 2009). Získání veškeré dokumentace pro pronájem na 99 let je velice náročné a finančně nákladné. Tento druh pronájmu vyžaduje důsledný přezkum hranic pozemků licencovaným investorem, celkové náklady tak mohou být až pětinasobné oproti pronájmu na 14 let. Administrativní proces se může typicky protáhnout až na několik let. Nájem je placen každoročně a vybírán Okresním výběrčím daní (District Revenue Collector). Většina drobných rolníků si vydělá okolo 219 USD ročně, žijí tedy pod 1 USD denně. Investice do získání názvu své po generaci obdělávané půdy se proto pro drobné farmáře jeví více než problematicky (FAO, 2009b; Chileshe, 2005; Van Loenen, 1999; Hansungule a kol., 1998). O situaci pronájmu městských a semi-městských pozemků blíže např. Van Loenen (1999), či Hansungule a kol. (1998).

Zvláštní okolnosti

Dle 3 článku Zemského zákona z roku 1995 existují blíže nspecifikované zvláštní okolnosti, za kterých může prezident pronajmout půdu na interval přesahující 99 let (Machina, 2002).

7 Případové studie

V této kapitole budou představeny obě lokality (podkapitola 7.1 a 7.2), v nichž bylo provedeno šetření percepce investic ze strany místních obyvatel. Výsledky šetření v obou komunitách budou navzájem komparovány v podkapitole 7.3.

7.1 Případ „Kazungula“

Prvním představeným případem je investice společnosti EmVest Kalonga Estates nedaleko vesnice Siankaba v okrese Kazungula. O této investici se zmiňuje přímo databáze Land Matrix pod číslem 2050. Její počátek je datován na rok 2006 a je spojován se společností Kalonga Estates pocházející z Velké Británie, kryté kapitálem Emergent Asset Capital (IISD, 2011). Společnost si pronajala 2513 ha (Land Matrix, 2015) se záměrem pěstovat banány, čímž se následně stala největší banánovou plantáží v Zambii. Kalonga Estates se ovšem nespécializuje pouze na produkci banánů, dalšími pěstovanými plodinami jsou kukuřice, pšenice, sója, čirok nebo podzemnice olejná. Lokace byla vybrána z důvodu blízkosti řeky Zambezi, která je vzdálena několik stovek metrů od okraje pronajatého pozemku. Dalším možným důvodem je blízkost letiště v Livingstonu, odkud je možné jednoduše přepravovat komodity.

Obrázek 18: Banánová plantáž Kalonga Estates

Zdroj: (Vlastní fotoarchiv)

Důležitým mezníkem se stal rok 2010, kdy se do projektu zapojila zemědělská investiční společnost EmVest specializující se na investice v regionu subsaharské Afriky. Společnost si pronajala dalších 700 ha a v současnosti operuje na rozloze 3250 ha. Kromě již pěstovaných plodin se produkce zaměřila na další obiloviny a taktéž zeleninu. Společnost EmVest z JAR

se na svých oficiálních stránkách hlásí k tzv. sociálně zodpovědnému investování³⁶. Její investice by měly odrážet specifické potřeby jednotlivých komunit zapojených do projektů a zajišťovat jim různé druhy potřeb (zaměstnání, vzdělání, zdravotní péči, ubytování a sanitaci). Proklamovaný postup investování je v souladu jak s naplňováním jednotlivých složek práva na potraviny, tak s potravinovou bezpečností obecně. Dle EmVest (2012) je přáním společnosti potravinová dostatečnost lokálních komunit, potažmo celého státu. Výkonná ředitelka EmVestu Susan Payne (2013) uvedla na konferenci Land Investment Expo, že až 93 % produkce potravin EmVestu zůstává na kontinentu Afriky, jež je chápán jako poslední nerozvinutý region (last frontier). Zejména zelenina je dodávána do lokálně působících supermarketů jako jsou SHOPRITE, PICK & PAY a SPAR. Payne dále označila zambijskou vládu za velmi proaktivní, co se týče spolupráce se zahraničními investory. Společnost operuje v rámci subsaharské Afriky s 10 000 ha a zaměstnává více než 1000 zaměstnanců. Dle rozhovoru s provozním manažerem společnosti Kalonga Estates, Godfreyem Pembou, zaměstnává společnost na 120 zaměstnanců z okolních vesnic. Nicméně v minulosti dosahoval počet zaměstnanců na tři stovky osob. Taktéž struktura pěstovaných komodit se v průběhu let proměňuje v závislosti na celosvětovém trhu s potravinami. Kalonga Estates zmenšuje pozemky věnované banánovým plantážím ve prospěch podzemnice olejná, která je dle Pemby podstatně výnosnější plodinou s vyšší přidanou hodnotu. Hlavními trhy jsou pro společnost okolní země, Zimbabwe, DRK či Botswana, nicméně právě podzemnice olejná se exportuje do Evropy nebo Číny. Avšak velké množství produkce potravin zůstává na domácím zambijském trhu. V návaznosti na investici se nabízí několik otázek:

1. Byly společností proklamované cíle zrealizované?
2. Jedná se o land grabbing nebo rozvojovou příležitost?

Odpověď hledejme na lokální úrovni. Před příchodem investora se na vymezené ploše rozprostírala pouze buš, tudíž se dá dle Srholcovy typologie vstupu investora na trh hostitelské země označit případ za investici na zelené louce. Daný fakt implikuje skutečnost, že nebyl ztracen přístup komunity k přírodnímu zdroji, jež je charakteristický pro záборы půdy. Pakliže bychom i přesto trvali na aplikaci typologie záboru půdy, jednalo by se v případě typologie R. Hallové o Typ D a v rozšířené variantě (Starr) o Typ E. Obě varianty jsou de facto totožné a značí stav, kdy na doposud zemědělsky neobdělávanou lokaci přichází investor a začíná s pěstováním plodin.

³⁶ Celé znění k nahlédnutí na www.emvest.com.

Obrázek 19: Vesnice Siankaba

Zdroj: (Vlastní fotoarchiv)

Pozitivním efektem investice, jež signalizuje variantu rozvojové příležitosti (viz kapitola 5. 5), je bezesporu vytvoření celé řady nových pracovních míst, a to jak pro muže, tak ženy, V duchu společností proklamovaných cílů, práva na potraviny a potravinové bezpečnosti bylo pro zaměstnance přímo v areálu farmy vybudováno 11 ubytovacích jednotek, přičemž byla podpořena také infrastruktura vesnice Siankaba. Společnost též financovala výstavbu školy Mandia a několika příjezdových cest. Během rozhovoru s provozním manažerem byl výzkumníkovi předložen k nahlédnutí děkovný dopis od autority vesnice Siankaba, ve kterém je vyzdvihnuta pomoc společnosti při rozvoji vesnice. Rozhovory s obyvateli vesnice tento fakt potvrdily. V daném případě se tedy nesetkáváme s porušováním lidských práv, obyvatelé neztratili či jim nebyl odepřen přístup k půdě a obživě. Můžeme tedy konstatovat, že příchodem investora se podstatně zvýšila životní úroveň obyvatelstva a jejich příjmy. Vysledovaným negativem zvýšených příjmů byla (především v případě mužů) podstatně vyšší obliba jejich útraty v nově vzniklých lokálních barech.

7.2 Příklad „Choma“

Druhou zainteresovanou komunitou, která se stala svědkem přílivu investičního kapitálu, je komunita vesnice Siachoobe v okrese Choma. Pro pochopení situace je nutné stručně popsat historický kontext. První zmínky o vesnici Siachoobe jsou datovány na rok 1921, avšak domorodí obyvatelé obývali tuto oblast již několik generací předtím. S příchodem britských koloniálních farmářů ve 40. letech minulého století byla zabráná většina pozemků ve vzdálenosti do 30 kilometrů od železnice. Do této oblasti spadala také vesnice Siachoobe a její rostoucí populace se tak byla nucena stlačit na zbývající plochu cca 7 tisíc hektarů. S nezávislostí Zambie v roce 1964 komunita dlouhodobě usilovala o legislativní potvrzení

vlastnictví půdy, kterou po generace obdělávala. Snaha vyvrcholila v roce 1987, kdy vládní věstník č. 3105 z 24. dubna potvrdil, že farmy č. 2106 a č. 2107³⁷ by měly být v držení vybraných vesničanů přilehlých obcí (viz příloha č. 2.). Na okolních pozemcích působila Tobacco Board Company, založena v roce 1968, specializující se na pěstování tabáku³⁸.

S novým Zemským zákonem z roku 1995 se zásadně změnila možnosti akvizice pozemků. Jeden ze zaměstnanců Tobacco Board Company disponující britským občanstvím využil možnosti zakoupení či pronajmutí zambijské půdy zahraničním subjektem a získal farmy č. 2106 a č. 2107 do vlastního držení. Vzniklé společnosti, Gwilana Estates na farmě č. 2106 a Zamleaf Estates na farmě č. 2107, se měly specializovat na pěstování tabáků. O situaci zakoupení pozemků investorem nebyla komunita nikterak informována a vzhledem k vládnímu věstníku z roku 1987 byla navíc tímto krokem více než zakončena. Investor označil komunitu za squatterskou a žaloval ji před Nejvyšším soudem v Zambii. Občané vesnice Siachooobe právní spor prohráli a byli nuceni opustit pozemek společnosti Gwilana Estates. Žalobce u soudu argumentoval krádeží plotů, dobytka a tabáků, členové komunity tato nařčení popřeli a nadále je popírají. Komunita měla být následně přesídlena do nově vybrané lokace. Nicméně v polovině srpna 1996 byla komunita napadena státními orgány s úmyslem vypudit ji z pozemků. Dle rozhovoru s členy komunity byla spálena jednotlivá sídla a zničen jejich majetek³⁹. Taktéž mělo dojít ke znásilnění několika žen. Patnáct členů komunity bylo vzato do vazby, přičemž tito jakékoliv obvinění striktně odmítli a nadále odmítají.

Po incidentu byla dle výpovědí členů komunity uzavřena „gentlemanská dohoda“ s investorem o tom, že do doby přesídlení mohou zůstat na uvedených pozemcích. Komunita tedy zasela kukuřici, fazole a podzemnici olejnou jako každý jiný rok. Nicméně dohoda vzala za své v únoru 1997, kdy znovu proběhlo ničení majetku komunity státními složkami spolu se zkosením vzrostlých plodin a zabíjením dobytka. Produkce nebyla ponechána komunitě, ale prodána místním obchodníkům. Obyvatelé Siachooobe byli tímto incidentem „konečně“ donuceni k opuštění jejich po generace obdělávané země.

³⁷ Celková rozloha obou farem je dohromady 7 tisíc hektarů.

³⁸ Jižní provincie nabízí optimální podmínky pro pěstování tabáku. Mimo ni se jsou tabákové plantáže také v centrální a východní provincii.

³⁹ Z obou incidentů, jak v roce 1996, tak 1997, byly sepsány zprávy o škodách na majetku dosahující 60 tis. kwacha.

Po dobu takřka jednoho roku byla komunita 90 rodin bez domova a nucena spoléhat na pomoc známých a širší rodiny. Vláda následně alokovala pozemek o rozloze dvou tisíc hektarů poblíž Chomy, Harmony Farm (viz příloha č. 3.), jako potenciální místo přesídlení komunity vesnice Siachooobe.

Obrázek 20: Komunita Harmony Farm

Zdroj: (Vlastní fotoarchiv)

Během přechodného období obdržela každá rodina dva padesáti-kilové pytle kukuřice jako kompenzaci za vzniklé škody spojené s přesídlováním a incidentem z února roku 1997. Do roku 2015, kdy proběhlo šetření, se jednalo o jedinou fyzickou kompenzaci, kterou zambijská vláda komunitě nabídla.

V současnosti se komunita nachází zhruba 10 kilometrů od Chomy v lokaci nazvané Harmony Farm. Oproti vesnici Siachooobe se Harmony Farm liší zejména v přístupu k vodním zdrojům. V okolí farem č. 2106 a č. 2107 protéká řeka, která má stěžejní význam pro výnos zemědělských plodin. Oproti tomu lokace Harmony Farm nedisponuje dostatečným přístupem k vodním zdrojům. Na pozemku je alokováno pět hloubkových vrtů, přičemž voda je k nalezení v průměru až v 60 metrech pod povrchem.

Vláda nechala vybudovat na pozemku kliniku, ve které mají obyvatelé přístup k základní lékařské péči. Pacienti nejčastěji trpí virem HIV/AIDS a malárií. Dle rozhovoru s Edwardem Mudendou je až 90 % komunity nakaženo virem HIV/AIDS. Harmony Farm není napojena na sanitační ani elektrický systém.

Obrázek 21: Typická domácnost

Zdroj: (Vlastní fotoarchiv)

V současnosti komunita čítá přes 130 osob a hospodaří na pozemku o rozloze 1 200 ha. Vláda zde opět selhala, neb během přesídlení bylo přislíbeno 2 000 ha pro celou komunitu, přístup na zbývajících 800 ha byl však komunitě odepřen. Žádný z obyvatel komunity nebyl v době výzkumu zaměstnaný.

Na základě autorova vnímání kontextu a získaných informací trpí domácnosti komunity v okrese Choma chronickou potravinovou nebezpečností, přesně dle definice Světové banky. Komunita neprodukuje dostatek potravin, diverzifikace příjmů je vzhledem k výhradní orientaci na zemědělskou produkci de facto nulová a komunita je též vystavena nepříznivým klimatickým podmínkám, jež vyplývají z nedostatku přírodních zdrojů.

Bohužel situace naprosto odpovídá klasifikaci land grabbingu dle Hallové, a to typu C. Jedná se o přeměnu pozemků, na kterých byly pěstovány potraviny, na pozemky, kde potraviny pěstovány nejsou. V tomto případě je na nově zbudovaných plantážích pěstován tabák. Jak uvádí samotná autorka, tento typ záboru půdy je často spojen s přesídlením lokálních komunit.

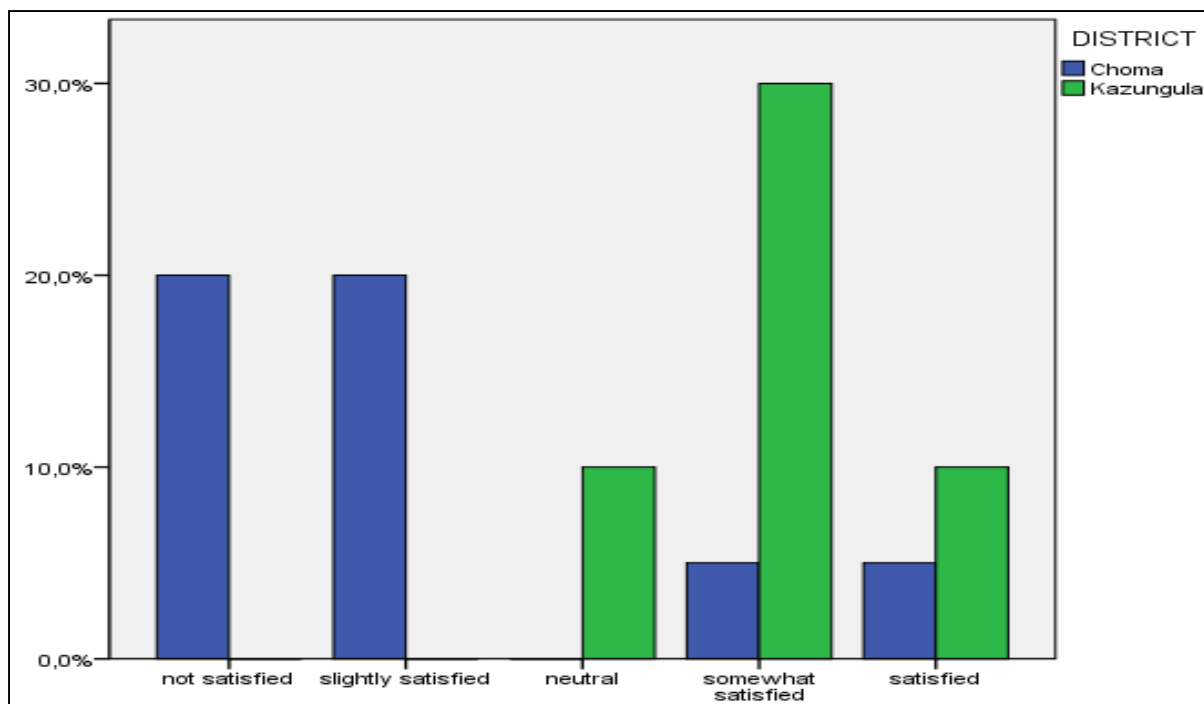
Rozhodnutí, zda se jedná o zábor půdy či rozvojovou příležitost, není v daném případě složité. Zábor půdy je charakterizován pěti dopady na lokální uživatele, zkoumaná komunita má zkušenosti se všemi pěti. Prvním z autorem uváděných dopadů je ztráta půdy bez adekvátní kompenzace. Dle autorova názoru nelze označit alokaci dvou pytlů kukuřice za dostatečnou kompenzaci a taktéž přesun komunity na 5x menší pozemek s menšími výnosy lze označit za neadekvátní. Na tomto místě se nabízí úvaha, nakolik jsou drobní rolníci schopni aplikovat po generace rozvíjené znalosti o obdělávání půdy na pozemcích půdy diametrálně odlišného charakteru. Druhým dopadem je ztráta obživy. Tato skutečnost je dokázána na proběhnuvších

incidentech, zkosení úrody a pobití dobytka, jež měly okamžité negativní konsekvence v potravinové bezpečnosti komunity. Sociální vykořenění proběhlo v době mezi opuštěním vesnice Siachoobe a přesunem do Harmony Farm. Mnoho členů komunity se rozhodlo včlenit do komunity jiné a nikdy tak k jejich přesídlení do Harmony Farm nedošlo. Porušování lidských práv odkazuje opět na proběhnuvší incidenty a ztráta přístupu k přírodnímu zdroji je spojena se samotným přesunem, kdy byl komunitě odepřen jakýkoliv přístup k vodě.

7.3 Komparace

V předložené kapitole budou prezentovány vybrané výsledky jednotlivých sekcí dotazníku - kontext, proces interakce s investorem, dopad investice, zhodnocení znalostí a poslední, vize a potřeby farmářů. V příložených grafech bude komunita Harmony Farm označována jako Choma a komunita vesnice Siankaba jako Kazungula. Označení odkazuje na okres, ve kterém se komunita nachází.

Z hlediska počtu lidí obdělávajících půdu dosahovala komunita Harmony Farm průměrného počtu 9,3 osob v rámci domácnosti. V případě komunity žijící ve vesnici Siankaba je toto číslo podstatně nižší, 2,9 osob. Tento jev vychází ze skutečnosti, že obyvatelé Siankaby jsou často zaměstnáni přímo u společnosti EmVest, tudíž tráví svůj čas prací zde, z čehož jim také plynou příjmy. Za tyto příjmy jsou schopni nakoupit potřebné množství potravin, které si nevypěstují ve svém volném čase. Oproti tomu obyvatelé Harmony Farm tento příjem nemají a jsou plně odkázáni na vlastní zemědělské aktivity, které neprodukují dostatečné množství potravin (viz následující graf).

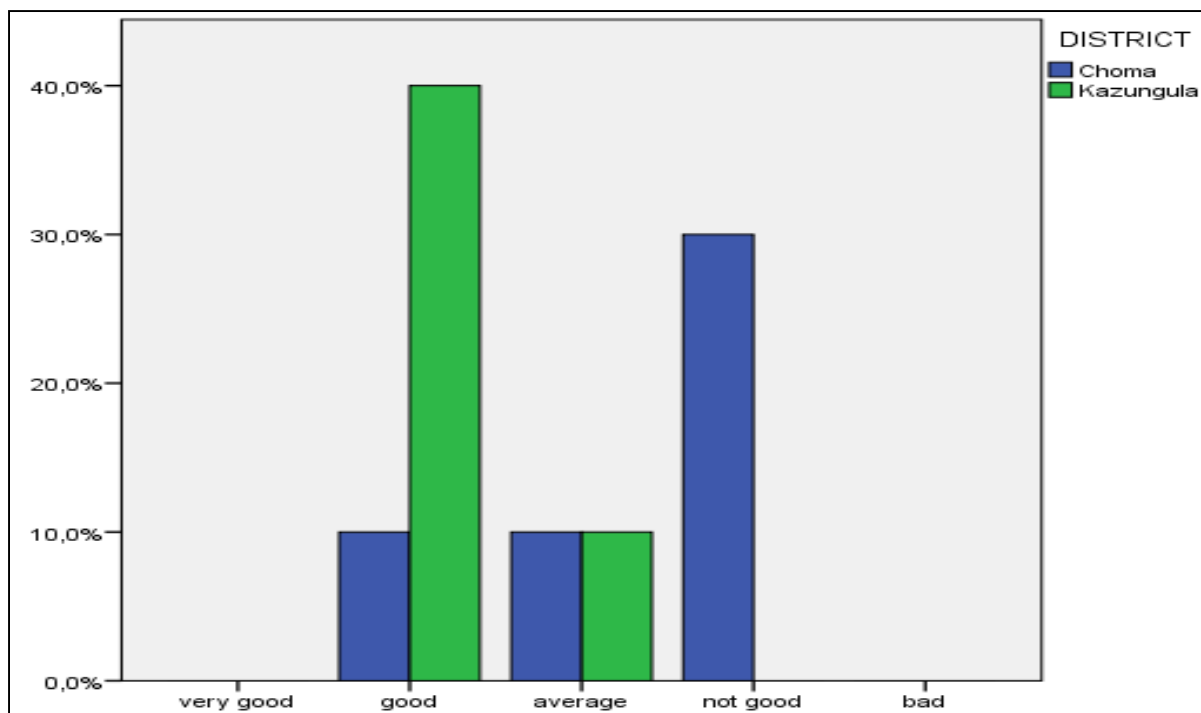

Obrázek 22: Aktuální vnímání kvantitativního zajištění potravinové bezpečnosti u obyvatel zvolených komunit

Pozn.: not satisfied = nespokojenost, slightly satisfied = nepatrně spokojen, neutral = neutrální, somewhat satisfied = docela spokojen, satisfied = spokojen

Zdroj: Zpracováno na základě dat z autorem provedeného terénního výzkumu

Z dat vyplývá, že obyvatelé Harmony Farm pocítují potravinový nedostatek a nejsou spokojeni s množstvím přijímaných potravin takřka v 80 % případů. Oproti tomu ve vesnici Siankaba panuje převážně pozitivní vnímání množství potravin a obyvatelé dle vlastních slov netrpí jejich nedostatkem. V hodnocení kvality potravin je opět kladněji hodnocena situace v okrese Kazungula oproti situaci v okrese Choma (viz následující graf). Nicméně, nebyly zaznamenány žádné extrémní hodnoty, tedy velmi dobrá či velmi špatná kvalita potravin. Tento fakt je přisuzován změně ve vnímání kvality jídla, kdy zejména v případě obyvatel Harmony Farm je nižší kvalita jídla považována za standard.

Obrázek 23: Aktuální vnímání kvalitativního zajištění potravinové bezpečnosti u obyvatel zvolených komunit

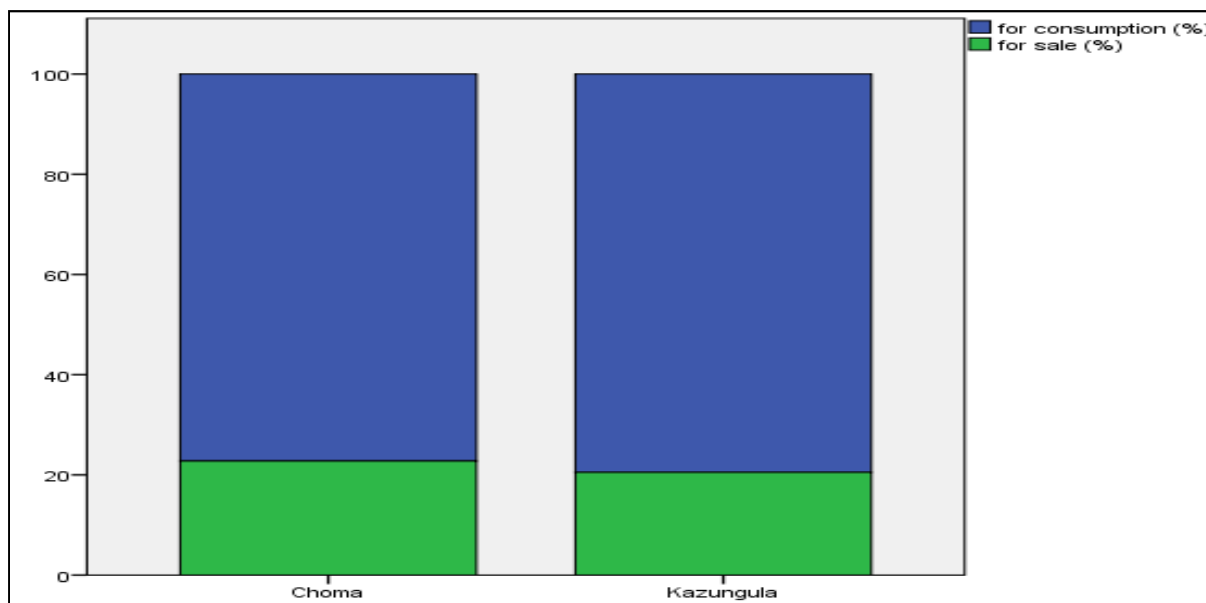
Pozn.: very good = velmi dobrá, good = dobrá, average = průměrná, not good = ne dobrá, bad = špatná

Zdroj: Zpracováno na základě dat z autorem provedeného terénního výzkumu

S kvalitou potravin jsou spojeny také otázky týkající se druhu konzumovaných potravin. Společným jmenovatelem u obou komunit je každodenní konzumace kukuřičné kaše tzv. nshimy. Nshima, tradiční zambijský pokrm, je zástupci obou komunit konzumována až dvakrát denně, a to nejčastěji na oběd a večeři. V komunitě Harmony Farm se dále konzumuje sladké kukuřičné pivo, tzv. chibwantu, které je chápáno jako snídaně. Kromě produktů z kukuřice zde dotazovaní konzumují taktéž burské ořišky, přičemž podzemnice je další často pěstovanou plodinou. Pěstovány jsou též tabák a sladké brambory, avšak tyto komodity nejsou určeny ke konzumaci, ale k prodeji. Skladba jídelníčku dotazovaných v okrese Kazungula je o poznání diverzifikovanější. Kromě zvykové nshimy jsou konzumovány brambory, rýže, ryby, chléb, zelenina a samozřejmě banány. Větší diverzifikace je dána vyššími příjmy komunity. Plat zaměstnanců⁴⁰ Kalonga Estates se pohybuje v rozmezí 400-700 Kwacha měsíčně, přičemž všichni mají podepsanou písemnou

⁴⁰ Plat zaměstnanců Kalonga Estates se vztahuje pouze na ty, kteří svůj plat uvedli.

smlouvu. Obě komunity jsou schopny určité množství potravin alokovat k prodeji na místním trhu (viz následující graf).

Obrázek 24: Podíl potravin spotřebovaných pro vlastní spotřebu a určených k prodeji

Zdroj: Zpracováno na základě dat z autorem provedeného terénního výzkumu

V případě komunity v Chomě se jedná o tabák, sladké brambory a kukuřici. Obyvatelé okresu Kazungula prodávají zejména kukuřici. O poznání důležitější je prodej potravin pro komunitu Harmony Farm, neboť tento zde ve valné většině případů představuje jediný potenciální příjem domácností. Farmáři Harmony Farm jsou často nuceni část svoji úrody prodat, aby měli příjem na nákup spotřebního zboží, a to i přes proklamovanou nespokojenost s aktuálním kvantitativním zajištěním jejich potravinové bezpečnosti.

Jedinci v komunitě Harmony Farm stráví práci na poli v sezóně téměř šest hodin denně oproti čtyřem a půl mimo sezónu. Pro komunitu pracující pro společnost EmVest je čas strávený na farmě vymezen osmihodinovou pracovní dobou, která jim začíná individuálně dle vykonávaného postu. Zaměstnanci mají šest pracovních dnů v týdnu.

Dobytěk je oběma komunitami velmi ceněn a jeho držení je vnímáno jako určité privilegium. Vlastníci dobytka preferují jeho chov na mléko více než na maso. Dále jsou chovány kozy, prasata a kuřata. Komunita Harmony Farm vykazuje větší počet kusů dobytka než obyvatelstvo Siankaby, což je opět dáno stratifikací jednotlivých komunit.

Otázky směřovaly také na recyklaci semen, používání hnojiv a chemikálií v zemědělství. Více než polovina obou komunit recykluje semena, přičemž tato jsou získávána nejčastěji čtyřmi

různými způsoby. Buďto si je farmář schopen obstarat semena vlastní produkcí z minulé sezóny, nebo je obdrží od spřízněného farmáře, nebo je zakoupí od agrodealera či je získá skrze vládní subvenční program FISP⁴¹ (Farmer Input Support Program). Obdobná situace panuje v obstarávání hnojiv. Nadpoloviční většina dotazovaných v komunitě Harmony Farm využívá při farmaření hnojiv, obdobná data nabízí také komunita v Siankabě. Takřka nepoužívané jsou další chemikálie (pesticidy, herbicidy, fungicity), přestože si obě komunity stěžují na problémy se škůdci (viz příloha č. 4.). Důvody je nutné hledat ve vysoké pořizovací ceně těchto látek.

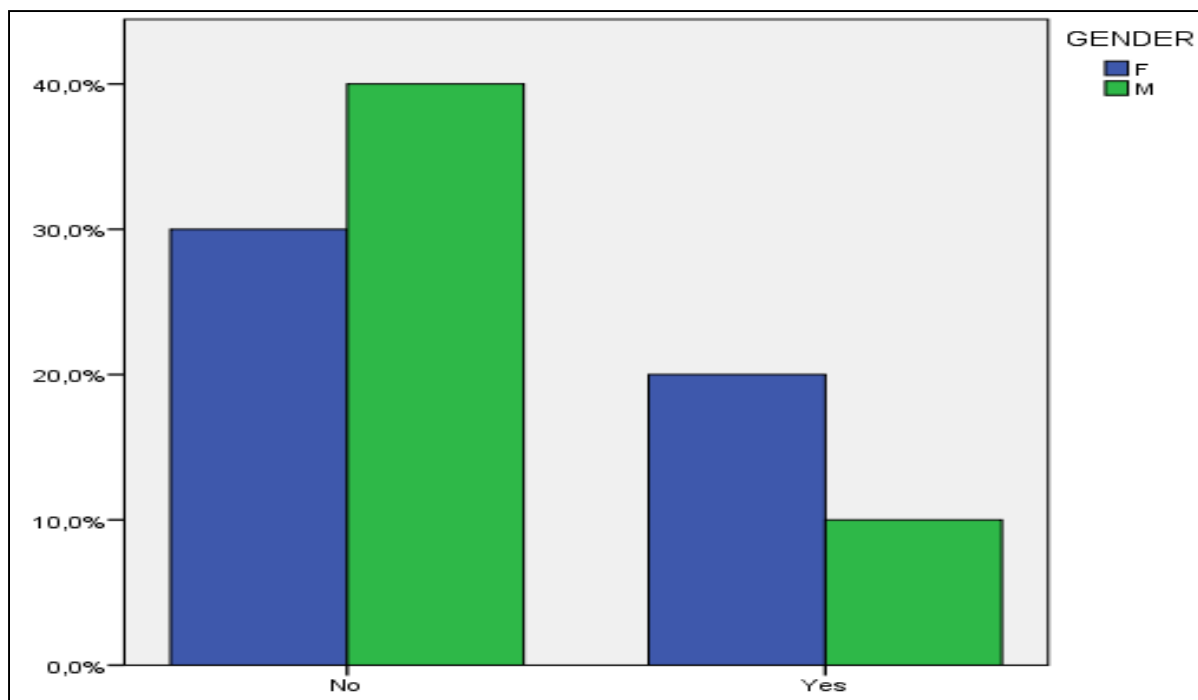
Úroda v minulém roce byla v oblasti Choma hodnocena jako průměrná až dobrá. V minulých pěti letech můžeme zaznamenat pozitivní vývoj. Bohužel situace spojená s dlouhým suchem nenasvědčovala v měsících březnu a dubnu, že by letošní úroda měla dosáhnout loňské úrovně. Ve vesnici Siankaba byla úroda posledních let hodnocena ještě kladněji, ovšem panovaly totožné obavy o úrodu roku letošního.

Naprostá většina obyvatel Harmony Farm pocítila v průběhu posledních pěti let potravinový nedostatek, a to jak na úrovni domácnosti, tak komunity. Ve vesnici Siankaba pocítilo potravinový nedostatek pouze 40 % domácností. V těchto případech si členové komunity vypomohli navzájem.

Dotazy směřovaly také na možné benefity plynoucí z vlastnictví půdy. Napříč komunitami byl nejčastěji zmiňován benefit potravinové bezpečnosti, následovaný zdrojem příjmů. O poznání méně často byla uváděna možnost dědictví pro potomky či sociální status plynoucí z držení půdy. Respondenti dále shledali přínosem možnost chovu vlastního skotu. Jedna z dotazovaných z komunity Harmony Farm viděla hlavní devízu ve vlastnictví půdy v tom, že z ní plyne mír.

O zajímavý výstup výzkumu se postarala otázka směřující na vnímání genderové rovnosti v přístupu k půdě (viz následující graf), tedy zda existuje rovný přístup mužů i žen k půdě.

⁴¹ V roce 2009 zahájila zambijská vláda program usilující o zvýšení produkce kukuřice skrze subvenci prodeje modifikovaných semen a hnojiv. Jedním z deklarovaných cílů bylo zlepšení potravinové bezpečnosti domácností, které mělo vést k redukci chudoby. Nicméně, jak uvádí Burke a kol. (2012), i přes značné investice, program ve svém hlavním cíli zklamal, a to kvůli směsici několika faktorů. Za zmínku stojí disproporce v možnostech získávání subvencovaných vstupů, neboť chudí drobní rolníci nemající dostatek financí a nemohou si tak zakoupení těchto vstupů dovolit.

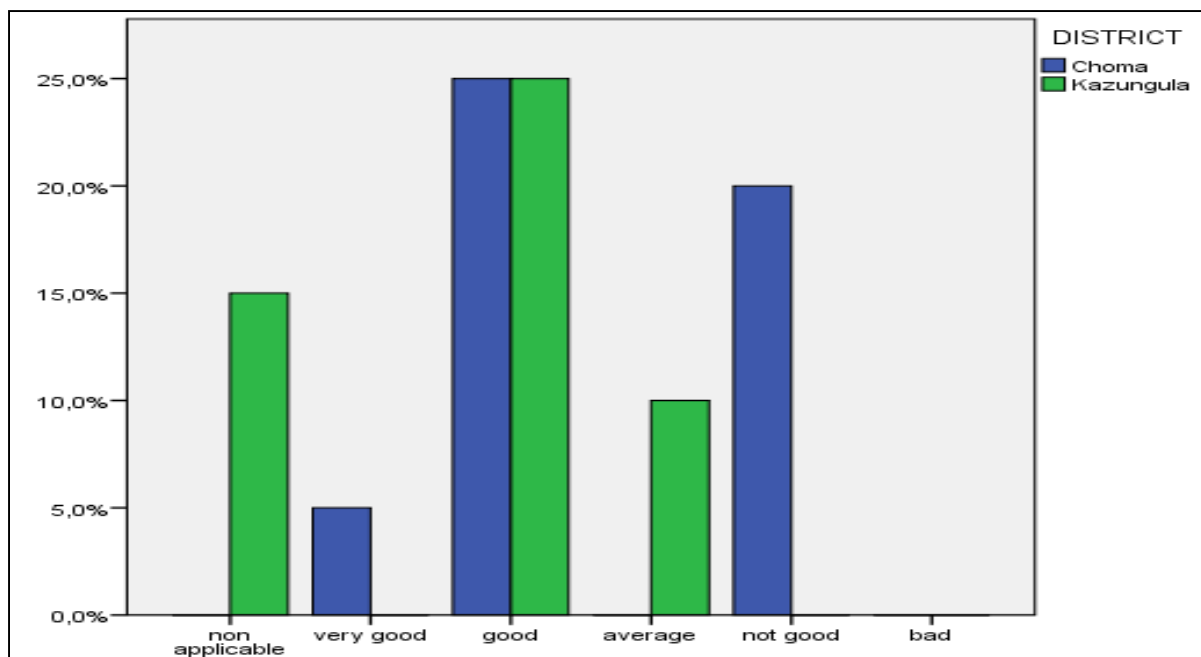

Obrázek 25: Rovnost pohlaví v přístupu k půdě

Zdroj: Zpracováno na základě dat z autorem provedeného terénního výzkumu

Ze vzorku dotazovaných se 70 % vyjádřilo negativně o genderové rovnosti v přístupu k půdě, tedy že rovnost neexistuje, neboť je přístup jednoznačně nakloněn mužům. Zbývajících 30 % se vyjádřilo ve prospěch existence generové rovnosti, přičemž z tohoto počtu byly 2/3 ženy. Výzkum nicméně ve vybraných komunitách potvrdil existenci patriarchální rodiny, která je v Zambii tradiční.

Z hlediska potravinové bezpečnosti je důležité zabývat se vztahem zemědělských výrobců a aktérů zajišťujících odbyt jejich produktů. Polovina z oslovených farmářů považuje tento vztah za dobrý. V případě vesnice Siankaby nebyla dokonce zaznamenána žádná negativní hodnocení, což můžeme interpretovat jako přínos pro lokální potravinovou bezpečnost. Oproti tomu v okrese Choma označilo 40 % dotazovaných farmářů tento vztah za nedobrý. Na základě vlastního pozorování a získaných informací se autor domnívá, že tento jev lze vysvětlit skutečností, že mnoho chomských výrobců disponuje jen omezenou možností k odbytu svých výrobků, čehož si jsou aktéři zajišťující tento odbyt dobře vědomi, a proto mezi nimi a výrobcí často dochází k neshodám při vyjednávání o ceně komodit. Vztah mezi nakupujícím a farmářem nemohl být v některých případech okresu Kazungula vyjádřen, a to z důvodu neprodávání vypěstované produkce (viz následující graf).

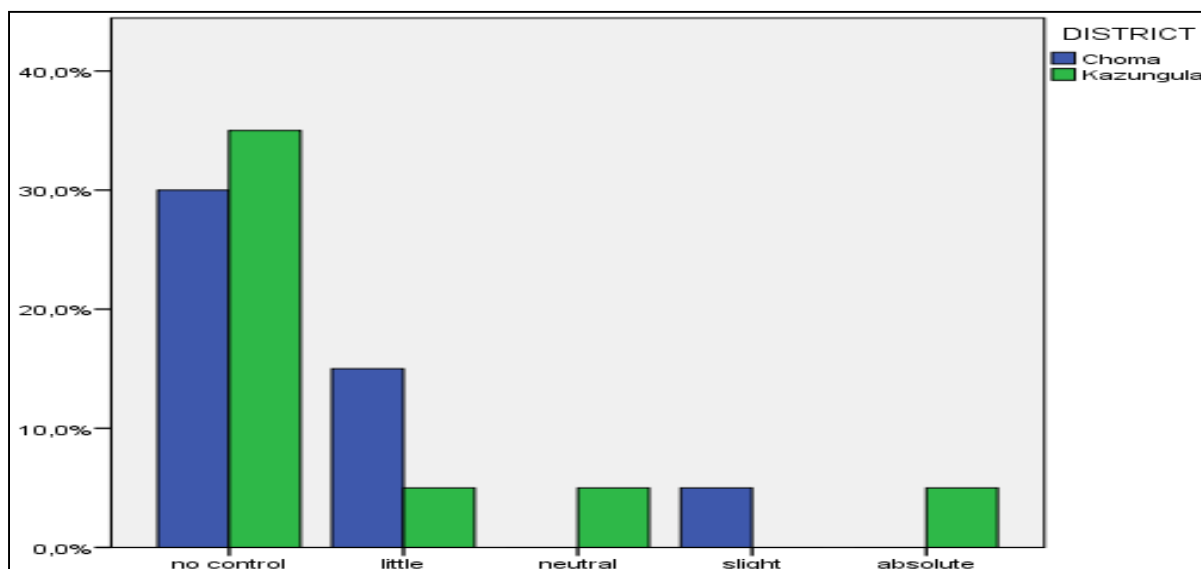

Obrázek 26: Vnímání vztahu zemědělských výrobců v komunitách k aktérům zajišťujícím odbyt vyprodukovaných komodit/potravin

Pozn.: non applicable = neaplikovatelný, very good = velmi dobrý, good = dobrý, average = průměrný, not good = nedobrá, bad = špatná

Zdroj: Zpracováno na základě dat z autorem provedeného terénního výzkumu

Co se obecně týče kontroly zemědělských výrobců nad vyjednáváním o ceně produkce, lze z následujícího grafu pozorovat, že tato dosahuje velmi nízkého stupně.

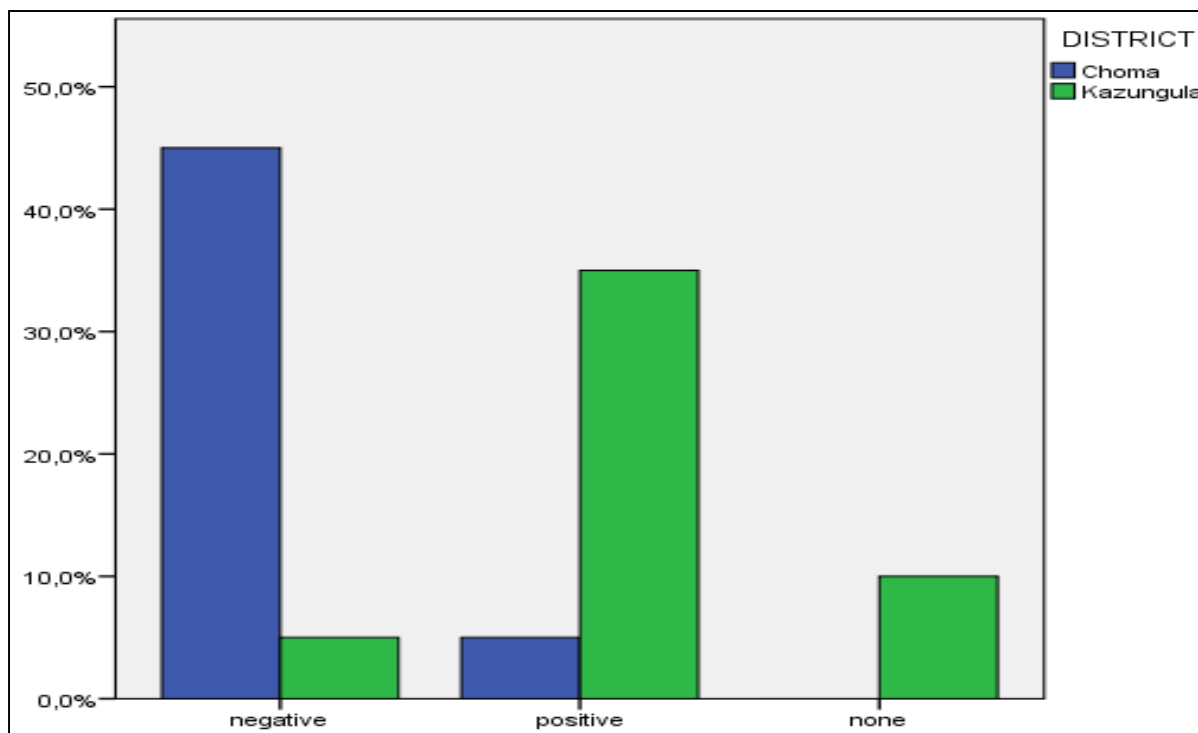

Obrázek 27: Vnímání stupně kontroly zemědělských výrobců nad vyjednáváním o ceně produkce

Pozn.: no control = nulová, little = malá, neutral = neutrální, slight = mírná, absolute = absolutní

Zdroj: Zpracováno na základě dat z autorem provedeného terénního výzkumu

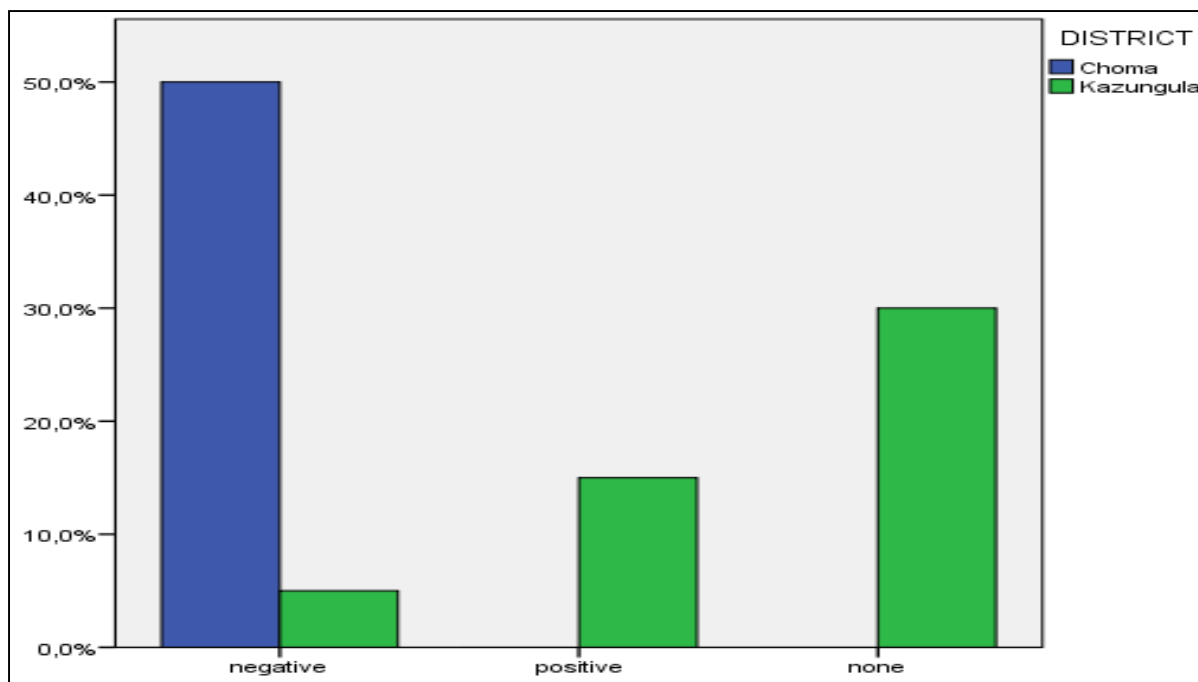
Další sada otázek se týkala dopadů investice na zainteresované komunity. Zájmem výzkumníka bylo objasnit vnímání změn souvisejících s přímou zahraniční investicí, a to z několika vybraných hledisek.

Obrázek 28: Celkové vnímání kvalitativních a kvantitativních změn ve stravování ve spojitosti s PZI v jejich komunitě

Zdroj: Zpracováno na základě dat z autorem provedeného terénního výzkumu

Prvním tématem bylo vnímání kvalitativních a kvantitativních změn ve stravování. U obou komunit byla vysledována změna. Až 90 % respondentů v okrese Choma hodnotilo změnu jako jednoznačně negativní, a to v souvislosti s odepřením přístupu k půdě, což prokazuje i následující graf. Na druhé straně komunita vesnice Siankaba hodnotila v 70 % případů kvalitativní a kvantitativní změny pozitivně, 20 % respondentů si nebylo vědomo žádných změn.

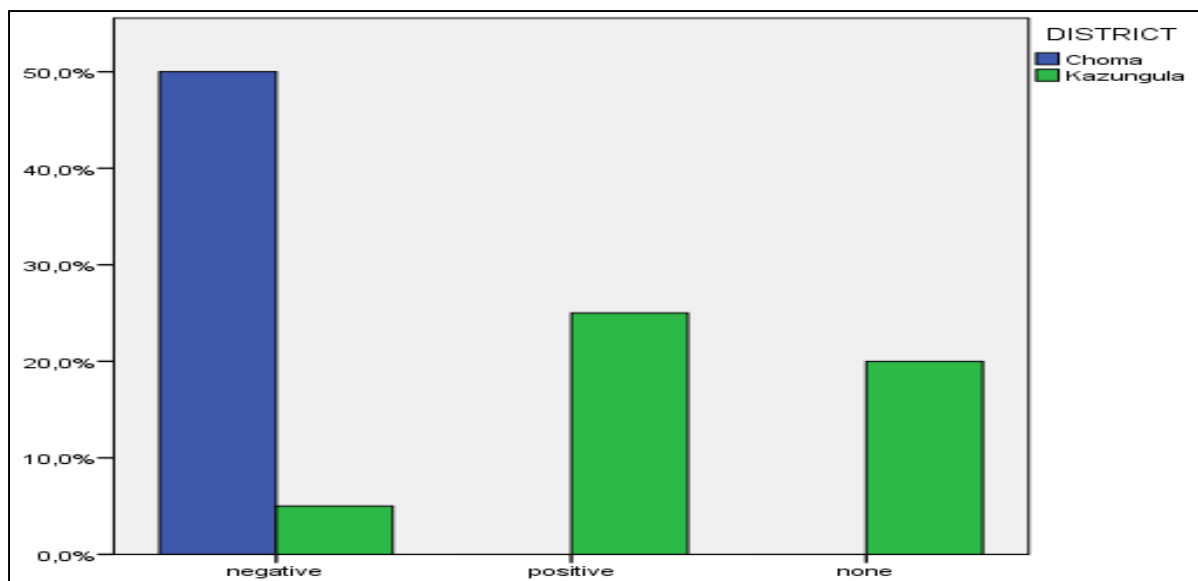

Obrázek 29: Celkové vnímání změn ve vztahu k půdě (a ve spojitosti s PZI) v jejich komunitě

Zdroj: Zpracováno na základě dat z autorem provedeného terénního výzkumu

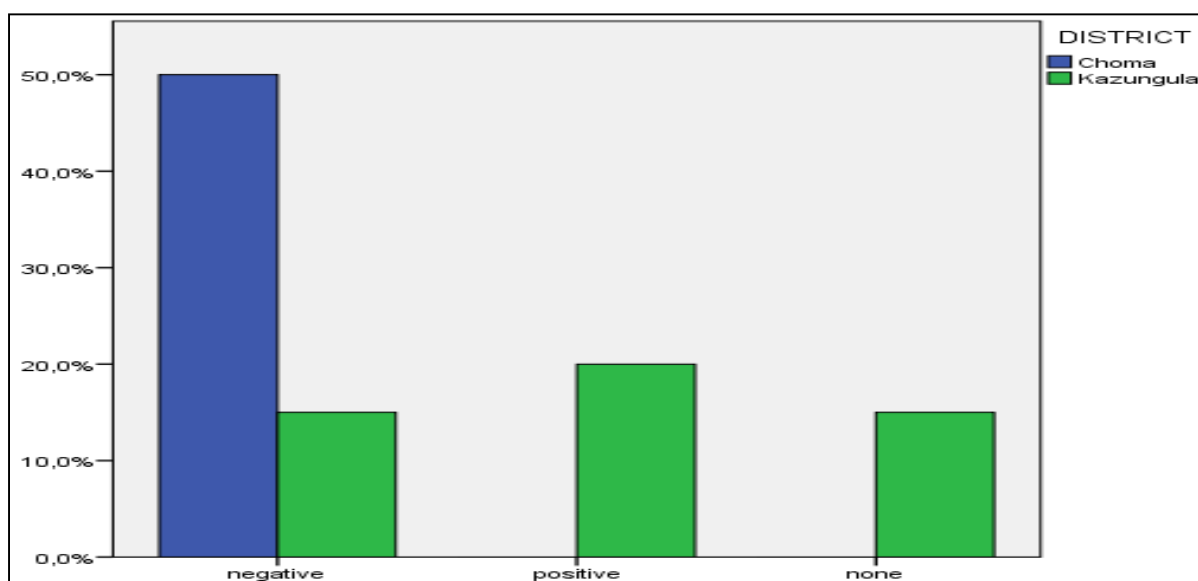
Právě z důvodu nuceného přesídlení komunity nabývá v okrese Choma vnímání změn ve vztahu k půdě absolutně negativních hodnot. Oproti tomu respondenti ve vesnici Siankaba nezaznamenali v tomto ohledu žádné změny, a to až v 60 % případů.

Obdobné výstupy jako vnímání změn ve vztahu k půdě nabízí vztah k vodě. Znovu 100% negativní hodnocení změny spojené s PZI v případě Harmony Farm je dáno nuceným přesídlením a ztrátou přístupu k řece. Dle komunity zásoby vody neodpovídají ani z poloviny standardu předcházející lokace. Na rozdíl od komunity Harmony Farm vykazují respondenti ve vesnici Siankaba v 50 % případů pozitivní hodnocení změny ve vztahu k vodě.

Obrázek 30: Celkové vnímání změn ve vztahu k vodě (a ve spojitosti s PZI) v jejich komunitě

Zdroj: Zpracováno na základě dat z autorem provedeného terénního výzkumu

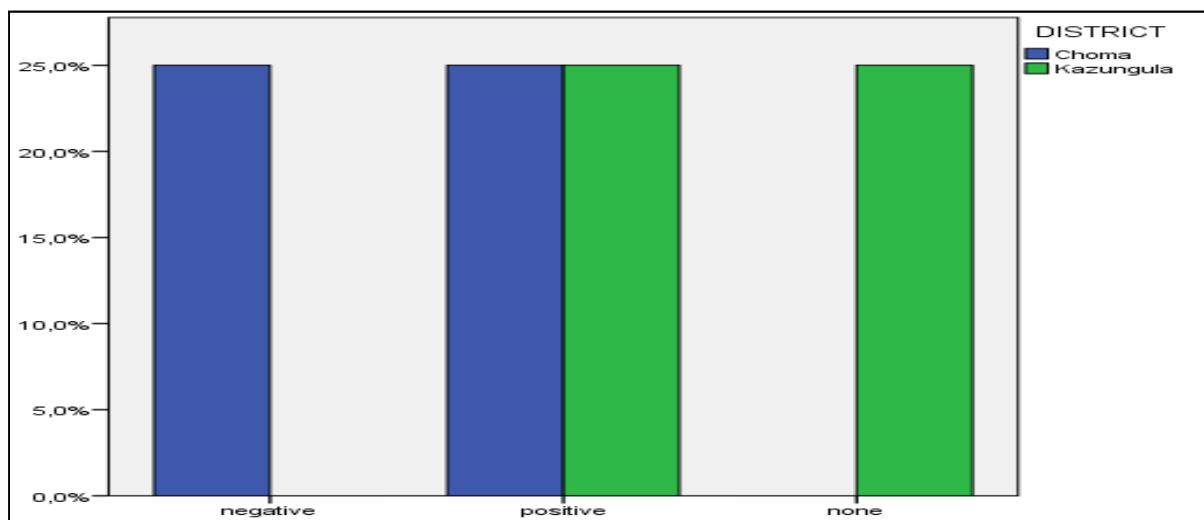

Obrázek 31: Celkové vnímání změn životního prostředí (a ve spojitosti s PZI) v jejich komunitě

Zdroj: Zpracováno na základě dat z autorem provedeného terénního výzkumu

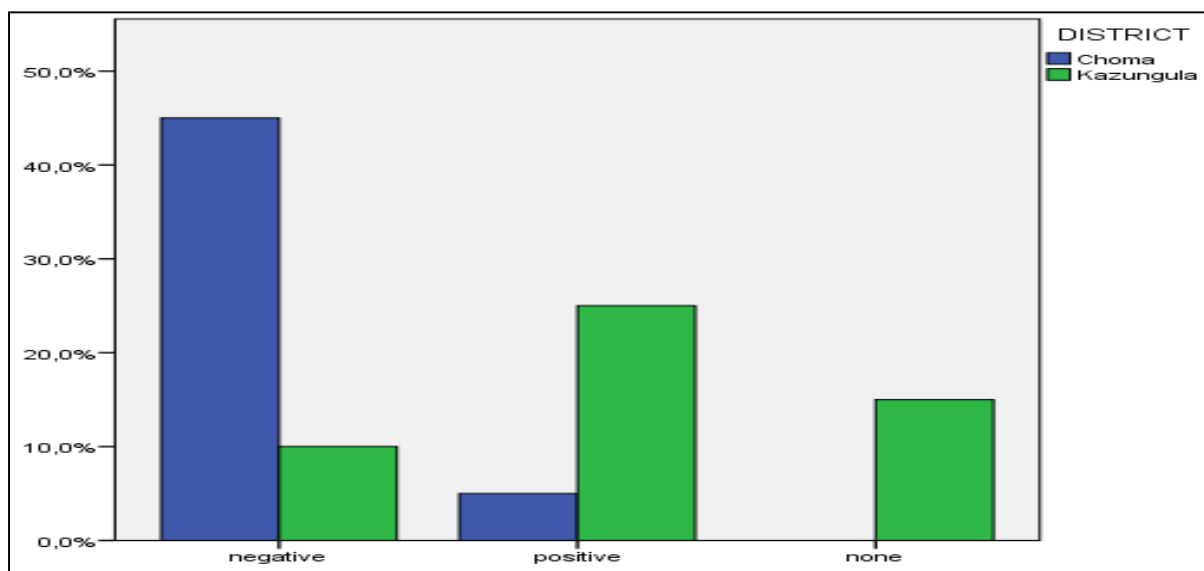
Dalším zkoumaným hlediskem bylo vnímání změn vůči životnímu prostředí obecně. Změny v komunitě Harmony Farm dosáhly opětovně 100% negativního hodnocení. Občané okresu Kazungula hodnotili investici z pohledu životního prostředí spíše jako přínosnou, a to ve 40 %, 30 % dotazovaných ji hodnotilo jako negativní a zbytek žádnou změnu nezaznamenal.

Přesně polovina respondentů Harmony Farm reflektovala stavbu kliniky a označila změnu ve vztahu ke zdravotní péči jako pozitivní, zbytek se opět vyjádřil negativně. Obdobně polovina komunity vesnice Siankaba vykázala pozitivní změny v tomto ohledu. Zbytek nezaznamenal změny žádné.

Obrázek 32: Celkové vnímání změn ve vztahu ke zdravotnímu stavu (a ve spojitosti s PZI) v jejich komunitě

Zdroj: Zpracováno na základě dat z autorem provedeného terénního výzkumu

Obrázek 33: Celkové vnímání společenských změn v komunitě (ve spojitosti s PZI)

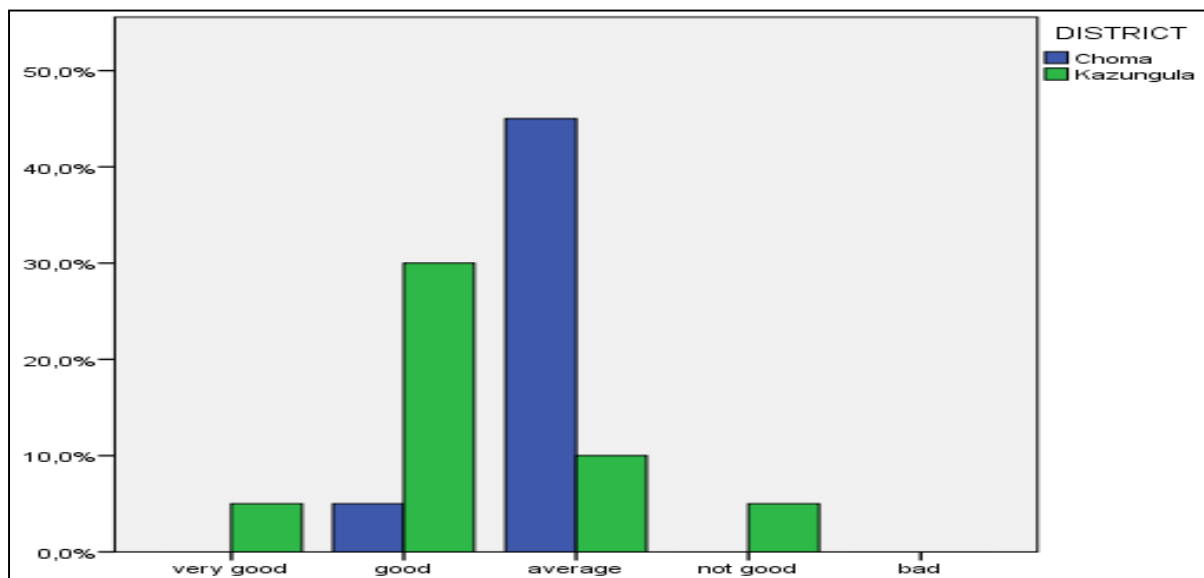
Zdroj: Zpracováno na základě dat z autorem provedeného terénního výzkumu

Vnímání společenských změn vně komunity opět poukázalo na negativní percepci v případě okresu Choma. Respondent, jenž se vyjádřil pozitivně, argumentoval semknutím komunity

v nejhorších možných časech. Vesnice Siankaba zaznamenala dle svých obyvatel jak pozitivní, tak negativní zkušenost. Pozitivně je vnímána zejména zaměstnanost komunity, argumentem pro negativní společenskou změnu bylo (zejména u respondentek) častější opíjení se mužů v místních barech.

Celkově můžeme prohlásit, že změny byly v případě Harmony Farm vnímány, až na výjimku ve zdravotním stavu, jednoznačně negativně. Nabízí se úvaha, nakolik je politika státu schopna dostatečně kompenzovat přesídlené komunity a v čí prospěch? V případě přesídlení komunity Siachoobe do lokace Harmony Farm považuje autor vládní kroky za jednoznačné a neoddiskutovatelné selhání, a to i navzdory vybudování kliniky.

Přes výše uvedené je z následujícího grafu patrné, že si obyvatelé Harmony Farm na současný stav zvykli a byli schopni se na něj adaptovat. Takřka 90 % dotazovaných hodnotilo svoji adaptaci v celém kontextu PZI jako průměrnou, zbylých 10 % jako dobrou. Oproti tomu 10 % respondentů ve vesnici Siankaba označilo svoji adaptaci za ne dobrou. Opět se jednalo o ženské respondentky, které se nebyly schopny smířit s novými volnočasovými aktivitami svých mužů. Nicméně 60 % dotazovaných hodnotilo svoji adaptaci jako dobrou, zejména díky nalezení zaměstnání na farmě Kalonga Estates.

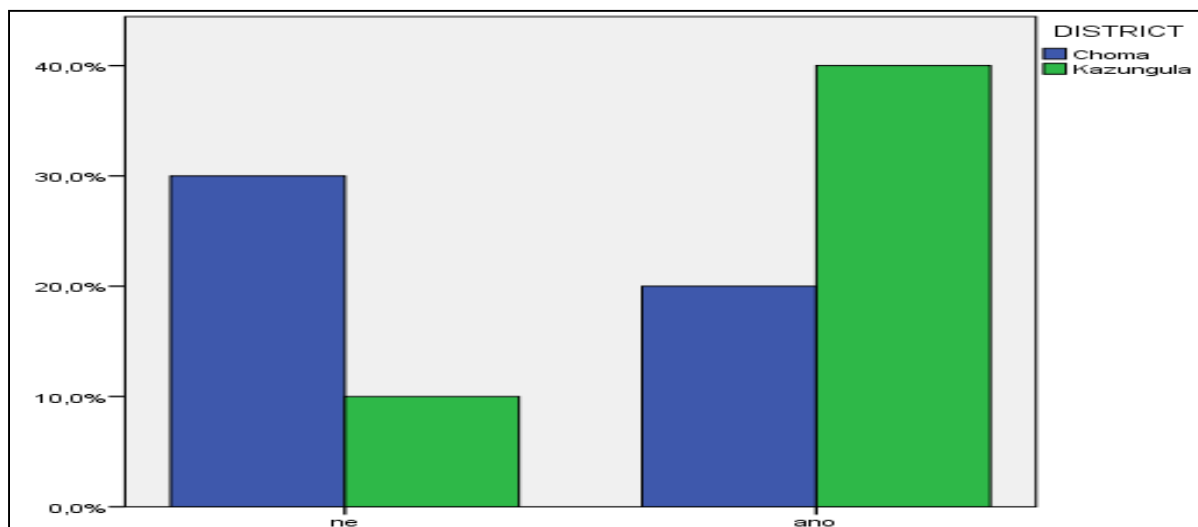

Obrázek 34: Vnímání adaptace na proběhnuvší změny (ve spojitosti s investicí do půdy) obyvateli komunit

Pozn.: very good = velmi dobrá, good = dobrá, average = průměrná, not good = ne dobrá, bad = špatná

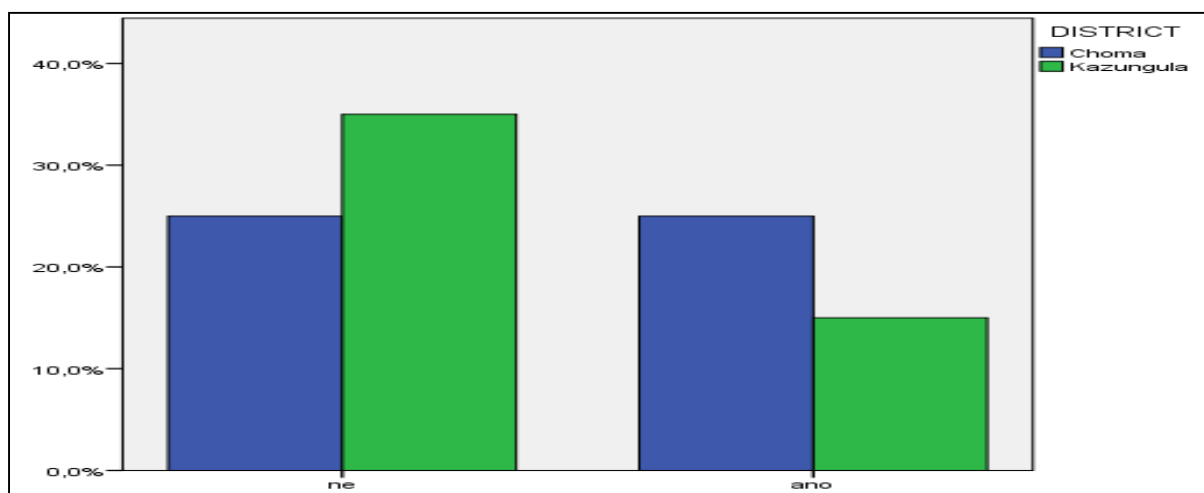
Zdroj: Zpracováno na základě dat z autorem provedeného terénního výzkumu

Ačkoliv právo na potraviny není přímo včleněno do zambijské ústavy, je Zambie povinná jej respektovat, chránit a naplňovat, a to na základě ratifikace mezinárodních smluv (viz podkapitola 4. 2). Výzkumník si kladl za cíl zjistit povědomí o právu na potraviny a o jejich třech základních složkách (dostupnost, přiměřenost a přístupnost) napříč zkoumanými komunitami (viz následující trojice grafů).

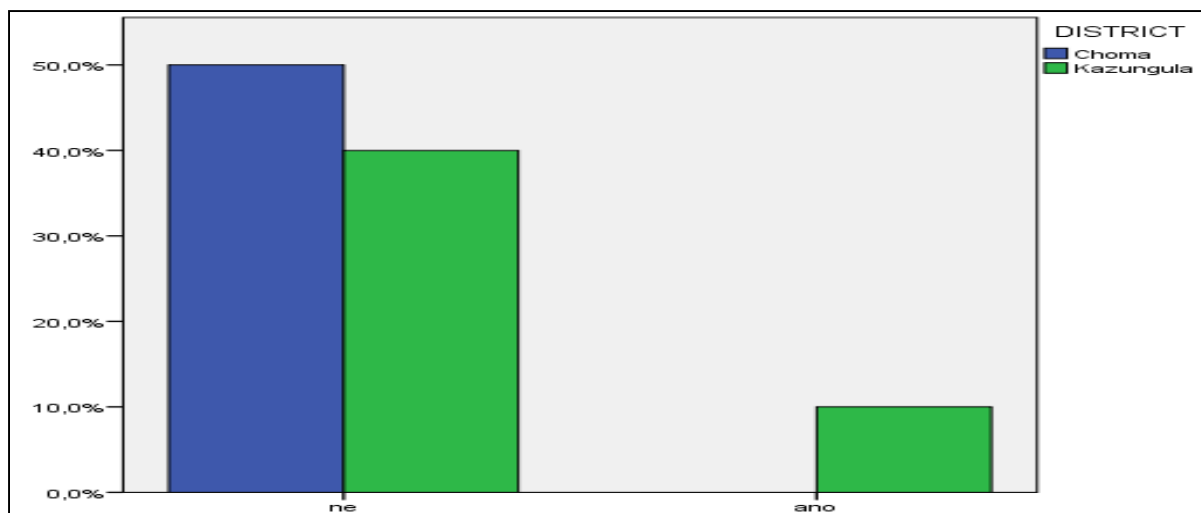
Obrázek 35: Povědomí o dimenzi dostupnosti

Zdroj: Zpracováno na základě dat z autorem provedeného terénního výzkumu

Obrázek 36: Povědomí o dimenzi přiměřenosti

Zdroj: Zpracováno na základě dat z autorem provedeného terénního výzkumu

Obrázek 37: Povědomí o dimenzi přístupnosti

Zdroj: Zpracováno na základě dat z autorem provedeného terénního výzkumu

Dimenze dostupnosti je mezi všemi respondenty rozpoznávána nejvíce. Až 80 % obyvatel Siankaby si je vědomo nutnosti udržitelnosti, ochrany životního prostředí a dlouhodobé dostupnosti potravin. Stejná dimenze je vyzdvižena také ve 40 % případů v okrese Choma, nicméně zbytek obyvatel si tuto dimenzi práva na potraviny neuvědomuje.

Dimenze přiměřenosti odkazuje na individuální stravovací potřeby, a to jak z hlediska kvality, tak z hlediska kvantity. Nadpoloviční většina všech respondentů si této dimenze není vůbec vědoma, v okrese Kazungula dosahuje tento podíl až 70 %.

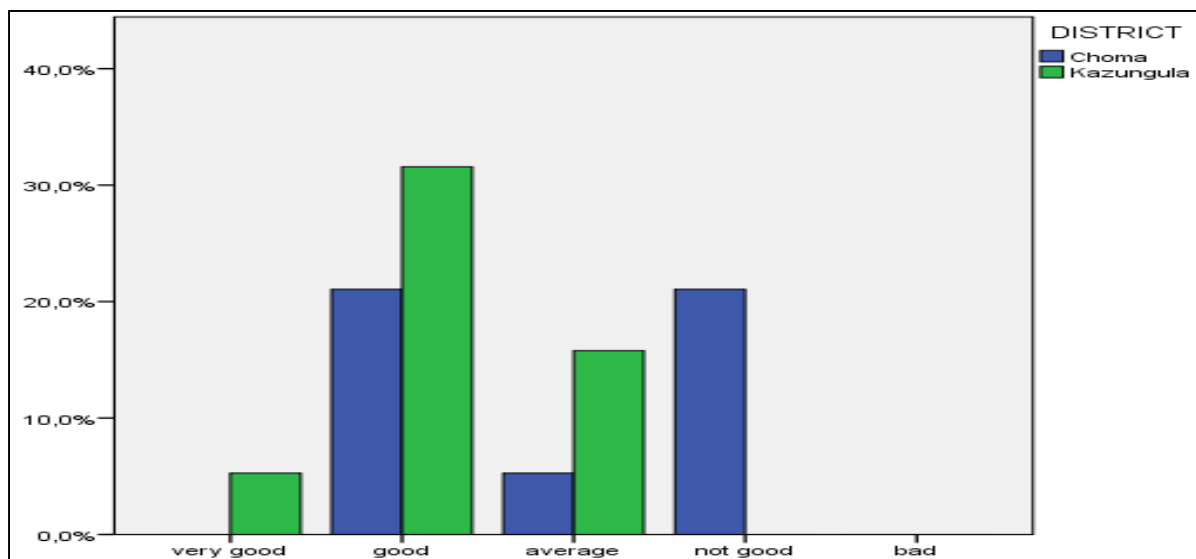
Poslední řešenou složkou práva na potraviny byla přístupnost akcentující jak fyzický, tak i ekonomický rozměr přístupu k potravinám. Na 90 % respondentů si této dimenze práva na potraviny není vědoma. Nicméně shoda panuje ve vnímání osob nejvíce zranitelných potravinovým nedostatkem (jmenováni byli staří nemohoucí lidé a děti).

Snad s výjimkou povědomí o dimenzi dostupnosti mezi občany okresu Kazungula nejsou obyvatelé komunit seznámeni s právy, která jsou obecně definována přístupem práva na potraviny. V návaznosti na tuto skutečnost by bylo mezi zemědělskými komunitami záhodno zvyšovat povědomí o těchto právech či lidských právech obecně. Ideálním subjektem pro zvyšování tohoto povědomí se jeví NGO se zkušenostmi v lidsko-právní edukaci. V tomto kontextu se nabízí otázky týkající se kompetencí komunit, potažmo jejich elit, ve znalosti a zejména prosazování lidsko-právních témat. Komunita vesnice Siachooobe se svých práv sice domáhala před Nejvyšším zambijským soudem, avšak vystupovala jako

strana žalovaná. Zcela jistě lze tedy konstatovat, že popud pro legislativní vyrovnání nepřišel z jejich strany. Celkovou problematiku povědomí o lidských právech mezi zemědělskými komunitami shrnul jeden z ministerských úředníků následovně:

„Oni (drobní zemědělci) nemají vůbec žádné ponětí o lidských právech (rozhovor se zást. Min. Zem., 2015).“

V Zambii je 73 kmenů, přičemž některé z nich mají ve svém čele více než jednoho náčelníka. Celkově se uvádí, že je v zemi okolo sta náčelníků. Status náčelníka se dědí z otce na syna a spolu s ním i významné rozhodovací pravomoci týkající se vývoje a změn v komunitě. Role náčelníka v procesu akvizice půdy je jednou z klíčových, je to právě on (zástupce komunity), který svým podpisem ztvrzuje pronájem či prodej půdy. Náčelník se tak často dostává pod nebývalý tlak ostatních aktérů akvizice. Náčelníci jsou investory finančně motivováni ve prospěch prodeje/pronájmu, přičemž investoři mohou dále slíbit nemalé investice do infrastruktury a celkového rozvoje komunity, aby podpořili „správnost“ volby. Náčelník pronájemem/prodejem půdy ztrácí svůj vliv, moc a respekt, neb půda již dále nepatří komunitě, ve které je hlavní autoritou. Nicméně je to právě finanční motivace, tedy volba vlastních zájmů před zájmy komunity, kvůli které je většina investic náčelníkem schválena. Zambijská vláda si je vědoma tlaku, kterému náčelníci čelí, a snaží se podporovat objektivitu jejich rozhodnutí měsíčním platem.

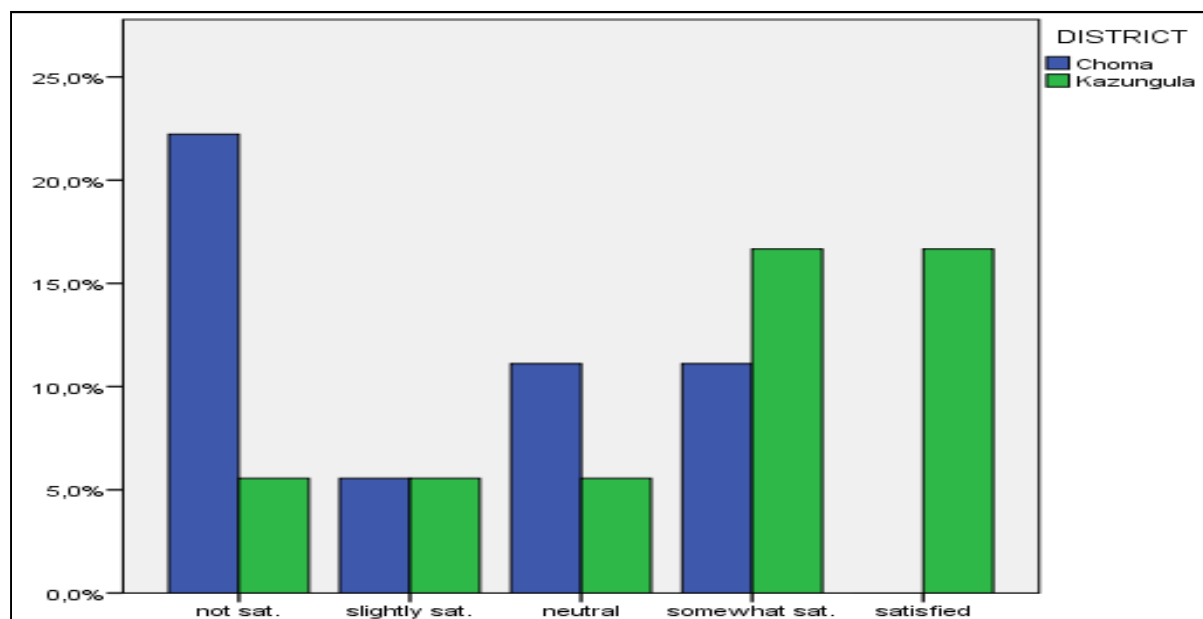

Obrázek 38: Hodnocení spokojenosti s náčelníkem obecně

Pozn.: very good = velmi dobrá, good = dobrá, average = průměrná, not good = ne dobrá, bad = špatná

Zdroj: Zpracováno na základě dat z autorem provedeného terénního výzkumu

Právě na spokojenost komunity s jejich náčelníkem a jeho pozemkovou politikou směřují poslední dvě otázky prezentované diplomové práce. Z prvního z grafu je patrné, že spokojenost s náčelníkem v případě okresu Choma nedosahuje extrémních hodnot. Těchto hodnot ovšem dosahuje hodnocení jeho pozemkové politiky, kdy téměř polovina dotazovaný není spokojena. Oproti tomu pozitivnější vnímání náčelníka nabízí výsledky z vesnice Siankaba.

Obrázek 39: Hodnocení pozemkové politiky náčelníka

Pozn.: not satisfied = nespokojenost, slightly satisfied = nepatrně spokojen, neutral = neutrální, somewhat satisfied = docela spokojen, satisfied = spokojen

Zdroj: Zpracováno na základě dat z autorem provedeného terénního výzkumu

8 Diskuse a závěr

Cílem a základním záměrem diplomové práce bylo *přispět k hlubšímu poznání kontextu a efektů přímých zahraničních investic do půdy v rozvojových zemích*. Z dílčích cílů práce vyplynuly následující poznatky.

Koncept potravinové bezpečnosti je hlouběji rozvíjen, diverzifikován a prohlubován od druhé poloviny 20. století. Autor se v textu zabýval vývojem tohoto konceptu a přístupy k jeho analýze, které formovaly jednotlivé dimenze potravinové bezpečnosti představené na Světovém potravinovém summitu v roce 1996. Těmito dimenzemi jsou dostupnost potravin, přístup k potravě, využití potravin a stabilita přístupu. Nástrojem komparace potravinové bezpečnosti napříč státy je index globální potravinové bezpečnosti.

V rámci probíhající debaty byl v průběhu let stále častěji akcentován lidsko-právní přístup k potravinové bezpečnosti a zformován koncept práva na potraviny. Právo na potraviny chrání práva všech lidí tak, aby mohli žít důstojně, netrpěli hladem, podvýživou či nedostatkem potravin obecně. Stežejními složkami daného práva jsou dostupnost, přiměřenost a přístupnost. Státy se podpisem představených smluv zavazují k respektování, ochraně a naplňování práva na potraviny.

V kapitole věnované přímým zahraničním investicím do zemědělství byly představeny jednotlivé typy PZI. Srovnání objemu PZI v rozvojových a rozvinutých zemích bylo v roce 2012 poprvé ve prospěch skupiny rozvojových států. Celosvětově nejvíce investují USA, Německo a Velká Británie. Mezi lety 1996 až 2012 vzrostl příliv zahraničních investic do subsaharské Afriky z 6,3 mld. USD na 50 mld. USD, přesto se jedná o pouze 7 % z celkového objemu PZI v rozvojových zemích. Nicméně byl zaznamenán každoroční nárůst objemu PZI v Africe. Přímé zahraniční investice do půdy v Africe byly znovu nastartovány potravinovou krizí let 2007 a 2008. Odhady udávají, že mezi roky 2001-2011 byla v Africe investorům prodána/pronajata půda o celkové rozloze přesahující 40 mil. ha.

První výzkumnou otázku si autor položil následovně:

Je Zambie cílem přímých zahraničních investic do půdy?

Přičemž hypotézou této výzkumné otázky bylo:

Společně s procesem přeměny velkých ploch půdy na produkční oblasti plodin využívaných k produkci zemědělských komodit pro potravinářské či nepotravinářské využití (a ve spojitosti s přímými zahraničními investicemi) lze pozorovat i nárůst agrárně zahraničního exportu.

Na základě provedené analýzy tuto otázku autor zodpověděl následovně. Zambie je neoddiskutovatelně jednou z cílových zemí přímých zahraničních investic. Tento fakt dokládá téměř dvojnásobný nárůst jejich objemu mezi lety 2007 až 2013. Největšími investory v Zambii jsou Čína, Švýcarsko a Demokratická republika Kongo. Databáze Land Matrix uveřejnila seznam 21 investičních projektů do půdy v Zambii o průměrné rozloze 16 724 ha, přičemž v těchto případech investoři pocházejí nejčastěji z Jihoafrické republiky, Velké Británie a Zimbabwe. Přesné určení objemu investičních prostředků jednotlivých projektů je díky netransparentnosti akvizic takřka nemožné, přesto lze dle počátečních proklamací investorů uvažovat v desítkách až stovkách milionů USD. Autor předepisuje, že přímých zahraničních investic do půdy je daleko více, než nabízí databáze Land Matrix. Nemůžeme tedy přesně kvantifikovat, jaký podíl na zemědělské půdě a na výstupu odvětví tyto projekty mají. Obecně lze předpokládat, že nejčastěji je produkce zemědělských komodit (potravinářských či nepotravinářských) zahraničních investorů zaměřena na export. Tuto skutečnost reflektuje obchodní bilance agrárního obchodu Zambie, která od roku 2004 dosahuje přebytku. V roce 2011 se tato bilance zdvojnásobila oproti roku 2004. S nárůstem přímých zahraničních investic lze s určitým zpožděním pozorovat i nárůst exportu zemědělských komodit a potravin.

V práci nebylo podrobněji analyzováno, do jaké míry mohou tyto investice přispět k potravinové bezpečnosti Zambie, nicméně podíl podvyživených (poprvé v roce 2008) vykazuje klesající trend, přičemž jednou z možných příčin byl právě nárůst objemu PZI v předcházejících letech, tím pádem formování nabídkové strany agrárního sektoru v Zambii. Daný vývoj dokládá zlepšení potravinové bezpečnosti obyvatel Zambie po roce 2008, avšak data z indexu globální potravinové bezpečnosti dokládají, že zde stále existuje velký prostor ke zlepšení.

Druhá výzkumná otázka zněla:

Jedná se v případě přímých zahraničních investic do půdy ve vybraných případech v Zambii o fenomén záboru půdy, nebo o rozvojovou příležitost?

Hypotéza této otázky byla postavena následovně:

PZI do půdy vedou k vytlačení místních zemědělských výrobců pryč z ploch, které jimi byly po generace obdělávány, a tím pádem i k porušení jejich práva na potraviny.

Na základě šetření provedeného v komunitách odpověděl autor následujícím způsobem. První lokalitou terénního výzkumu byla lokalita investice společnosti EmVest Kalonga Estates vzdálená 40 kilometrů od Livingstonu v okrese Kazungula. Společnost aktuálně spravuje pozemky o rozloze 3 250 ha a má 120 zaměstnanců z okolních vesnic. Právě v jedné z těchto vesnic Siankaby prováděl autor svůj výzkum. Bylo vysledováno několik pozitivních efektů investic signalizujících variantu rozvojové příležitosti (podpora infrastruktury, vytvoření celé řady nových pracovních míst pro komunitu, financování výstavby místní školy). Investor v minulosti neporušil ani dnes neporušuje práva místních zemědělských výrobců, naopak jeho příchodem se zvýšila životní úroveň obyvatelstva. Můžeme tedy konstatovat, že případová studie „Kazungula“ je rozvojovou příležitostí.

Druhou výzkumníkem navštívenou lokací byla Harmony Farm v okrese Choma. Komunita byla kvůli investici přesunuta do méně úrodné lokality, která neodpovídá standardům lokace minulé. Samotné přesídlení bylo charakteristické porušováním lidských práv jednotlivců, včetně práva na potraviny. Tento fakt je prokázán potravinovým nedostatkem plynoucím z proběhnuvších incidentů (zkosení úrody, pobití dobytka). Případová studie „Choma“ splňuje všechny rysy tzv. land grabbingu (dle typologie Hallové Typ C), tudíž ji autor označuje za zábor půdy.

Na základě provedeného šetření v obou vybraných komunitách lze konstatovat, že komunita obývající prostor přímé zahraniční investice má jen minimální vliv na to, zda se bude jednat o land grabbing, či rozvojovou příležitost. Uvažujeme-li tři podstatné stakeholdery v procesu PZI (investor, stát a komunita), jeví se investor jako nejvýznamnější aktér, který ovlivňuje a de facto řídí celý proces. Povaha investic přitom obecně vykazuje vysoký stupeň heterogenity v jednání aktérů (viz případové studie), je tedy otázkou, do jaké míry můžeme dané závěry generalizovat a zřejmě bude nutné prohloubit poznání jednotlivých investic, jejich průběhu a výsledku.

Na základě své vlastní zkušenosti považuje autor za stěžejní klást důraz na zvyšování povědomí o právech na potraviny, jejich nástrojích a schopnostech, o tom, jak je prosazovat a vynucovat, zejména na úrovni jednotlivých komunit. Z hlediska tvůrců politik je nutné

implementovat všechny dimenze potravinové bezpečnosti, a to za co nejširší a nejtransparentnější participace zainteresovaných aktérů. Tvůrci politik musí předvídat efekty přímých zahraničních politik na regiony a komunity v nich žijící, přičemž by potravinová bezpečnost měla být jedním z prioritních cílů.

Na základě provedeného výzkumu se ukázalo, že přímé zahraniční investice do půdy dokážou v případě Zambie být jak příležitostí, tak rizikem. Potravinová bezpečnost musí být bezpodmínečně akcentována se znalostí současného fungování systému výroby potravin na bázi agrobiznisu, který z cíle řešení potravinové bezpečnosti činí mnohem komplexnější problém, než tomu bylo v minulosti.

9 Přehled literárních zdrojů

1. ANSEEUW, W.; M., BOCHE, T., BREU; M., GIGER; J., LAY; P., MESSERLI; K. NOLTE: *Transnational Land Deals for Agriculture in the Global South: Analytical Report based on the Land Matrix Database*. CDE/CIRAD/GIGA, Bern/Montpellier/Hamburg, 2012.
2. BLAIKIE, N.W.H.: A Critique of the Use of Triangulation in Social Research. *Quality & Quantity*, Číslo 25. s. 115-136, 1991.
3. BROWN, T.: Contestation, Confusion and Corruption: Market-based Land Reform in Zambia. *In Competing Jurisdictions: Settling Land Claims in Africa*, eds. S. Evers, M. Spierenbug a H. Wells, s. 79-108, Brill, Boston, 2005.
4. COTULA L., S. VERMEULEN, R. LEONARD, J. KEELEY: *Land grab o development opportunity? Agricultural investment and international land deals in Africa*. IIED/FAO/IFAD. London/Rome. 2009.
5. CURTIS, P. K.: *Famine Household Coping Strategies: Their Usefulness for Understanding Household Response to Armed Conflict*. Refugee Studies Centre, Oxford, 1993.
6. CHAMBERS, R.: *Rural Development: Putting the Last First*. Longman, New York, 1983.
7. De WALL, A.: Emergency food security in Western Sudan: what is it for? in (S. Maxwell, eds), *To Cure all Hunger: Food Policy and Food Security in Sudan*. Intermediate Technology, London, 1991.
8. DEININGER, K. W. a D. BYERLEE: *Rising Global Interest in Farmland: Can It Yield Sustainable and Equitable Benefits*. WB, Washington D.C. 2011.
9. DENZIN, N.K.: *The research act: A theoretical introduction to sociological methods*. McGraw-Hill, New York, 1978.
10. DIAZ-BONILLA, E. a S., E. FRANDBSEN: *WTO Negotiations and Agricultural Trade Liberalization: the Effect of Developed Countries Policies on Developing Countries*, Wallingford, 2006.
11. DREZE J. a A. SEN, *Hunger and Public Action*. Oxford University Press, Oxford, 1989.
12. FAO: *World food security: a reappraisal of the concepts and approaches*. Director-General's Report, Rome, 1983.

13. FRANKENBERGER, T. R.: Indicators and Data Collection Methods for Assessing Household Food Security. In: Maxwell, S., Frankenberger, T.R. (Eds.), *Household Food Security: Concepts, Indicators, Measurements*. A Technical Review. UNICEF and IFAD, New York and Rome, s. 73–13, 1992.
14. GEARY, K.: *'Our Land, Our Lives': Time out on the global land rush*. Oxfam Briefing Note, Oxford: Oxfam International, 2012.
15. GIBSON, M.: *The Feeding of Nations: Re-defining Food Security for the 21st Century*. Boca Raton, FL. 2012.
16. GOLAFSHANI, N.: *Understanding Reliability and Validity in Qualitative Research*, The Qualitative Report, University of Toronto, Ontario, 2003.
17. GRIFFIN, K. a A. R. KHAN: *Poverty and Landlessness in Rural Asia*. ILO, Geneva, 1977.
18. HALL, R.: Land Grabbing in Southern Africa: The Many Faces of the Investor Rush. *Review of African Political Economy* 38(128): 193-214, 2011.
19. HELPMAN, E., A Simple Theory of International Trade with Multinational Corporations. *Journal of Political Economy*, vol. 92 (1), s. 451-471, 1984.
20. HENDL, J.: Metodologická triangulace v empirickém výzkumu. *Kinantropologie 1*. Číslo 2. s. 75-88, 1997.
21. HESTER, R., E. a R., M. HARRISON: *Soils and Food Security*, Cambridge, 2012.
22. HODDINOTT J. a J. YOHANNES: *Dietary Diversity as a Food Security Indicator*. Food and Nutrition Assistance. 2002.
23. FCND: *Discussion Paper 136*. IFPRI, Washington, 2002.
24. HUDDLESTONE, B.: *FAO's Overall Approach and Methodology for Formulating National Food Security Programmes in Developing Countries*. IDS Bulletin 21, 3, 1990.
25. MALTHUS, R. T. *An Essay on the Principle of Population*. Londýn (nové vydání 1998), 1798.
26. McKEON, N.: *The United Nations and Civil Society: Legitimizing Global Governance – Whose Voice?* Londýn, 2009.
27. McKEON, N.: *Globální potravinová bezpečnost: Bilance čtyř let od vypuknutí "potravinové krize"*. Heinrich-Böll-Stiftung: Berlin, 2011.
28. MECHLEM, K.: "Food Security and the Right to Food in the Discourse of the United Nations". *European Law Journal*, roč. 10, č. 5, Oxford, 2004.

29. MULVANEY, P.: "Food Sovereignty Comes of Age", *Food Ethics*, roč. 2, č. 3, podzim 2007, 2007.
30. MUJENJA, F., C. WONANI: *Long-term Outcomes of Agricultural Investments: Lessons from Zambia*. IIED, United Kingdom, 2012.
31. NOLTE, K.: *Large-scale Agricultural Investments Under Poor Land Governance Systems: Actors and Institutions in the Case of Zambia*. GIGA Working Papers, No. 221, 2013.
32. OSHAUG, A.: The Composite Concept of Food Security, in W.B. Eide, a kol., eds, *Introducing Nutritional Considerations into Rural Development Programmes with Focus on Agriculture: A Theoretical Contribution, Development of Methodology for the Evaluation of Nutritional Impact of Development Programmes*. Report No. 1, Institute of Nutrition Research, University of Oslo, 1985.
33. OSMANI S.: The Entitlement Approach to Famine: An Assessment. In: Basu, K., Pattanaik, P., Suzumura, K. (Eds.), *Choice, Welfare and Development*. Oxford University Press, Oxford (Chapter 12), 1995.
34. OSN: *Report of the World Food Conference*. Rome, New York 1975.
35. PALMER R.: *Land in Zambia. Zambian Land and Labour Studies*. National Archives Occasional Paper No. 2., Lusaka, s. 56-66, 1973.
36. REUTLINGER, S.: *Malnutrition: A Poverty or a Food Problem?* World Dev. 5 (8), s. 715–724, 1977.
37. SEN, A. K.: *Ingredients of Famine Analysis: Availability and Entitlements*. Q. J. Econ. 96 (3), s. 433–464, 1981.
38. SIBRIAN, R.: *Driving Food Security Information from National Household Budget Survey*. FAO, Roma, 2008.
39. SMALLER, C. a H. MANN.: *Thirst for Distant Lands: Foreign Investment in Agricultural Land and Water*. IISD, 2009.
40. SRHOLEC, M.: *Přímé zahraniční investice v České republice. Teorie a praxe v mezinárodním srovnání*, Linde, Praha, 2004.
41. STEWART, F.: *Basic Needs in Developing Countries*. Johns Hopkins University Press, Baltimore, M.D., 1985.
42. STREETEN, P.: *First Things First*. Oxford University Press for the World Bank, Oxford, 1981.
43. UNITED NATIONS GENERAL ASSEMBLY: *Universal Declaration on Human Rights*, Res. 217, 1948.

44. UNRUH, J., L. CLIGGER, R. HAY: *Migrant Land Rights Reception and 'Clearing to Claim' in Sub-Saharan Africa: A Deforestation Example from Southern Zambia*. Natural Resources Forum, 29, s. 190–198. 2005.
45. VAŠÁK, K.: *Les Différentes Catégories des Droits de l'homme, Les Dimensions Universelles des Droits de l'Homme*. Brussels, 1990.
46. VON BRAUN, J. a R. MEINZEN-DICK: „Land Grabbing“ by Foreign Investors in Developing Countries: Risk and Opportunities, IFPRI, 2009.
47. WORLD BANK: *Poverty and Hunger: Issues and Options for Food Security in Developing Countries*. World Bank Policy Study, Washington, DC, 1986.
48. WORLD BANK: *Rising global interest in farmland: can it yield sustainable and equitable benefits?* Washington, DC: World Bank, 2011.
49. WEIS, T.: *The Global Food Economy. The Battle for the Future of Farming*, Londýn, 2007.
50. WOKOUN, R., TVRDOŇ, J. a kol.: *Přímé zahraniční investice a regionální rozvoj*. Praha: Oeconomica, 2010.

Internetové zdroje a jiné

1. ADAMS, M.: *Land Tenure Policy and Practice in Zambia: Issues relating to the Development of the Agriculture Sector* [online]. Mokoro, 2003. [Cit. 2015-04-15] http://www.oxfam.org.uk/resources/learning/landrights/downloads/zambia_land_tenure_policy_and_practice_adams.pdf.
2. AFRICAN DEVELOPMENT BANK GROUP: *Zambia Economic Outlook* [online]. 2015 [Cit. 2015-05-13] <http://www.afdb.org/en/countries/southern-africa/zambia/zambia-economic-outlook/>.
3. AREGHEORE, M.: *Country Pasture/Forage Resourc Profile Zambia* [online]. FAO, 2014. [Cit. 2015-04-25] <http://www.fao.org/ag/AGP/agpc/doc/Counprof/zambia/zambia.htm>.
4. BORRAS, S. a J. FRANCO: *Towards a Broader View of the Politics of Global Land Grab: Rethinking Land Issues, Reframing Resistance* [online]. ICAS Working Paper Series No. 001. Initiatives in Critical Agrarian Studies (ICAS). The Hague: International Institute of Social Studies (ISS), 2010. [Cit. 2015-04-23] <http://www.iss.nl/icas/>.

5. BURCHI F. a P. De MURO: From Food Availability to Nutritional Capabilities: Advancing Food Security Analysis In: *Food Policy* [online]. Elsevier, 2015. [Cit. 2015-04-23] <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0306919215000354>.
6. BURKE W.J.; T. S. JAYNE; N. J. SITKO: Can't he FISP More Effectively Achieve Food Production and Poverty Reduction Goals? [online]. 2012. [Cit. 2015-04-25] http://fsg.afre.msu.edu/zambia/ps_51.pdf.
7. BUSINESSINFO: *Zambie: zahraniční obchod země* [online]. 2013. [Cit. 2015-04-25] <http://www.businessinfo.cz/cs/clanky/zambie-zahranicni-obchod-zeme-18450.html>.
8. CANDEL, Jeroen J.L.: Disentangling the Consensus Frame of Food Security: The Case of the EU Common Agricultural Policy Reform Debate. In: *Food Policy* [online]. Elsevier, 2014. [Cit. 2015-04-25] <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S030691921300153X>.
9. CESCR: *General Comment 12* [online]. 1999. [Cit. 2015-04-25] <http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/0/3d02758c707031d58025677f003b73b9>
10. CHILESHE, R. A.: *Land Tenure and Rural Livelihoods in Zambia: Case Studies of Kamena and St. Joseph*. PhD diss., University of Western Cape [online]. 2005. [Cit. 2015-04-25] http://fsg.afre.msu.edu/zambia/resources/Chileshe_r_a_PhD_Thesis_Zambia_Customary_Land_issues.pdf.
11. CHISALA, V. a kol.: *Economic Policies for Growth, Employment, and Poverty Reduction: A Case Study of Zambia* [online] UNDP, 2006. [Cit. 2015-04-15] http://www.fanrpan.org/documents/d00397/Economic_policies_Zambia_UNDP_complete.pdf.
12. ČNB: *Přímé zahraniční investice* [online]. 2003. [Cit. 2015-04-25] http://www.cnb.cz/cs/statistika/platebni_bilance_stat/publikace_pb/pzi/PZI_2001_CZ.PDF.
13. De SCHUTTER, O.: *Right to Food* [online]. 2011. [Cit. 2015-04-25] <http://www.srfood.org/en/right-to-food>.
14. DICKEN, F.: *Global Shift* [online]. 2011. [Cit. 2015-04-25] <http://iss.ecnu.edu.cn/library/Global%20Shift%202011.pdf>.
15. EMVEST: Social Responsible Investment - making a difference [online]. 2012. [Cit. 2015-04-25] [online]. 2011. http://emvest.com/about_us_social_responsible_investment.html.

16. FAO: *Voluntary Guidelines to Support the Progressive Realization of the Right to Adequate Food in the Context of National Food Security* [online]. 2004. [Cit. 2015-05-15] <http://www.fao.org/docrep/009/y7937e/y7937e00.htm>.
17. FAO: *Right to Food Curriculum outline* [online]. 2009. [Cit. 2015-05-15] http://www.fao.org/fileadmin/templates/righttofood/documents/RTF_publications/EN/4_toolbox_Curriculum_outline.pdf.
18. FAO: *Zambia: Soaring Food Prices – Country Action Plan* [online]. ISFP, 2009. [Cit. 2015-04-25] http://www.fao.org/fileadmin/user_upload/ISFP/Zambia_Final_Draft.pdf.
19. FAO: *Trends and impacts of foreign investment in developing country agriculture Plan* [online]. 2013. [Cit. 2015-05-15] http://www.fao.org/fileadmin/templates/est/INTERNATIONAL-TRADE/FDIs/Trends_publication_12_November_2012.pdf.
20. FAO: *The State of Food Insecurity in the World* [online] 2014. [Cit. 2015-04-22] <http://www.fao.org/3/a-i4030e.pdf>.
21. FAO: *Country profile* [online] 2015. [Cit. 2015-04-22] <http://faostat.fao.org/site/666/default.aspx>.
22. FÁREK, J.: *Ekonomická globalizace a přímé zahraniční investování* [online] *Mezinárodní politika*, 2005. [Cit. 2015-04-22] <http://www.dokumenty-iir.cz/MP/MPArchive/2005/MP052005.pdf>.
23. FARMLANDGRAB: *Dakar Declaration Against Water and Land Grabbing* [online] 2015. [Cit. 2015-04-22] <http://farmlandgrab.org/24085>.
24. FORS: *Lidská práva v kontextu zahraniční rozvojové spolupráce* [online] MZVČR, 2011 [Cit. 2015-04-22] http://fors.cz/user_files/dokumenty/fors_studie_lp.pdf.
25. FRANZ, M. a P. MULLER: *Foreign Direct Investment in Agri-Food Networks in India and Sub-Saharan Africa* [online]. 2014. [Cit. 2015-04-25] http://www.misereor.org/fileadmin/redaktion/Foreign_Direct_Investment_in_Agri-Food_Networks_in_India_and_Sub-Saharan_Africa.pdf.
26. GFSI: *User Guide for the Global Food Security Index: Understanding the Index and Leveraging it for Your Work* [online]. 2014. [Cit. 2015-04-25] <http://foodsecurityindex.eiu.com/>.
27. GFSI: *Global Food Security Index* [online]. 2015. [Cit. 2015-04-25] <http://foodsecurityindex.eiu.com/>.
28. GLOBALEDGE: *Zambia Country Profile* [online]. 2015 [Cit. 2015-04-16] <http://globaledge.msu.edu/countries/zambia/>.

29. GRAIN: *Landgrab for Food and Financial Security* [online]. 2008 [Cit. 2015-04-16] <http://www.grain.org/article/entries/93-seized-the-2008-landgrab-for-food-and-financial-security>.
30. HANSUNGULE, M., P. FEENEY, R. PALMER: *Report on Land Tenure Insecurity on the Zambian Copperbelt* [online]. Oxfam, 2015. [Cit. 2015-04-25] http://www.oxfam.org.uk/resources/learning/landrights/downloads/full1998_landtenureinsecurityreport.pdf.
31. IISD: *Making Investment Work for Africa: What role for parliamentarians?* [online]. 2011. [Cit. 2015-04-25] http://www.iisd.org/pdf/2011/making_investment_work_africa_en.pdf.
32. KNUTH, L. a M. Vidar: *Constitutional and Legal Protection of the Right to Food arend the World* [online]. 2011, FAO, Roma [Cit. 2015-04-25] <http://www.webcitation.org/69IfZvFdH>.
33. Van LOENEN, B. : *Land Tenure in Zambia* [online]. ZLA, Lusaka, 2002 [Cit. 2015-04-25] <http://zla.websitedesign.co.zm/media/spatialmappingzambia.pdf>.
34. LAND MATRIX: *The Online Public Database on Land Deals* [online]. 2015 [Cit. 2015-04-25] <http://landmatrix.org/en/>.
35. MACHINA, H.: *Women's Land Right in Zambia: Policy Provisions, Legal Framework and Constraints* [online]. ZLA, Lusaka, 2002 [Cit. 2015-04-25] http://zla.websitedesign.co.zm/media/zla_womenandlandpaper.pdf.
36. MacMILLAN, T.: *Power in the Food System: Understanding Trends and Improving Accountability* [online]. 2005 [Cit. 2015-04-25] <http://www.foodethicscouncil.org/files/foodgovreport.pdf>.
37. MAXWELL, S.: *Food Security: A Post-modern Perspective*. In: *Food Policy* [online]. 1996 [Cit. 2015-04-25] <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/0306919295000747>.
38. MWICHE, K.: *Land administration in Zambia: The Need for an Effective Customary Land Administration* [online]. 2013. [Cit. 2015-04-24] http://www.academia.edu/7786913/LAND_ADMINISTRATION_IN_ZAMBIA_THE_NEED_FOR_AN_EFFECTIVE_CUSTOMARY_LAND_ADMINISTRATION?login=&email_was_taken=true.
39. NYONDO, L.: *Nansanga Farm Block: Will Benefits Outweigh Risks?* [online]. Zambia daily mail, 2009. [Cit. 2015-04-25] <http://www.daily-mail.co.zm/media/news/viewnews.cgi?category=19&id=1234776088>.

40. NYÉLENI: *Forum for Food Sovereignty* [online]. 2007. [Cit. 2015-04-25] <http://www.foei.org>.
41. OAKLAND INSTITUTE: *Understanding Land Investment Deals in Zambia* [online]. 2011. [Cit. 2015-04-25] www.oaklandinstitute.org.
42. OXFAM: *Growing Better Future* [online]. 2011. [Cit. 2015-04-25] https://www.oxfam.org/sites/www.oxfam.org/files/file_attachments/cr-growing-better-future-170611-en_0.pdf.
43. PAYNE, S.: *Land Investment Expo* [online]. 2012. [Cit. 2015-04-25] <https://www.youtube.com/watch?v=9BoCwc9W0s8>.
44. RIGHT TO FOOD: *What Is Right to Food?* [online]. 2012. [Cit. 2015-04-23] <http://www.righttofood.org/work-of-jean-ziegler-at-the-un/what-is-the-right-to-food/>.
45. RIGHT TO FOOD AND NUTRITION WATCH: *A Case Study Report on Zambia* [online]. 2010. [Cit. 2015-04-25] http://www.rtfn-watch.org/uploads/media/Case_Study_Report_on_Zambia.pdf.
46. RIGHT TO FOOD AND NUTRITION WATCH: *Alternatives and Resistance to Policies that Generate Hunger* [online] 2013 [Cit. 2015-04-25] http://www.rtfn-watch.org/fileadmin/media/rtfn-watch.org/ENGLISH/pdf/Watch_2013/Watch_2013_PDFs/Watch_2013_eng_WEB_final.pdf.
47. ROZHOVOR S AUTORITOU KOMUNITY CHOMA – EDWARDEM MUDENDOU, 8. 4. 2015.
48. ROZHOVOR S PROVINČNÍMI ZÁSTUPCI MINISTERSTVA ZEMĚDĚLSTVÍ V CHOMĚ, 23. 3. 2015.
49. ROZHOVOR S PROVOZNÍM MANAŽEREM EMVEST KALONGA ESTATES V SIANKABĚ, 4. 4. 2015.
50. ROZHOVOR SE ZÁSTUPCEM MINISTERSTVA ZEMĚDĚLSTVÍ V LUSACE, 20. 3. 2015.
51. STARR, E.: *Rethinking Investment Dynamics: An Alternative Framework of the Global Land Rush* [online]. 2013. [Cit. 2015-04-25] http://www.yale.edu/agrarianstudies/foodsovereignty/pprs/78_Starr_2013.pdf.
52. THE WORLD FACTBOOK: *Stock of FDI* [online]. 2015. [Cit. 2015-04-25] <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2199rank.html>.
53. THE WORLD FACTBOOK: *Zambia* [online]. 2015. [Cit. 2015-04-25] <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/za.html>.

54. THURLOW, J.: *Agricultural Growth and Investment Options for Poverty Reduction in Zambia* [online]. IFPRI, 2008. [Cit. 2015-04-15] http://www.fanrpan.org/documents/d00586/Agric_Growth_Zambia_Sept2008.pdf.
55. TRADE ECONOMICS: *Zambia* [online]. 2015. [Cit. 2015-04-15] <http://www.tradingeconomics.com/zambia/indicators>.
56. TRANSPARENCY INTERNATIONAL: *Corruption perception index* [online]. IFPRI, 2014. [Cit. 2015-04-15] <http://www.transparency.org/cpi2013/results/>.
57. UN: *Convention on the Rights of Persons with Disabilities* [online]. 2006 [Cit. 2015-05-15] https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=iv-15&chapter=4&lang=en.
58. UN: *ICESCR* [online]. 1966. [Cit. 2015-05-15] <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CESCR.aspx>.
59. UN: *CEDAW* [online]. 1973. [Cit. 2015-05-15] <http://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/cedaw.pdf>.
60. UN: *CRC* [online]. 1989. [Cit. 2015-05-15] https://treaties.un.org/pages/viewdetails.aspx?src=treaty&mtdsg_no=iv-11&chapter=4&lang=en.
61. UNAIDS: *Zambia 2010 Country Progress Report* [online]. 2011. [Cit. 2015-04-15] http://www.nationmaster.com/graph/eco_inc_dis_ric_10-economy-income-distribution-richest-10.
62. UNCTAD: *Zambia* [online]. 2014. [Cit. 2015-04-25] <http://unctadstat.unctad.org/CountryProfile/894/en894GeneralProfile.html>.
63. USDS: *Trafficking in Persons Report* [online] 2008 [Cit. 2015-05-02] <http://www.state.gov/g/tip/rls/tiprpt/2008/105389.html>.
64. VIDAL J. a C. PROVOST: *US Universities in Africa 'land grab'* [online]. 2011. [Cit. 2015-05-01] <http://www.theguardian.com/world/2011/jun/08/us-universities-africa-land-grab>.
65. WORLD BANK: *Africa Agribusiness Report 2013* [online]. 2013. [Cit. 2015-05-01] <http://siteresources.worldbank.org/INTAFRICA/Resources/africa-agribusiness-report-2013.pdf>.
66. WORLD BANK: *Country Profile Zambia* [online]. 2015. [Cit. 2015-05-01] <http://databank.worldbank.org/data/views/reports/tableview.aspx>.
67. WORLD BANK: *Zambia: Poverty headcount ratio at \$5 a day (PPP) (% of population)* [online]. 2015. [Cit. 2015-05-01]

- https://www.quandl.com/data/WORLDBANK/ZMB_SI_POV_5DAY-Zambia-Poverty-headcount-ratio-at-5-a-day-PPP-of-population.
68. WORLD BANK: *World Development Indicators* [online]. 2002. [Cit. 2015-05-02] <http://www.nationmaster.com/country-info/stats/Economy/Income-distribution/Richest-10%25>.
69. WORLD FOOD SUMMIT: *Final Report* [online]. 1996 [Cit. 2015-05-03] <http://www.fao.org/docrep/003/w3548e/w3548e00.htm>.
70. WORLD SITE ATLAS: *Gini Index Map* [online]. 2015. [Cit. 2015-05-03] <http://www.sitesatlas.com/Thematic-Maps/Gini-index-%28distribution-of-family-income%29.html>.
71. ZDA: *Investment Gurantees* [online]. 2015. [Cit. 2015-04-25] <http://www.zda.org.zm/?q=content/investment-guarantees>.
72. ZIEGLER, J.: *Promotion and Protection of All Human Rights, Civil, Political, Economic, Social and Cultural Rights, Including the Right to Development* [online]. 2008. [Cit. 2015-04-25] <http://www.webcitation.org/68CmO1PyB>.
73. ZLA: *Land Policy Options for Development and Poverty Reduction: Civil Society Views for Pro-Poor Land Policies and Laws in Zambia* [online]. 2014. [Cit. 2015-04-25] http://fsg.afre.msu.edu/zambia/resources/Land_policy_ZLA_Jan2008.pdf.

10 Seznam zkratek

ACP	–	Sdružení afrických, karibských a tichomořských států
AU	–	Africká unie
CESCR	–	Výbor pro hospodářské, sociální a kulturní práva
CEDAW	–	Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen
COMESA	–	Společný trh východní a jižní Afriky
DRK	–	Demokratická republika Kongo
FAO	–	Organizace pro výživu a zemědělství
FISP	–	Program na podporu farmářských vstupů
GFSI	–	Index globální potravinové bezpečnosti
HA	–	hektar
ICESCR	–	Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech
IFAD	–	Mezinárodní fond pro zemědělský rozvoj
ILO	–	Mezinárodní organizace práce
IMF	–	Mezinárodní měnový fond
IPC	–	Plánovací výbor pro potravinovou suverenitu
JAR	–	Jihoafrická republika
NGO	–	Nevládní organizace
OECD	–	Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj
OHCHR	–	Úřad vysokého komisaře OSN pro lidská práva
OSN/UN	–	Organizace spojených národů
PZI	–	Přímé zahraniční investice
SADC	–	Jihoafrické rozvojové společenství
UNCTAD	–	Konference OSN o obchodu a rozvoji
UNCTC	–	Středisko OSN pro nadnárodní korporace
UNDP	–	Rozvojový program OSN

USD	–	Americký dolar
WB	–	Světová banka
WHO	–	Světová zdravotnická organizace
WTO	–	Světová obchodní organizace
ZARI	–	Zambijský zemědělský výzkumný institut
ZDA	–	Zambijská rozvojová agentura
ZLA	–	Zambijská půdní aliance

11 Seznam obrázků a tabulek

Obrázek 1: Podvýživa podle typu domácnosti (2005, v %)	13
Obrázek 2: Příliv a odliv přímých zahraničních investic 2001-2013 (v mil. USD)	37
Obrázek 3: Nejvíce investující státy v Zambii (v mld. USD)	38
Obrázek 4: Schéma důvodů pro PZI v agrárním sektoru	39
Obrázek 5: Schéma negativní a pozitivních dopadů PZI na právo na potraviny	40
Obrázek 6: Celková plocha zveřejněných dohod mezi roky 2001-2011 (v mil. ha; odhad)	41
Obrázek 7: Typologie záborů půdy dle WB	46
Obrázek 8: Přímé zahraniční investice v Zambii (v mil. USD)	53
Obrázek 9: Nejvíce investující země v Zambii 2013 (v mil. USD)	54
Obrázek 10: Srovnání % podvyživených v populaci	55
Obrázek 11: Potravinová bezpečnost Zambie (srovnání se státy subsaharské Afriky)	56
Obrázek 12: Potravinová bezpečnost Zambie (srovnání s nejlepšími a nejhoršími státy)	56
Obrázek 14: Vývoj exportu významných komodit (v 1000 USD)	58
Obrázek 15: Nejvýznamnější importéři zemědělských komodit a potravin do Zambie v roce 2011 (v tis. USD)	59
Obrázek 16: Teritoriální struktura exportu Zambie u zemědělských komodit a potravin (v tis. USD)	60
Obrázek 13: Bilance agrárního obchodu Zambie (v 1000 USD)	60
Obrázek 17: Rozvojové farmářské celky	62
Obrázek 18: Banánová plantáž Kalonga Estates	68
Obrázek 19: Vesnice Siankaba	70
Obrázek 20: Komunita Harmony Farm	72
Obrázek 21: Typická domácnost	73
Obrázek 22: Aktuální vnímání kvantitativního zajištění potravinové bezpečnosti u obyvatel zvolených komunit	75
Obrázek 23: Aktuální vnímání kvalitativního zajištění potravinové bezpečnosti u obyvatel zvolených komunit	76
Obrázek 24: Podíl potravin spotřebovaných pro vlastní spotřebu a určených k prodeji	77
Obrázek 25: Rovnost pohlaví v přístupu k půdě	79
Obrázek 26: Vnímání vztahu zemědělských výrobců v komunitách k aktérům zajišťujícím odbyt vyprodukovaných komodit/potravin	80
Obrázek 27: Vnímání stupně kontroly zemědělských výrobců nad vyjednáváním o ceně produkce	80
Obrázek 28: Celkové vnímání kvalitativních a kvantitativních změn ve stravování ve spojitosti s PZI v jejich komunitě	81
Obrázek 29: Celkové vnímání změn ve vztahu k půdě (a ve spojitosti s PZI) v jejich komunitě	82
Obrázek 30: Celkové vnímání změn ve vztahu k vodě (a ve spojitosti s PZI) v jejich komunitě	83
Obrázek 31: Celkové vnímání změn životního prostředí (a ve spojitosti s PZI) v jejich komunitě	83

Obrázek 32: Celkové vnímání změn ve vztahu ke zdravotnímu stavu (a ve spojitosti s PZI) v jejich komunitě.....	84
Obrázek 34: Celkové vnímání společenských změn v komunitě (ve spojitosti s PZI).....	84
Obrázek 35: Vnímání adaptace na proběhnuvší změny (ve spojitosti s investicí do půdy) obyvateli komunit.....	85
Obrázek 36: Povědomí o dimenzi dostupnosti.....	86
Obrázek 37: Povědomí o dimenzi přiměřenosti.....	86
Obrázek 38: Povědomí o dimenzi přístupnosti.....	87
Obrázek 39: Hodnocení spokojenosti s náčelníkem obecně.....	88
Obrázek 40: Hodnocení pozemkové politiky náčelníka.....	89
Tabulka 1: Státy vystupující nejvíce v procesu akvizic půdy.....	41
Tabulka 2: Skupiny aktérů vystupujících v procesu akvizice půdy.....	42
Tabulka 3: Typy záborů půdy dle Hallové.....	44
Tabulka 4: Typologie záboru půdy dle Starrové.....	46
Tabulka 5: Typologie interakcí investor-hostitelská země.....	47
Tabulka 6: Možné výstupy z investic do půdy.....	48
Tabulka 7: Základní makroekonomické ukazatele Zambie.....	51
Tabulka 8: Deset nejvíce pěstovaných plodin v Zambii v roce 2012.....	58
Tabulka 9: Počet farmářů v jižní provincii.....	63

12 Přílohy

Příloha č. 1.: Dotazník

Příloha č. 2.: Vládní věstník č. 3105

Příloha č. 3.: Katastrální mapa Harmony Farm

Příloha č. 4.: Kukuřice napadená termity